

ԱՐԽԵՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱՆԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՆՐ ԲՈՒԹԵԱՆ

ՓԱԿՈՒՄՆ ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՏԱՐԻՈՅ

ԺԵ. ԴԱՐԱԴԱՐՁԻ ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՅ ՎԱՐԻԱՆԱՆՅ ԶՕՐԱՎԱՐԱՅՆ ՄԵՐՈՅ
ՀԱԶԱՐ ԵՐԵՍՈՒՆ ԵՒ ՎԵՅ ՎԿԱՅԻՅՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ - ԻԶ. ՏԱՐԻ

1952

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԷՈՒԹԵԱՆ

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐԸ

Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

— Հայ եկեղեցւոյ մեծ սուրբ.

Եկեղեցականք.

Պերմախօս Քարոզիչը.

Գրագէս Քարեզին Կարողիկոսի մէջ.

Մեծ Հայրենասերը.

Մոխրացոյ Կաղնին.

«Օրն եր Ուրբաթ, լուս ի Շաբաթ».

Միասնականութեան առաքելը.

Պատմիչը՝ Հայ Արուեստին եւ Մշակոյթին.

«Մի՛ երկնչիր, բայց միայն հաւատայ».

Յիշատակարանք Ձեռագրաց.

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

— Հեռագիրներ.

— Եկեղեցականք-Բեմականք.

Հոգեմանգոսեան Ս. Պատարագներ.

— Վսեմ. Տիկին Նուարդ Կիւլպէնկեան.

— Սրանաշնորհ Տ. Տ. Քարեզին Ա. Կարողիկոս.

— Պատօնականք.

Դպրոցական հանդիսութիւններ Ս. Արուեստին ներս.

— Դատարանական Ս. Թարգմանչաց վարժարանի.

— Ամսվերջի հանդէս Ս. Թարգմ. վարժարանի Մանկապարտէզի բաժնին.

— Ամսվերջի հանդէս Ս. Թարգմ. վարժարանի Նախակրթարանի բաժնին.

Տեղեկագիր Սրբոց Թարգմանչաց վարժարանի 1951-1952 տարե-
օրացանի.

— Նոր պատօններ.

— Նուիրատուութիւն.

ՏԻՐՈՒՆԻ

— Դառնիկ Կիւլպէնկեան.

— Տիկին Նուարդ Կիւլպէնկեան.

երես

178

182

187

190

192

195

199

201

204

211

213

216

216

218

218

219

220

220

223

223

224

224

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Աճգլ. Շիլին 15

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1952

≡ ՅՈՒԼԻՍ-ՕԳՈՍՏՈՍ ≡

ԹԻԻ 7-8

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐԶ ՎԵՅԱՓԱՌ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԵՐԼԵՎԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ**ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵԾ ՍՈՒԳԸ**

Իրական մեծութիւն մըն է որ կը բաժնուի մեր եկեղեցական և ազգային կեանքէն, յանձին երանաշնորհ Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, որուն եթէ ոչ անակնկալ, սակայն աղիտաւոր մահը, Հայ եկեղեցւոյ ներկայ իրականութեան մէջ կը թողու բաց մը որ անգոցելի կը թուի ըլլալ:

Վստահ ենք ցաւազկինօրէն՝ թէ իր մահը ի խոր խոցեց բոլոր հայ հոգիները, ինչպէս արտասահմանի՝ այնպէս ալ Մայր Հայրենիքի մէջ, վասնզի զգալուն, հոգեւէր, զիտուն, և միանգամայն արուեստագէտ այս հոգեւորականին նկատմամբ, հայ ժողովուրդը միայն յարգանք ու սէր ունէր: Ան ազգին ու եկեղեցիին ամենէն բախտորոշ շրջաններուն, աւելի քան վաթսուներեք մը ամբողջ, դէպքերու, հարցերու, յոյսերու և աղէտներու յորձանուտներուն միշտ մօտիկը, այս ժողովուրդի հոգին փոթորկող եղելութեանց ականատեսն ու վկան եղաւ, անոր ճակատագրի կառուցման արժէքներու վերբերման ու յայտնութեան գործին ալ մեծ չափով բերելով իր բարձրորակ մասնակցութիւնը:

Հանգուցեալ Հայրապետին վրայ կը շողային, ակնախտիդ չքանշաններու պէս՝ ձիրքեր, որոնց զուգակշիռը գծուար է ընել, և որոնցմէ իւրաքանչիւրը կրնար նշանաւոր հանդիսացնել որեւէ անհատ: Հոգեկան կեանքի ճշմարիտ կոչում ունեցող մը, բարոյական մարդ մը, բաղմանմուտ պատմաբանասէր մը, զրազէտ մը, արուեստագէտ մը, անսման քարոզիչ մը և նոյն ատեն անդու և անյազ ուսանող մը, միշտ ի խնդիր հետազօտութեանց մեր անցեալ արժէքներու, մութերէն և աւերակներու ծովէն վերբերելու հայ հոգին կազմող տարրերը: Երբ կը կենանք երանաշնորհ հայրապետով պայմանաւոր այս արժեքախտակին առջև, մեր միաբերելիքներէն կ'երթայ այս բոլորը կարելի ընող, ի մի ձուլող և շքեղօրէն ցոլացնող մարդուն, անձնաւորութեանը:

Յետադարձ ակնարկ մը իր կեանքին ու գործունէութեան վրայ, կրնայ ցոյց տալ արդարեւ այդ անձնաւորութիւնը՝ իբր հոգեւորական, իբր զրէի մարդ, իբր բեմի մարդ և վարչական գործերու յանձնաձիգ: Իր եկեղեցական ասպարէզին առաջին սանդղամատին վրայ խալ՝ ուշադրաւ կը դառնայ երանաշնորհ Վեհը, զրական և մանաւանդ բանահաւաքման և պատմական աշխատութիւններով: Ահհուն է իր վաստակը, նուիրուած մեր հնազիտական արժէք ներկայացնող վայրերու ուսումնասիրութեան, մեր ձեռագիրներու և մանրանկարներու մանրակրկիտ ու հմուտ պրպտումներուն: Չենք գնել հոս ցուցակը իր գործերուն, հրատարակուած և անտիպ, որոնց թիւը քանի մը տասնեակ հատորներու կը հասնի:

Ժողովրդային բանահիւսութեան վերաբերեալ հաւաքումներ, պատմաբանասիրական և մատենագրական գործեր, հայ արուեստի վերաբերեալ, զեղազրական, զարդանկարչական, մանրանկարչական և օրմանկարչական աշխատու-

թիւներ, որոնք զմեզ կը գնեն ցարդ անձանօթ մնացած գեղեցկութեանց ամբողջական կալուածներու առջև:

Ընդարձակ է իր տաղանդը, ինչպէս ընդարձակ իր զործը: Հանգուցեալ վեհափառը իբրև մտքի բանուոր կը բացառուի մեր մէջ իր նմաններէն կարգ մը հազուադիւս առաւելութիւններով: Պատմական իր վերկառուցումները միայն ատաղձ, նօթագրութիւն և համեմատութիւններ չեն, ինչ որ սիրելի և տիրական մեթոտը կազմեց մեր կարգ մը բանասէրներուն և պատմաբանասիրական դպրոցներուն, ան գիտական ոգիով և բարձրագոյն քննադատութեան սկզբունքներով կը դիմաւորէր հարցերը: Թուականէն, փաստէն, պատմական ստուգութեան վեր կար իրեն համար ոգեղէն իրականութիւնը անցեալին: Պատմութիւնը Հանգուցեալ Վեհին համար յուշագրութիւն մը չէր մեռած բաներու, այլ գիտութիւն մը և արուեստ մը, որոնց շնորհիւ միայն կրնայ կենդանանալ անցեալը, զայն ընելով նոր և բաբախուն: Հանգուցեալը տէրն էր գեղագիտական աչքի մը, գատորոշել կարենալու համար հայ արուեստի հանդէսին մէջ կեդծն ու իրաւը, եկամուտն ու հարազատը:

Սիրելի էր տեսնել և հաստատել եռամեծար Վեհին գուրգուրանքը մեր անցեալի մնացորդացին հանդէպ, երբ անվիճելի ձեռնահասութեամբ կը վերակազմէր մեր պատմական շրջանները, անոնց ոգեղէն կառոյցները, մատնանշելով մեր բազմերախտ իշխանական տուններու շինարարական, ճարտարապետական, գեղարուեստական և քաղաքակրթիչ զգայարանքին յանկուցիչ բնութագրութիւնները: Հանգուցեալ Վեհափառը կը հաւատար թէ հայ հոգիէն ծուլէններ կային պահուած այդ վանքերու և պալատներու ներքև, և այդ ոգին վերբերելու իր ձիգին մէջ, ինք ևս յաճախ կը հոգիանար, անցեալէն մագնիսացած: Ասոր կուգար միանալու Հանգուցեալ Վեհին խորունկ հայրենասիրութիւնը, ոսկի ջահի մը պէս բացուող մեր անցեալի աւերներուն վրայ: Անուններէն տոհմերու և անոնցմէ քաղաքակրթութիւններու զացող իր միտքը, մեր անցեալը կը զըրկէր այնպիսի խորունկ զորովով մը, որ միայն մեծերու սիրտը գիտէ զգալ և տալ:

Գալով Երանաշնորհ Վեհի սպասին, մեր ամենէն քիչ մշակուած աշխատանքին, մանրանկարչութեան, ուրիշ բարիք: Անշուշտ որ վենետիկն ու Վիեննան թանկագին արդիւնքներ ունին այս տեսակէտէն, սակայն Գարեգին Կաթունան թանկագին արդիւնքներ մէջ բաբախող շունչը հայրենիքէն կ'առնէ իր բնութիւնը: Հանգուցեալը նկարներ միայն չէ չափած, անոնց գոյնը միայն չէ վերլուծած, այլ անոնց ծնունդ տուող կեանքը ունեցած է իր աչքերուն, իր ոտքերուն և մատներուն: Ան առանձինն ստեղծեց մեր մանրանկարչական, զարդանկարչական և որմանկարչութեան մեծ Գպրոցը, որ կը ջաշայ մեր ժողովուրդին հոգեկան թափանցումը իրագործել:

Այս տեսակէտէն պէտք է ըսել թէ Հանգուցեալը բախտաւոր եղաւ, վասնզի զիրքերէն և թուլթերէն աւելի քարեր՝ աւերակներ ունեցաւ իր ոտքին, որուն համար զործաւորն ու զործը զիրար պաշտպանած են իր վաստակին մէջ: Ան գիտցաւ կորուստէ փրկել վտանգուած գեղեցկութիւնները, կործանումներու ընդարձակ ծովէն վերբերելու անգին գոհարներ, Շամիրամի ու լուսնիներ, եթէ կարելի է այսկերպ պատկերաւորել:

Աստուծոյ և ազգին գերազանցապէս նուիրուած զործիչի իր ազնուական

ու բարի հոգին, տարիներու անձանձրոյթ փոյթի, խորիմաստ թափանցումի և աննահանջ խուզարկողի խորհրդանիշ անձնաւորութեան բարձրացուց զինքը մեր օրերու զաննկէց իմաստութեան սպասին մէջ: Իր խորին համոզումն էր, որ Աստուած մեր մեծ ու երջանիկ նախնեաց կեանքով սքանչելի գործեր, հրաշքներ կատարած է մեր անցեալին մէջ, իր ճակատագրին բարձրութեան վրայ բռնելու համար մեր ազգը, ու պատմական անդրադարձումներուն իր մեծագոյն ճիշդ եղած է ցուցնել այդ խորհուրդը: Իր բովանդակ կեանքը հն ի հն վազը մը եղաւ ի խնդիր այդ արժէքներուն: Ապրելու տենջը մեծ էր իր մէջ, սակայն ասիկա ոչ հասարակ առումով և հասկացողութեամբ, որ ամէն մարդուն յատուկ է: Իր Աստուծոյ խնդրած տարիները իրեն համար չէին, այլ իր վերջաւորութեան դալ չուզող գործերու և նպատակներու իրագործման ի հաշիւ: Այդ էր պատճառ որ իր հզօր հոգին միշտ քարշ տալ կը փորձէր իր մարմինը, զայն իբրեւ վահան գործածել ուղեւոր մահուան դէմ. մինչև այն չարաշուք օրը, երբ ստիպուեցաւ վար դնելու իր այլևս անկրելի բեռը, ութսունհինգ տարիներ զայն իբր ընտիր անօթ մը ծառայեցնելէ վերջ՝ բարձր ու բարի նպատակներու իրագործման:

Լաւատես, անվեհեր, համբերող, անդուլ և ուժգին. ահա իր նկարագրին ամենէն կարկառուն զիծերը: Պարզ, անպատրուակ և անկեղծ էր ինքը, ուշադրաւ ըլլալու աստիճան: Հակառակ ասոր սակայն, զգալի էր իր հոգին բարձր օրակը, անուշ լոյս մը կը ճառագայթէր կարծես իր բովանդակ էութեանէն, այդ լոյսը չէր շլացնէր, սակայն յարաճուն քաղցրութեամբ կը համակէր զինք զիմագրաւորը, և կը զգայիր թէ հայրական բարութիւնն էր որ կը բաբախէր իր սրտին մէջ: Իր հմայքը և ուժը այդ բարութեան և պարզունակ քաղցրութեան մէջէն էր որ ի յայտ կուգար և կը համակէր իր շուրջինները: Զօրութիւն՝ որ բարութեան մէջ կը կատարուի, գործիչի մը համար, որ բարձրագոյն իտեալէ մը կ'առնէ իր ներքին մղումը, յաջողութեան ամենէն անհրաժեշտ պայմանն է:

Ձաղդուիլ ատելութիւններէ, վերէն նայիլ փոքրութիւններու, մարդերու և գործերու աւելի բարի կողմերը տեսնել, ջանալով ստեպ բացատրել միայն յոռի կողմերը, յստակ և ազնիւ նկարագիր և ներքին քաջութիւն կը պահանջէ, որուն համար անհրաժեշտ է ամէն բանէ առաջ որ մարդ ունենայ հոգիի ոյժ և սրտի բարութիւն. առանց այս առաքինութեանց անհնար է տիրանալ միւս բարձրագոյն և աւելի կարեւոր այն յատկութեան, որ պտուղն է Աստուծոյ հանդէպ անխախտ հաւատքին և մարդոց վերաբերմամբ քաղցր վստահութեան, զոր աւելի ընտանի բառով մը կը կոչենք լաւատեսութիւն: Հոգեւոյս Վեհին ամենէն շեշտուած առաքինութիւնն էր այս, այն ճառագայթուն հեռապատկերը որ կ'արեւոտէր իր ապագայի բոլոր յառաջագրութիւնները, կազմելով բանալին իր մեծ իրագործումներուն և յաջողութեանց:

Միշտ կը հաւատար թէ պիտի ապրի, վասնզի խորունկ զգացում ունէր թէ սահմանուած էր բան մը՝ օգտակար և տեսական գործ մը կատարելու Աստուծոյ փառքին և ազգին օգտին համար: Այդ յոյսը չխաբեց զինքը բնաւ, որուն իրագործման վերջին հանգրուանը հանդիսացաւ Անթիլիաս, որ շնորհիւ հանգուցեալի յառաջահայեաց նպատակներուն և ճիգերուն, ոչ միայն իր բարո-

յական հմայքին և կարելի արդիւնաւորութեանց մէջ մեծ յաջողութիւններ արձանագրեց, այլ մանաւանդ տնտեսական զեւեռնի վրայ ևս զգալի ապահովութիւններ ունեցաւ: Շնորհիւ իր նախորդներուն սկսած, բայց իրմով աւելի նպատակաւորուած կառույցները, կաթողիկոսարան, կաթողիկէ, դպրոց, տպարան, տակաւ խորացուցին հիմերը աւագուտի մը վրայ նստած այս հաստատութեանը, և շնորհիւ սիրոյ և խնամքի նուիրումին, հասցուցին գայն այսօրուան զոհացուցիչ վիճակին: Ոչ մէկ ատեն կիլիկիոյ Աթոռը բախտը չէր ունեցած այսքան սկիւ շնորհիւ եռամեծար հանգուցեալ Գարեգին Կաթողիկոսի ստեղծած ոգիին ու հմայքին: Ահա այս կարգի անստգիւտ արժանիքներով օժտուած անձնաւորութիւն մըն էր հանգուցեալ Գարեգին Կաթողիկոսը: Եկեղեցական մը, որ աւելի քան վաթսուն տարիներ ծառայեց իր ժողովուրդին՝ զրով, խօսքով ու զործով, իր կոչումին ու դերին արժանավայել զիտակցութեամբ, որ «սակաւ ընտրեալներու» առանձնաշնորհն է լոկ:

Հեռուէն միայն դիտուած արժանիքի այս ընդհանուր նշմարները կրնան արդէն ցոյց տալ թէ որքան ծանր է կորուստը զոր ազգն ու եկեղեցին կը կրեն իր մահովը: Անհուն է վիշտը որ կը համակէ ամէնքս, մտածումին առջև, թէ չկայ այլևս Գարեգին Կաթողիկոսը Մեծի Տանն կիլիկիոյ, և այս նախ իր անձին տեսակէտովը, այսինքն իրեն նման մեծարժէք Հայրապետէ մը զրկուելուն համար, և յետոյ Անթիլիասի Աթոռին և մեր եկեղեցւոյ տեսակէտով, երբ մանաւանդ նկատի ունենանք այն փափուկ կացութիւնը, ուր կը դռնուին եկեղեցին և ազգը:

Իր մահովը ամենուրեք զգացուած սուգը և իր թեմին մէջ ժողովրդային միահամուռ մասնակցութիւնը իր յուզարկաւորութեան և թաղման, պաշտօնական և սովորական ըլլալէ աւելի բան մը կը զգացնէին:

Աղօթենք որ Անմահութեան Տէրը ընդունի իր հաւատարիմ ծառայի հոգին ի շարս հոգւոց երանեալ հայրապետաց: Տայ միթարութիւն, մանաւանդ սէր և կորով աստէն մնացողաց, հոգեւանդն ուխտով կենդանի պահելու համար իր զործը, շարունակելու իր հոգին Անթիլիասի Աթոռէն ներս և բովանդակ Հայ եկեղեցւոյ համար: Աղօթենք որ Բարին Աստուած այցելէ ազգին և եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, անփորձ պահէ իր արիւնով գնեալ հօտը, անսասան և անդորր պահէ մանաւանդ անոր նուիրապետական իշխանութիւնը, զՄայր Աթոռն Սրբաբան և անոր քաջարթուն գահակալը, վշտաբեկ իր ամենէն քաղցր սիրոյն մէջ, իր հոգեհարազատին այս մահովը:

Հանգիստ յոգնատանջ իր մարմնոյն, անդ՛րը մշտայոյց իր մտքին, խաղաղութիւն իր հոգիին:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԸ

Գարեգին Կաթողիկոսի անձին մէջ, անկասարար իր միւս իրաւ և ամուր շնորհներէն, տիրական պիտի մնայ իր եկեղեցականի պայծառ նկարագիրը, խոր ու հաւատաւոր, Աւետարանի կեանքին ու ճշմարտութեան լոյսով ողողուն: Տեղին է իրեն համար կիրարկել «յորովայնէ» կամ «սակաւաթիւ ընտրեալներէն ըլլալու տարազը, որով եկեղեցին սկիզբէն սովոր է որակել հաւատքի ու ճշմարտութեան համար իրենց անձը ամբողջովին նուիրաբերող նահապետները, մաքսիւրոսներն ու սուրբերը և սխալեալները հայրապետներ: Այսպիսի անհատներ կը ծնին կամ կը կոչուին Աստուծոյ՝ հարկաւորականներու ընթացքին՝ զօրութեամբ իրենց հոգւոյն խորը ունեւալով հաւատքին անմար և մշտաբարձ հուրքը, որ իբր ի «հրահոսան աղբերէ» մղում ու կերպարանք կուտայ արդիւնաբար հաւատքի գործերու՝ անդիմադրելի, հրամայական ու գերող զօրութեամբ:

Անոնք որ մտերմութեան մէջ եղած են բազմաշնորհ վեհին, ու հաղորդ՝ անոր հոգիի ու մտքի ազատ ու անկաշկանդ թռիչներուն, կրնան անվերապահօրէն վկայել թէ անոր հոգին մշտաժողովան աղբիւրն էր հաւատքի, ու առ Աստուած ունեցած իր աներկիւթ վստահութիւնը իր կեանքին ու գործերուն մանաւանդ յաջողութիւններուն կուտար ձև ու կերպարանք, և այս բարի ու վստահ հաւատքը՝ իր մէջ տարրացած՝ զաղտնիքը կը կազմէր ինչպէս վստահներէ իր կեանքը պահպանելու նոյնպէս և իր առաջադրութիւններու պսակումին:

Հաւատքը իր մէջ աղբիւրն էր լուսաւոր ու անշամանդաղ աստուածային իրականութեան ու ճշմարտութեան ուղիղ հասկացողութեան, և դրդապատճառը, կեանքով ու գործով զայն իրագործելու՝ գիտակից, զոհաբերող ու ինքնանուէր ճիգով մը իր եկեղեցւոյն ու ազգին մեծ սպասին ի խնդիր, դառնալու համար յետոյ՝ ամուր ապակեցն ու յոյսի հօգ առնալով մեր մութ ու արիւնոտ ճակատագրին դիմաց՝ իբր լուսատու աստղ՝ որուն պիտի յառէին յուսահատ և լքուն նայուածքները իր գծաբառ

Ժողովուրդի զաւակներուն: Իբրև «հովիւ քաջ» և առաջնորդ, Սարտարապատի ու Կարսի անկման մէջ, ազատարարն ու խախտահար եղած է ան, օրինակելի ու համբուրելի անձնութեամբ մը, ուր իր անձին մէջ, Հայաստանեայց զարաւոր Ս. Եկեղեցին՝ իբր ճապան ապրեցողիչ զարծալ կրկէս կը նետուէր, ազատագրելու իր ժողովուրդին հաւատքին ու ազատութեան իրաւունքները, հարգանքով բռնաբարումին ու վայրագութեան մոլուցքէն:

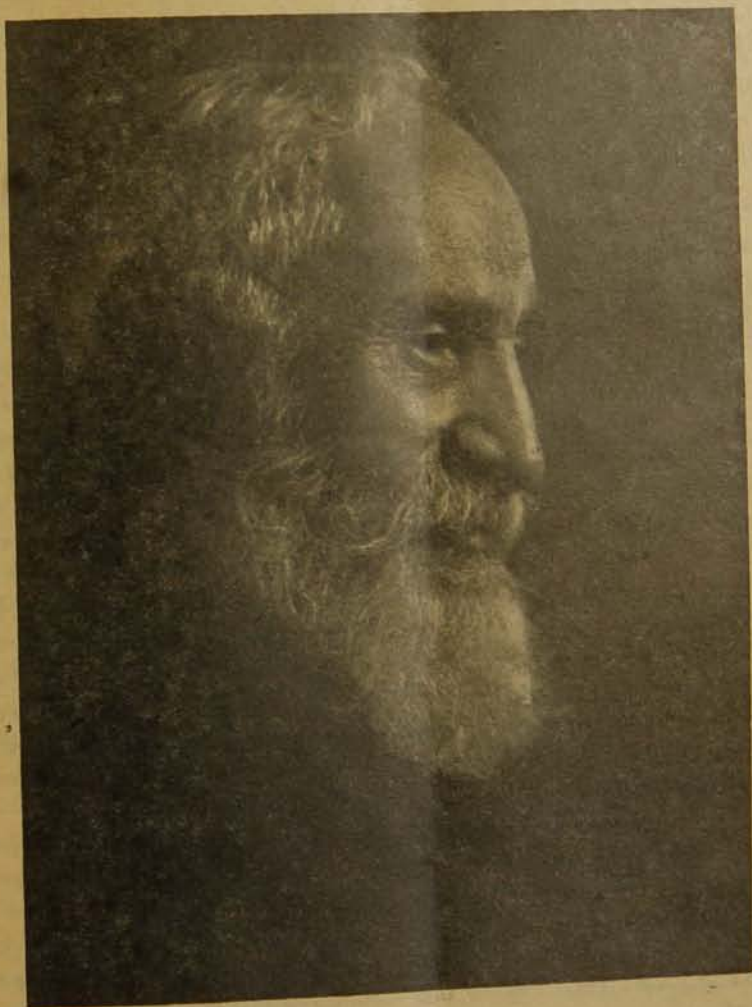
Աներկեան ամէն ոք կը խոստովանի և կ'ընդունի թէ եռամեծ ու բազմաշնորհ Գարեգին վեհը, բացառիկ ու անստղծ, հոն տոր, գիտուն ու խմաստուն հովուապետ մըն էր և իբրև եկեղեցական Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, հին սերունդի այս վերջին շրջանի փառքերէն կը մնար, որուն հոգին՝ հանգէտ Ոսկեգարու մեր անդուգական զոյգ Սուրբերուն, ու անոնց թարգմանիչ աշակերտներու հոյիւն, ու Արծաթի զարուն, լուսեղինացած՝ հոգիի, բարութեան ու հեղութեան բիւրեղացում եղող Շնորհալի հայրապետին՝ մարմին առած էր մեր ժամանակին, անոնց հաւատքին ու մեծագործութեանց հրայրքները հրաշագործելու, օտարութեան մաշումի ենթակա Սփիւռքի վայրաժատին հայութեան ճակատագրի ճամբուն վրայ:

Գարեգին Կաթողիկոսի միտքին մէջ՝ երկու գաղափարներ կային, իրարու լծող ու զիրար ամբողջացնող, Հայաստանեայց Ուղղափառ Ս. Եկեղեցին ու Հայ մշակութիւնը, իր բաղադրուցիչ բոլոր մասերով: Ու այս երկու հրայրքներն էին որ թափ ու թռիչք կուտային իր հոգեկան ու խմացական ապրումներուն, իր խօսքին՝ պարզ ու առուհառող պերճութեան: Տարօրինակ էր իր մօտ հաստատել այս գաղափարներու մշտատե յեղիւղումը՝ տեսակ մը մտասեռում զարձած յաճախանք, որ կուգար այն խորաղապատանքէն՝ գրեթէ պաշտամունքի մարմին զգեցած զգացումէն, որ հրայրքն է իր ժողովուրդի մեծութեան ու փառքին՝ անոր մէջ «սեղանագործ ոյժ» ամբարտակող ու «արի արանց յիւսակաց արժանի» գործերով հարուստ, քաղաքակիրթ ու յառաջագէտ ազգի մը միտքի անմեծ ողորումներուն ու երկունքի իրականութեան, դարուց ի դարս: Ու հպարտանքի առինք-

նող այս գագուցումը՝ տեսակ մը պայծառ կերպարանք՝ այլակերպում կուտար իր չնորհալի արուեստագետի շարժումներուն՝ խօսքի ու արտայայտութեան զեղումին, առիթներու ու դասախօսութեան պահերուն, իր այնքան կենսունակ ու յոգնիլ չճանչցող ալիսթին։ Այսպէս, իբրեւ եկեղեցական իր մէջ ոգեղինացած էր հաւատքի ու զիտութեան լոյսը, արժէքներու ըմբռնումին ու

տատող այն անստերիւր հետեւողութիւնն ու հաւատարմութիւնը, զոր ունեցած է արեւելահայ եկեղեցական միտքը, հանդէպ ազգային, ու կրօնական գուրգուրալի արժէքներուն, վանոնք լոյսին բերելու կորովի ճիգին։ Արեւելահայ եկեղեցականութիւնը, վաթսունական թուականներուն, իւրացնելով գերման մտքին յառաջահայեաց գիտութիւնը, կրցած էր մեթոտի ու գիտութեան

ճանաչողութեան տեսիլքը, մագաղաթներու էջերէն ու հողին ընդերքներէն երեւան բերելու այն բոլոր արձանացումները, որոնք նպաստը կը բերէին հայ մշակոյթին, իշխանական տուններու յայտնաբերման, վանքերու, դպրոցներու և եկեղեցիներու արգադիր ընծայաբերութեան և փառքի կոթողումին։

Կ'արժէ հոս փակագիծ մը բանալ հաս-

այդ բարիքը ծառայեցնել ազգային ու կրօնական մեր արժէքներու ինքնուրոյն յայտնաբերման, խղճելով եղծել անոր շեշտ ազգային զիմագիծը։ Այդ իսկ պատճառով օժտուած ուսանողներ — Գարեգին Սարգսիսյան էր անոնցմէ — նիւթական կաւագ միսն էր անոնցմէ — նիւթական բարերարութեամբ կը շրջապատէին Գերմանիա՝ համալսարաններու մէջ Աստուածաբանական, Իմաստասիրական ու պատմական ու-

սուղներու մէջ հմտանալու համար: Եւ այս ժէսթը բարիք մը ու առաւելութիւն մըն էր հայ մշակոյթի պատմութեան՝ որուն անխոնջ ու հաւատարիմ վաստակաւորը հանդիսացաւ Գարեգին Վեհեր, իր կեանքի երկարամեայ բովանդակ տեւողութեան ընթացքին՝ բերելով նորութեան ու որակի անգնահատելի նպաստ, միայնակը, իր ետին թողլով տիտանեան պատկառելի վաստակ մը, որուն նման աշխատանքի մը իրագործումը արեւմտեան մեր գոյգ կեդրոններու մէջ, գուցէ տասնեակ մը հեղինակներու հաւաքական աշխատութեան ճիգերով հաղիւ թէ լոյսին կարենային գալ, հարկւրամեակի մը տեւողութեան: Հայ Եկեղեցականը ինքն իր մէջ բազմապատկուած տաղանդներու, կամքի ու իրագործման հսկայ մըն է ինքնին՝ երբ կը կոխէ հայ հողին վրայ և հաւատարիմ է ազգային անմեռ ու դարաւոր զգացումներուն:

Այս ամենուն հետ և աւելին՝ մեծ եղած է նպաստը Ս. Էջմիածնի, իր միտքին ու հոգիին կերտուածքին վրայ, վասնզի ան եղած է մեր մտաւոր ու հոգեկան լուսաւորութեան կեդրոնը և տապանակը նոր ուխտի աւանդին, քրիստոնէական լոյսին ու ճմարտութեան, զոր գուրգուրանքով ու երկիւղած զգուշութեամբ պահպանած են զայն մեր նախնիքը, աններող ու անթոյլատու ըլլալով որ նորամուտ և օտար որոմ կամ աղանդ չընդխառնուի իր ցորենին կամ նաշիհին, ու դարերով Աւետարանի անխառնալու անարատ կաթն է ջամբած հաւատաւոր սերունդներուն: Ու Մայրենի Ս. Եկեղեցիէն ներշնչուած այս աւանդը զգուշացուցիչ ազդարարութիւնն ու սաստն է եղած Էջմիածնական եկեղեցականներու, որոնք արեւմտեան գիտութեամբ ճոխանալով հանգերձ՝ չեն փորձած աղարտել կամ ընդխառնել հայ աւանդութեան ու կրօնական արժէքներուն՝ ինչ որ օտար էր և նորաձայն:

Կրօնական ու ազգային արժէքներու առջև կենալու այս պատկառոտ ու խանդաղատալից վերաբերմունքին արդիւնքն էր այն անգնահատելի ճիգը, որ հակառակ եւրոպական գիտութեան մեթոտին ու ուսման իւրացումին, աննուաճ ու աննահանջ, արեւելահայ եկեղեցականութիւնը իր ամէն կարելի ջանք ու հոգածութիւն ի գործ դրաւ, պահելու տոհմային ու ազգային նը-

կարագիրն ու ինքնութիւնը յայտ շնորհազգային արժէքներուն, ու զանոնք լոյսին բերելու, և լուսաբանութեւ տեսակէտները կը մնան ազգային արժէքներու գնահատման իսկական ճշգրտակներ, ազատագրութեւ լով աւերակներու և աւերի ճանկերէն, օգտագործելի առաղձներ ու նիւթեր գտնալով ուսումնասիրական հետաքրքրութեան, ազգային և օտար հեղինակներէ:

Այդ համբերութիւն ու աշխատանք պարտադրող գործը, փառքով ու պատուով կատարեց, գիտութեամբ և գեղարուեստի նրբութեամբ ճոխանալէ յետոյ, արեւելահայ մտաւորական եկեղեցականներու ընտրանի հոյլը, որոնց ամենէն փայլուն ու արժանեօք պատկաւորներէն մին պիտի մնայ առյաւէտ Գարեգին Կաթողիկոս, իբրև մեթոտիկ ու կոթողական երկերու արդիւնաշատ սպասարկուն:

Ու կը հաւատանք դեռ թէ Ս. Էջմիածնի Կաթողիկէն, և շուրջի գեղակերտ ու միաձոյլ միւս հրաշակերտները հայ ճարտարապետութեան, որոնք կը սլաքուին դէպի երկինք, ու Մասիսի ձիւնափառ կոնաձև գագաթները՝ որոնք, կը խիզախեն պատուել երկնքի կապոյտը ու Արագածի կատարէն՝ «առանց պարան» ի կախուած Լուսաւորչի «հաւասարձարձ» կանթեղը, իր մտքին ու հոգիին մէջ հրաշակերտներ էին «հայ հոգու սեղծագործ ոյժ»ին, մեծութեան փառքն ու արդար հպարտանքը, զոր իր ալ փառքն ու հպարտութիւնը նկատած էր անոնց գեղեցկութիւնն ու զօրութիւնը փոխանցելու սերունդներուն:

Ու իբրև լուսամիտ ու գիտակից եկեղեցական, այդ քեման, Սարկաւագութեան խոնարհ աստիճաններէն մինչև նուիրապետական կարգերու բարձրագոյնը՝ կաթողիկոսութիւնը, իր հանապազօրեայ ուսուցման ու գնահատանքի առարկան եղաւ սերունդներու հոգւոյն մէջ տպաւորելու Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ Սէրը և Հայ Մշակոյթի հրապոյրը: Կը հաւատար մեր պատմական ճակատագրի ստուգութեան՝ փաստուած դարերու ընթացքին, թէ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին է կանգնած՝ իբրև «սալամակ ապրեցուցիչ» հայ ժողովուրդի արիւնոտ ու տրտում դժբախտութեանց դիմաց, կատարելու իր փրկարար ու նախախնամական դերը, խու-

թերէ ու փոթորիկներէ բռնուած նաւը առջնորդելու դէպի անքոյթ նաւահանգիստը, թէ Սփիւռքի և թէ հայրենիքի մէջ, թէ «ծնունդի և դաստիարակ» Մայրենի Ս. Եկեղեցւոյն լծորդուած պէտք է մայր Հայ Մշակոյթը, դպրութիւնը, անոնք է որ ապագայնացումէ ու օտարաշուքութեան անտէն պիտի փրկէին Սփիւռքի հայութիւնը։ Ու ներշնչուած այս զգացումէն ու հաւատքէն, ամենուրեք և ամէն ժամանակ, երբ առիթը ներկայանար, Ասլէր Վեհը, խանդաբորբ ու յափշտակուած, այս կրկնակ զաղափար-տեսիլքներու հրապոյրն ու կազդոյրը՝ իբրև կրակէ բառերու գուրայի մը ընդմէջէն, տաք, պարզ ու արտայայտիչ շեշտերով, հրամայական օրքան համողիչ, կը փոխանցէր ամենուն, հայրական առինքնող զգացումի մը զեղումով։ Ու այս է եղած Աստուծոյ և ազգին առջև իր յաւիտենական ուխտը, իր առաքելի առաջին օրերէն սկսեալ։ Իր թեմակալի և առաջնորդական փոխանորդի շրջաններուն, ժամադրաւայրը ըրած է իր պաշտօնատեղին, իբր նոր իմն կանառ ժամանակի մեծարժէք մտաւորականներու, անոնց հիացումին ու գնահատութեան արժանանալով և զանոնք հաղորդ պահելով Հայ Գրչութեան, Մանրանկարչութեան, ժողովրդային դիւցազնավէպերու, վանքերու և դպրոցներու ու իշխանական տուններու շուրջ կատարած իր ուսումնական վաստակին ու անոնցմով վերբերուած նոր գիւտերու և լոյսի նպաստին։ Մտաւոր իր աշխատութիւնները, «Արարատ» ամսագրի խմբագրապետ և աշխատակից գառնալով ասելի համբաւի կը բերեն զինքը և քաղաքական ու կրօնական հարցերու շուրջ իր առաջնորդողները մեծ հետաքրքրութիւն և գնահատանք առաջ կը բերեն մտաւորականներու շրջանակին մէջ, իբրև ողջամիտ և զարգուն մտաւորական եկեղեցական գրչի ու մտածողութեան արժէքաւոր արտայայտութիւններ։

Իր երևումը, իբրև նուիրակ և լիազօր ներկայացուցիչ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ Ն. Ս. Օժոթիւն Տ. Տ. Խորէն Ա. Սրբազնագոյն կաթողիկոսի, 1934-ին, Սփիւռքի հայութեան հայաշատ կեդրոններուն մէջ, Լոնտոն, Փարիզ, Եգիպտոս, Յունաստան, Պաղեստին, Սիւրիա, Լիբա-

նան, Իրազ և հուսկ, Հիւսիսային Ամերիկա, հոգեկան ի՞նչ թարմութիւն և խանդավառութիւն առաջ բերաւ, որ ուրեք օր-անցաւ իր Սիրելի անձը, ամենուն Սիրոյն ու խանդաղատանքին առաքելայեղաւ, ու պանդուխտ հայը իր մէջ ողջունեց ու ողջագութեց իր դարերու տեսիլքը, իր Հայրենիքը, Ս. Էջմիածինը, իր գոյութեան պատուանդանը և հաւատքին Սրբութիւն Սրբոցը, անոնց ամենուն կարօտանքն ու պաշտանքը իր շուշէն և խօսքին ոյժէն սունելով, անդամ մը ևս իր ակնկալութեան ու պանդխտութեան սպասումին մէջ իր թմրած հոգին ու միտքը ջրգեղուած զղալով։ Ու իբրև ճշմարիտ հովիւ և լուսամիտ եկեղեցական, իբրև հոետոր և հայրենաշուէր հոգևորական, հայրենիքի կարօտն ու Ս. Էջմիածնի հաւատքը փոխանցեց ամենուն, ուր և գնաց տարաւ այդ զգացումը, ի միութարութիւն և ի սփոփանս՝ վտարանգի Սփիւռքի հայ բեկորներուն և Հայրենիքի ու Ս. Էջմիածնի զաղափարին՝ ինչպէս ըսած ենք վերագոյն՝ լծորդելով հայ մշակոյթի ու արուեստի հրապոյրը, գեղեցկութիւնն ու մեծաքանկութիւնը։

Ով որ լսած է զինքը Ս. Եկեղեցիներու բեմէն, կամ բանաստեղծութեան ամբիոններէն, հոգւով ցնծացող ակփառ Վեհը, ոչ միայն չի կրնար մտահան ընել իր խօսքին ջերմութիւնն ու յորդապեղ անկեղծութիւնը, այլ անոր «ի խորոց սրտի» և «ի հաւատոց» ըսուած ճշմարտութեան ուժգնութիւնը, որ բռնադատիչ ու անառարկելի շեշտ մը ունէր. իսկ իր արուեստագէտի մեծավայելուչ ու կիրթ շարժումները՝ հիացում ու կախարդանք միայն կ'առթէին ունկնդիր հոծ բաղմութիւններուն։ Ի մի բան, Շնորհալի, մեծաննն, ներող ու անյիշար, համակ բարութիւն, սուրբ և անարատ հովուապետի տպաւոր մըն էր ան. իր այդ շնորհներուն համար համազգացուն սիրոյ և մեծարանքի արժանացաւ։ Այս գեղեցիկ ու բարի զգացումը, իր երբեք Յորդանանները տօնելու առաջադրութեան, զոր յղացաւ և իրադրօնեց լայն և թիւնը, զոր յղացաւ և նիւթական միջոցնեպատուաւոր չափով և նիւթական միջոցներով, Ամերիկահայութիւնը, ոչ միայն մեծարանքի ձոյլ արտայայտութիւնն էր մեծ ու ազգանուէր եկեղեցականի անստղչելի ու իրաւ արժանիքներու գնահատութեան, այլ

և մեծագլին օժանդակութիւնը, ըսենք իշխանական, իր նոր Աթոռին վերելքին ու իրագործումներու գիւրութեան և արդիւնաւորման համար:

Ամէն տեղ, քաղաքներու և հայաշատ կեդրոններու մէջ, Ամերիկահայութիւնը կազմեց Յոբելինական յանձնախումբեր և տօնեց Ն. Ս. Օծութեան յորելեանը արժանաւոր շուքով և հնչուն օժանդակութեամբ, որոնց կը նախագահէր ինքը ու կը խանդավառէր ներկաները շնորհակալութեան և հայրական օրհնածիր գեղումներով:

Ամերիկահայութիւնը սիրեց ու գնահատեց պիտառ Վեհը, իբր մօքի, հոգիի ու հաւատքի անկեղծ ու նուիրեալ առաքելութիւնը, ու, իր առաջնորդական պաշտօնավարութեան եօթնամեայ շրջանը, Հիւսիսային Ամերիկայի թեմին մէջ, անդորր խաղաղութեան և իրերահանգուրժողութեան ինչպէս և մասամբ համագործակցութեան շրջան մը եղաւ, իր սիրելի ու կախարհիչ անձին շուրջ համախմբելով ամերիկահայ մտաւորական ընտանիքն ու անոնց հետ խորհրդակցաբար, շիջոյց առաջնորդարանի օգտաւրքին վիշապը և ամենուն մէջ արթնցուց Սէր ու գնահատանք Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ և հայ մշակոյթի հանդէպ:

Ամերիկահայութեան յետոյ, եզրապահայութիւնը, երկրորդ ըլլալով արժանաւորագէտ սիրեց ու պատուեց այս քաջ հովուապետը, բերելով իր լայնագոյն օժանդակութիւնը, ոչ միայն յոբելինական հանդէսին, այլև յամենայնի զօրավիզ ու բարերար հանդիսանալով իր եկեղեցանուէր գործունէութեան:

Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնն ու Պաղեստինի հայութիւնը ևս, ի նշան սիրոյ և մեծարանքի ու արժանեաց գնահատութեան, կազմակերպեց ու արդիւնաւորեց իր շնորհաբեր ներկայութեան, յոբելինական հանգիստութիւնը և իւրովսանն և լայնագոյն միջոցներով փառաւորեց Վեհին անձը և արդիւնաւորեց Յոբելեանը:

Անմոռանալի պիտի մնայ և Պսակ իր եկեղեցականի արժանիքներուն ու փառքին, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան վերելքը, եօթը սուղ տարիներու շրջանին, ուր, այնքան արագ արդիւնքի առաջնորդեց Անթիլիասի Աթոռը, զայն օժտելով զարգացած երիտասարդ վարդապետներու հոյով մը, ու

անգուլ և անդադրում ճոնչել տուաւ տպաւորանք, հրատարակելով արժէքաւոր երկեր, Դպրեվանքի աշակերտութեան թուականաձուլը ու արժէքաւոր մտաւորական ուսուցիչներու համախմբումը անոր շուրջ, բարձրացուց ուսման մակարդակը համապատասխանելու մեր ժամանակներու պահանջին: Թեմերու կազմակերպութիւնը ուրիշ բարիք մը որ թափ առաւ և օժտուեցաւ երիտասարդ թեմակալ եպիսկոպոսներով, որոնք, կը հաւատանք ձեռնասունները ըլլալով Ալեքսան Վեհին իւրացուցած են ու պիտի իրագործեն իր իտէալը ու պաշտպան պիտի կանգնին Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ գերագոյն շահերուն և նուիրականութեան և համերաշխութեան ոգով ամէն գնով և պարագային՝ քարոզողները և քաջալերողները պիտի հանդիսանան Հայ Մշակոյթի և գեղարուեստի, այսպէսով յարգած ըլլալու իրենց հոգեծնողին անմոռանալիք և յիշատակը:

Իր մեծագոյն մտահոգութիւններէ մին էր նաև՝ իր երկար պանդխտութենէն յետոյ, երթալ Ս. Էջմիածին ու Հայրենիք, օժեկու Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գեորգ Զ. Սրբաշնորհաւոր Կաթողիկոսը, համագործակցութիւն ստեղծելով երկու աթոռներու միջև, ուխտել և իրագործել կարելութեան սահմաններու մէջ՝ առանց զիմազեղծելու երկու աթոռներու իրաւասութեան և հեղինակութեան ազդեցութիւնը, սիրակցորդ գործակցութեամբ աւելի զօրացնելու և սերտացնելու ներդաշնակ հասկացողութիւն մի և նոյն եկեղեցւոյ ծոցին մէջ: Ինքը իբրև քաջատիկ եկեղեցական և հովուապետ Կիլիկեան Աթոռին բախտաւոր երջանկութիւնը կ'ունենար օժեկու առաջին անգամ, պատմութեան մէջ, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը Ն. Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գեորգ Զ. Սրբաշնորհաւոր Կաթողիկոսը, իր հոգեհարազատը: Այսպիսի արժանիքներով և արդիւնքներով լեցուն եկեղեցական թանկարժէք անձնաւորութիւն մըն էր Գարեգին Վեհը:

Մեծ է իր կորուստը Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, Կիլիկեան վտարանդի Աթոռին և Միաբանութեան, Հայ Մշակոյթի Պանդէոնին, Ս. Էջմիածին և Մայր Հայրենիքին միանգամայն:

ՀԱՅՐԻԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՊԵՐՃԱԽՕՍ ՔԱՐՈՋԻԶԸ

Պերճախօսութիւնը, ամէն բանէ առաջ, արուեստ մըն է, հոգեւոր լուսաւորութեան եւ գաղափարներ արձայայտելու կերպ մը ըլլալէ յետոյ: Անհարակոյս բարոյի կարեւորութիւնը համար, ենթական պէտք է ունենայ՝ բաւարար կրօնական ուսում եւ որոշ պատաստութիւն, ընդհանուր զարգացում, լեզու, հմտութիւն, եւ տակաւին բնախօսական եւ այլ յարմարութիւններ, սակայն ամենէն կարեւորը, ներքին բերումը, ներշնչումը, հոգին է նուիրական խօսքին օրէնքը: Երբ բարոյիչը ունի այդ հոգին, խօսքին զօրութիւնը կ'աւելնայ ու կ'աղբերանայ խօսողի շրջաններուն վրայ: Առանց այս բերումին չի կրնար կատարուիլ արուեստի որ եւէ գործ:

Խօսքը տպաւորիչ է եւ հազորդական, ոչ թէ իր գոյր ու յանկուցիչ ոնին կամ ընտրուած ու դատաւորուած գաղափարներուն համար, այլ հոգեկան այն շնորհէն մանաւանդ, որ խօսքին նկարէն, խօսողին անձնէն եւ արձայայտման կերպէն կը բխի յանախ:

Երանաւորն Գարեգին Կարողիկոսը գերազանցօրէն ներշնչումի մարդն էր, խօսքը իրեն համար գաղափարներու եւ բառերու շարահիւսութիւն մը ըլլալէ առաջ՝ ոգիի մը եւ ազդող իրականութեան մը արձայայտութիւնն էր: Այդ իրականութիւնը կուգար իրեն մէջ կրօնէն, մեր անցեալէն եւ անոնց իր մէջ ստեղծած բաբախուն եւ զեղուն երեւոյթներէն: Հանգուցեալ Վեներ Նախանձայոյ, նուիրեալ եւ հաւատարիմ մեակն էր իր հայրերու Ասուծոյն եւ իր ժողովուրդի անցեալ սխաղործութեան: Անոնցմով հաւատարիմ իր հոգին զիտէր վերածուիլ ապականի կամուրջի մը, մեր անցեալէն ապագային երկարող: Ուրիշ խօսքով կը հաւատար անցեալէն դէպի ապագան ձգուող մեր նախազգիւն:

Հակառակ ժամանակի պահանջներուն եւ արդիականութեան սխալ բնութեամբներու աւելին, անիկա ամբախարհալ կը մնար հաւատարիմ մեր անցեալին՝ եւ անով պայմանաւոր մեր արժեքներուն: Հայ եկեղեցին անոր հոգիին մէջ հրաշքներու եւ սխաղորդութիւններու շարք մը ըլլալէ վերջ, կը մնար տակաւին անկործանելի դոօք մեր դժբախ-

տութիւններուն եւ աւերներուն դիմաց ծածանող: Հայ եկեղեցին, իրեն համար, մեր ցեղային բիւրեղացած իտեղներու եւ ձգտումներու աւանդաւանն էր. անոր զօրացումն ու կենսունակութիւնը, անոր նկատմամբ մեր անվերապան զօրգոյրանքը միայն ի վիճակի պիտի ընէին այդ սրբազան Հաստատութիւնը գիմակալելու օտար ու մաշող ազդեցութիւնները, եւ մեղմելու ժամանակին պատճառած աւերները: Վասնզի Հայ եկեղեցին իրեն համար մեր ամենէն հզօր բնազդն էր, մեր ցեղային ինքնութիւնը. այն վայրկեանին որ քանդուէր եւ եղծուէր իր աւանդական ու մաքուր հասկացողութիւնը մեր մէջ, հոգեբանական հետեւողականութեամբ մը՝ այդ բնազդը իր սնունդը պիտի փնտէր զինք ձեւաւորող հոգիի անհարազատ կերպարաններուն ներքեւ, եւ պիտի ալլատէր: Ահա թէ ինչու երանաւորն Վեներ համար Հայ եկեղեցին կը կազմէր մեր «ամէն բանէ վեր» եւ մեր փրկութեան անկործանելի զենքը: Այդ մասնախիլն մղումին տակ է որ ան տարիներով խօսած, ուսուցած, առաջնորդած եւ հեղինակած է, հաւատար եղանակով, ու զբիշք մասներուն՝ իշած գերեզման:

Մեր պատմական ու եկեղեցական կեանքի վերջին երեք հազարը զարու ընթացին, երկու գլխաւոր խօսքի վարպետներու, Օրմանեանի եւ Դուրեանի, բարոյելու ոնն ու մեքոքը առանձին զարգացներու ճնունդ պիտի տային: Առաջինին պերճախօսութիւնը բխականական եղանակով շատագուրբեան արուեստի օրինակը կը հանգիստանար, իսկ Դուրեանինը, բարձրօրէն որակաւոր ու հաւատարակուած խօսքն էր, օրօրուն ու ծիփուն, որ բանաստեղծական օճութեամբ ու շողիւններով կը հմայէր ունկնդիրները, երանութեամբ լեցնելով բարեպաշտիկ ու խորհրդագրած հոգիները:

Հանգուցեալ Գարեգին Կարողիկոսին եղանակը եւ արձայայտութեան ձեւը կուգար Օրմանեանէն, իսկ հոգեզգած սլացքը կը մօտեցնէր զինքը Դուրեանին: Մեր պերճախօսութեան կրօնական զոյգ բեւեռներու միաձուլեալ այս համադրութիւնը, որքան ներդաշնակ ու ինքնակ, նոյնքան հարստ ու ցցուն, զինք կ'ընէին իրական ու փնտռուած մեր մեծ պերճախօսներէն մին: Իր խօսքին իսկութիւնը ինքնամուր փառաբանութիւնն էր մեր անցեալին, անոր արժեքներուն, եւ

ապրելու իրաւունքին: Սակայն ինքը այդ բմբուռներուն սովորական արայայիչը չէր միայն, այլ աշխարհայեացք ունեցող նկարագիր մը՝ որ ունի իր սեպնական հաւատքը եւ զայն կիրարկելու եղանակը, ինչպէս եղած են եկեղեցւոյ եւ հաւատքի մեծ ներկայացուցիչները:

Վասնզի նեմարսութիւն մը եւ զաղափար մը երբ չանձնանար անոր սպասը բնող հոգիին մէջ, շատ յանախ կը մնայ անապասին մէջ ննչող ձայն մը միայն, անազնեցիկ եւ անարգասիք: Ճեմարիս խօսողը, ինչպէս քսուած է այնքան իրաւամբ, ան է՝ որ կրնայ ըլլալ իր ժողովուրդին եւ անով պայմանաւոր արժեքներուն եւ նեմարսութիւններուն ձայնը: Քարոզիչը ձայնն է Աւետարանին, պատգամաւորը նեմարսութեան: Պարբերական, ինքնուրուշ, ուրիշ բացատրութեամբ, ինքնուրուշ եւ անհասկանալի, երկու հիմնական եւ զիրար ամբողջացնող իրողութիւններ կը մնան ճեմարիս քարոզին: Պիտի չկրնանք մեզի աւանդուած պատգամն ու նեմարսութիւնը աւանդել ուրիշներուն, մինչեւ որ ան չիյնայ մեր սեպնական փորձառութեանը ներքեւ, մինչեւ որ չկարենանք անոր տալ մեր անձնական վկայութիւնը:

Քրիստոնէական նեմարսութիւնը անձնական է գերազանցօրէն, եւ նեմարսութիւնը անհասկանալիութեան միջոցաւ ճեմարիս նկարագիրն է քարոզին: Ճեմարսութիւնը պէտք է բխի քարոզիչի անհատիկէն, ինքնուրուշէն, ոչ թէ շրջանէն: Հոս է հսկայ տարբերութիւնը քարոզիչներու, աւետարանական նեմարսութիւնները կուզան մեզմէ յանախ անոնցմէ ոմանց վրայէն, գունաւորուած ու խաբարուած անոնց մակերեսային նկարագրով, խառնուած սեպ անոնց փոքրութեամբ: Աւետարանը ընդհակառակն կը բխի ճեմարիս քարոզիչէն, դրսեւորուած ու քելաւորուած իր անձին օժտումովն ու լրջութեամբ, որ իրենն է, իր բարոյական հուրանը: Առաջինը խողովակ մըն է լոկ, երկրորդը՝ իրական պատգամաբերը Աստուծոյ:

Հանգուցեալ Դարեգին կաթողիկոսը Աւետարանի ճեմարիս քարոզիչն էր, իր մշածումները կը յորդէին այն մեծ նեմարսութիւններով, որոնք մեր կրօնին են, մեր ժողովուրդին, մեր պատմութեան եւ մեր լուսաւոր ու մութ նակասագրին: Անիկա մեծ հաւատաւոր մըն էր կրօնական եւ ազգային

նեմարսութիւններուն, ի վերջոյ կրակէն միայն կը ստացուի կրակ, եւ Հանգուցեալ Վեհը ապակիի քափանցկոսութիւն ստացած նեմարիս հաղորդիչ մըն էր նեմարսութիւնը մարդոց արժանաւայել կերպով բաշխելու:

Թէ ի՞նչ է տարբերութիւնը որ կը բացառէ այս կարգի իրաւ քարոզիչները հասարակ պիտակաւորներէն, դիւրին չէ որակել. խաճճ, խօսելու դիւրութիւն, մաքնիսականութիւն, քարոզելու շնորհ, բոլոր բերեալ, վերջապէս այն ուրախութիւնը, զոր կը զգայ մարդ նեմարսութիւնը մարդոց տանելու իր կերպին մէջ: Այն ոյժը, որուն շնորհիւ մարդը կը կորսնցնէ ինքզինքը եւ կը դառնայ համակրութիւն մը, անհուն յօծարութիւն մը, դէպի նեմարսութիւն եւ դէպի եղբայր մարդը հաւասարապէս բացուած:

Իր քարոզներու եւ խօսքին գլխաւոր գեղեցկներն էին, Աւետարանը եւ մեր անհատը, իրենց մեծ ու սխալագործ երեսներով, որոնց կուզային խառնուիլ եւ զանոնք համատարած եւ մեծ չափերու բարձրացնել, իմաստաւորական, հոգեբանական, ընդհանուր պատմութեան եւ բարոյականի տարբեր գեղեցկներէն առնուած զաղափարներն ու օրինակները, որոնք ժուժկալ բայց զօրեղ քափով մը կ'արտաբերուէին ոչ թէ պերճափայլ արայայութեան մը ի հաճիւ, այլ իբրեւ լուսաբանութիւններ եւ պատգամութիւններ նեմարսութիւններու՝ որոնք մերն են եղած անցեալի մէջ եւ պարսին մնալ մեր ներկայի ու ապագային ի խնդիր, իբրեւ գերազանց ազաւեհներ եւ կարելիութիւններ մեր գոյութեան եւ մեր յառաջացման:

Սակայն իր խօսքին շէնքը՝ խառնուած միշտ Աւետարանին վրայ՝ կը վերջանար ու կը կամարուէր յանախ մեր անցեալ մեծագործութեան մը օրինակովն ու մշտնադմովը: Վեհին համար Քրիստոնէութիւնն ու Հայութիւնը զիրար ամբողջացնող եւ երջանիկ միութեան մը եկած իրողութիւններ էին: Ուսուցողական եւ շատագովական էր իր խօսքը գերազանցօրէն, նման Քրիստոնէական եկեղեցւոյ մեծ ու սքանչելի հայրերուն, որոնց գլխաւոր նպատակն էր տալուրեղե աւելի լուսաբանել, եւ նեմարսութեան ազնիւ շերտութեամբ եւ ոգիով լեցնել իրենց ունկընդիրները: Իր «Դէպի լոյս եւ կեանք» հատորը, որուն մէջ քանի մը տարիներ առաջ Հանգուցեալ Վեհը ի մի ամփոփեց իր կրօ-

ԳՐԱԳԵՏԸ

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԷՋ

Կեանքի մէջ երբեմն անփոխարինելի կորուստներ կան, որոնց առջև զմեզ կը գտնենք անմխիթար ու խռովուն։ Անոնցմէ մին անտարակոյս, Տ. Տ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին վախճանումն է։ Անոր հետախաղաղ մահուամբ գոյացած պարապը չի մասնաւորուիր կեանքի որոշ մարզի մը վրայ։ Մեր վերջին շրջանի պատմութեան մէջ քիչ եկեղեցականներ կան որոնց գործունէութեան ծիրը այնքան լայն ըլլայ ազգային, եկեղեցական, իմացական, և առհասարակ մշակութային մարդերուն մէջ, որքան լուսահոգի Վեհափառներ։

Մատենադարանի կալուածին մէջ զինք արժեւորելու փորձ մը գծուար պիտի չըլլար մեզի, հակառակ իր գործին վերին աստիճանի մասնագիտական հանգամանք մը ներկայացնելը։ Ու ազգային բազմաթիւ մեր կարիքներուն քովն ի վեր — որոնց

երբ կը զսպանակուի ոգեկան շարժումէ մը եւ կ'իրագործէ շարժում մը։ Այս պարագային խնդրոյ առաւելայ եղած յօրինուածք՝ յօրինուած մըն է ուժեղու եւ ժեսթերու, բառին բոլոր առումներով, յօրինուած մը զգացական, բանական, ձայնական շարժումներու։

Հանգուցեալ Վեհր քէ իբրեւ մեծում եւ զգացում եւ քէ իբրեւ արայայտութիւն, ոգի ու շարժում եւ ամբողջապէս, ու իր կենդանի ու եռուն հուրենէն բխող խօսքը, ազգին ու եկեղեցիին սիրով բաբախուն, կը գտնէր միշտ իր խորունկ արձագանգը ունկնդիրներու հոգիին մէջ։ Իմով կ'անհետի մեր սրբազան բեմին ոսկեբերան Բարդիշը, մեր հանրային եւ իմացական հանդիսութեանց հմայիչ ասեմաբանը։ Աւաղ ու պիտի չկարենամք վայելել այլեւս իր անշինջ հոգիին ձայնը, մեր ազգային ու եկեղեցական արժեքներուն եւ մեծագործութեանց դուռասիւր հիւսով եւ մեր օրերու գերագոյն պատգամը մեզի աւանգով։ Սակայն այդ ձայնին արձագանգը պիտի մնայ միշտ հնչուն՝ բոլոր անոնց հոգիին մէջ, որոնք լսեցին զինք եւ հմայուեցան իրմէն։

Ն.

սպասը ընելու կանչուած էր ան — եկեղեցական, քաղաքական, ուսուցանողական, բարոյական, գրական ևլն. գտածամանակը, տրամադրութիւնը կերտելու փառայել իր գործը։

Պատանի օրերէն, անիկա եղած է տղան որ իր հոգին կը բանայ գեղեցկութիւններու և աչքերը սեւեռարիւր բարձունքներու, կը տենջայ համադրական աշխատանքի մը մէջ ամփոփելու «ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՅԹ» յղացքին տակ ինկող մէն մի արժէք որ ազգային նկարագիր ունի։

Արեւմտահայոց մէջ, ի մասնաւորի Պուլիս, երբ Զարթօնքի սերունդը կ'ապրի առաւելաբար բնութենապաշտ ոգմանթիւ մը, անդին Արեւելահայ Զարթօնքի սերունդը ժողովուրդին օգտակար ըլլալու, ժողովուրդին կարիքները հոգալու տաղանպանքը կ'ապրի։ Այսպէս պէտք է բացատրել Արեւելահայ սերունդին օգտապաշտ ձգտումը։ Այսպէս դարձեալ հասկնալի կ'ըլլայ այն աշխատանքը զոր տարած է Վեհափառ իբր Սարկաւազ երբ ամառները թուղթն ու մատիտը ձեռքին ժողովրդական հէքեաթներ և աստիճաններ հաւաքելու կը զբաղի գիւղերը։ Նման այն անմահ վարդապետին որ ժողովրդական պղտիկ երգերէն գիտցաւ մեր հոգիներուն էն խորունկ լարերը թրթռացնել։ Նման Խրիմեանի, Սրուանձտեանցի, որոնք գիտցան ժողովուրդի հոգիէն խօսիլ, ժողովուրդէն առնուած քանքարը աւելցնելով ժողովուրդին հատուցանել։

Հանգուցեալ Վեհափառին առաջին աշխատութիւնը ժողովրդական բանահիւսութենէն առնուած պատառիկներ եղած են, ու յաջորդաբար հրատարակութեան տուած է Սասմայ Մուր, Ռոստոմ Զալ, Զագալանից ժողովը։

Երբեմն ժողովուրդներու հպարտութիւնը եղող և անոնց խորունկ համակրանքը վայելող մարդոց կեանքին մէջ կան դէպքեր որոնք՝ անոնց կեանքին անկիրաւորաձեւեր կը կազմեն։ Այդ դէպքերէն մին Վեհափառին Գերմանիա զրկուիլն է իբրեւ ուսանող։ 19րդ դարու առաջին կէսէն՝ Գերմանիոյ մէջ սկիզբ կ'առնէ Արեւելեան ժողովուրդներու և անոնց պատմութեան հանդէպ մասնաւոր հետաքրքրութիւն, պատմական, հնագիտական ու բանասիրական մարդերուն մէջ։ Վեհափառը — տակաւին

իր առաջին երիտասարդութեան, իր նախախրաժ ճիւղերուն մէջ մտքի մասնաւոր կազմութեամբ մը և գիտական մեթոտներով կը վերադառնայ իր ժողովուրդին ծոցը, չարունակելով իր հաւաքչական գործը, մերթ Եւրթ լոյսին բերելով Հայ Մասնագրութեանէն դէմքեր որոնք մինչև իր ժամանակը չէին ծանօթացուած հանրութեան կամ մասամբ ոտուերի մէջ էին մնացած: Գերմանիայէն վերադառնալէն ետք պարբերաբար կ'աշխատակցի և ժամանակ մըն ալ խմբագիրը կ'ըլլայ Էջմիածնայ օւլարատ» հայագիտական հանգէսին: Սակայն մեր հայրենիքի հորիզոնին վերև կուտակուած սև ամպեր տրտում բաներէ կը պատմեն: Ժողովուրդի մէկ մասին մէջ Համիլեան ջարդերը, միւս մասին մէջ Զարական բռնութիւնները և Էջմիածնայ բռնագրաւումը խորունկ անդրադարձներ կ'ունենան ամէն մէկ Հայու հոգիին մէջ: Քաղաքական տագնապները և անոնց յառաջացուցած լքումները պատճառ մը չեն ըլլար սակայն, որպէսզի անկախ խաղաղ գոտիներ փնտռէ իր աշխատանքին համար, այլ երևան կը բերեն իր մէջ թաքուն ուժեր և իր նկարագրին միւս հաւասարապէս զօրաւոր կողմերն ալ:

Վեհափառի գիտակցութեան գալու առաջին մէկ օրէն մինչև իր խոր ալեւոյթը իր գործին մեկնակէտը եղող մեծագոյն առաջադրութիւնը եղած է երևան բերել մեր պապերուն իրագործած մեծութիւնները, զանոնք դառաւորելով, մարմին մը տալ անոնց և ըսել. — «Ահաւասիկ ՀՍԹ ՄԵՆԿՈՅԹԸ»: Այսպիսի առաջադրութիւն մը ունենալ և զայն իրագործել տարօրէն զըժուար է եթէ ոչ անկարելի, տրուած ըլլալով որ մեր նախնիքներու իրագործումներէն փշուրներ մնացած են միայն: Մեր պապերու կեանքն ի վեր եղած է երբեքիցէ, զոնէ հարիւր տարիներու խաղաղ շրջան մը, որ մեր երկրին վրայէն չարշաւէին վայրենիներ, աւերելով ամէն մէկ յիշատակարան, կոթող, վկայարան: Բայց ան վեհափառութեն քալեր է «տարօրէն զժուար իր առաջադրութեանց» ետեւէն, ամէն օր քիչ մը աւելցնելով, գեղեցկացնելով իրագործող և մարմին առնող իր երազը. ու ճշմարիտ մեծութիւնն ալ ատոր մէջ չէ՞ արդէն: Աշխատեցաւ անիկա քաջ գիտնալով թէ որ-

քան որ պայծառացնէր մեր նախնիքներուն անցեալը, նոյն համեմատութեամբ պիտի փոքրացնէր մեր ներկայ կեանքի նսեմութիւնը:

Մեր ներկան հանգերձել տեսակ մը ոգեղինութեամբ, որպէսզի մեր ներկայի քառսին մէջ սնանինք մեր անցեալով: Տեսակ մը նոր նսայլ. ապահովաբար:

Հաւաքչական առաջին աշխատանքներուն յաջորդած են մատենագրական ուսումնասիրութիւններ. — Մխիթար Սանեցի, Խոսրովի Թարգմանիչ, Թովմա Մեծփեցու Կեանքը, Մխիթար Այրիվանցի օրոնց քովն ի վեր ու մէջ ընդ մէջ պատմահայագիտական աշխատանքներ. — Խաղբակեան կամ Պոռեհեան, Հաւուց Թառի Ամենափրկիչը, Մի էջ Հայ Արուեստի եւ Մշակոյթի Պատմութիւնից, Վախրանի Որդի Ունեկայ Հաղբաշի զպրոցի մի գլուխ գործոց, Կասանդին Ա. Կարողիկոս, և ինչ:

Ամենէն յատկանշականը այս պատմահայագիտական աշխատանքներուն մէջ անտարակոյս մեր նախարարական տունները լոյսին բերելու խղճամիտ և մանրամասն վերլուծումն է, ինչպէս է օրինակի մը համար «Խաղբակեանք կամ Պոռեհեանք» ուսումնասիրութիւնը: Շատ յաճախ, Վեհափառը կըցած է մասերէն, փշուրներէն ամբողջին երթալ, ու ամբողջ մը կառուցանել: Բլրան մը կողին վրայ, փոքրիկ եկեղեցիի մը անտեսուած մէկ պատին վրայի արձանագրութիւնը, խաչքարի մը ներքև երկաթագրերը պատմութիւններ ունին պատմելիք. . . կարդալ գիտցողին:

Վեհափառը ստորագրած է նաև տպաւորապաշտ էջեր. — Արապաձի կասարին ի խնդիր Լուսաւորչի Կանքեղին: Կեանքիս ամենէն դժբախտ օրը եւ երջանկութեանս րոպէն:

Կրօնական և բարոյական էջեր, — որոնք ամփոփուած են Դեպի Կեանք եւ Լոյս հատորին մէջ:

Ընդարձակ ուսումնասիրութիւններ Գրչադրութեան և Մանրանկարչութեան շուրջ: Ինչպէս կը տեսնուի այս թուագրութեն, ընդարձակ և երբեմն ալ չխուզարկմէն, ընդարձակ և երբեմն ալ չխուզարկուած գետններու վրայ է որ աշխատած է Վեհափառ Հայրապետը: Այս թուագրութիւն վեհափառ Հայրապետը և աւելցնել նաև իր անտիպվրայ պէտք է աւելցնել նաև իր անտիպները որոնք արժանահաւատ աղբիւրներու

համաձայն մեր մտանազրույթեան, արուեստի ու առհասարակ մշակոյթի պատմութեան վրայ մեծ յաւելումներ կը բերեն:

Իր բոլոր գործերուն մէջ ալ կարելի է ըսել, Վեհափառին գրելու կերպը խորապէս հմուտ, խղճամիտ և կոկիկ ոճ մը կը յայտնաբերէ:

Վեհափառին գրական վաստակը զուգընթաց է իր մտանազրական, բանասիրական, պատմական, հնագիտական և մանրանկարչական գործին: Իր բոլոր գործերուն ալ մէջ անիկա չի ներկայանար մեզի իբրև չոր գիտնական մը, որուն ըսելիքները կուգան միայն թուականներէ, փաստերէ, վայրերէ. այլ պատմա-հնագիտական գործերուն մէջ մասնաւորաբար և իր գործին ամբողջութեան մէջէն ընդհանրապէս մեր պայերուն կեանքն է որ իր գանաղան կողմերով վերբերել կ'աշխատի:

Գարեգին Կաթողիկոսին բոլոր գործերուն մէջ, անայլայլ կերպով կարելի է հանդիպիլ զգայուն ու խանդավառ գրագէտ բանասէրին, որ զիտէ հմտութեան ու անցեալի բազմազան գոտիներէն բարձրանալ զգացումին՝ և զայն խանդավառ պահող իրականութիւններու: Նկարագրի գիծ մըն է այս, որ զիտէ լուսաւորել փաստերու, թիւերու և վկայութեանց հանգոյցները, և զանոնք ընել աւելին՝ քան ինչ որ անոնք կրնան արժել ըստ ինքեան:

Կախարդիչ ու խանդավառ մարդը, որ աւելի ոգեկան արժէքներուն կը հաւատայ, ժողովրդի մը կեանքին մէջ, քան պատմական բազմախիլ մանրամասնութիւններու կապուած փխրուն գործերուն: Հայ անցեալին ու մշակոյթին նուիրուած այս մեծ եկեղեցականը Հայ մօքի «բազում» կոչեցեալներէն, սակայն «սակաւ» ընտրեալներէն մին էր, Սահակի ու Մեսրոպի շուքն ու շունչը կենդանի դարձնելու չափ մեղի: Գրագէտը եթէ իր մէջ չարտայայտուեցաւ սովորական ու ծանօթ տարազներով, սակայն ապրեցաւ իր գործին մէջ և թեաւորեց իր խանդավառ հոգին: Ոգեղէն իրողութիւններու մարդը մնաց միշտ և նուիրեալի այս սիրով միայն կրնայ բացատրուիլ իր վաթսուէն աւելի տարիներու տենդագին ու բոցավառ աշխատանքը, որ անխոնջ ճիղի մը հունձքը ըլլալէ վերջ, գրական շունչով չաղախուած գեղեցկութիւն մըն է

ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐԸ

Վերի տարազը, իր վեհ անձովը պայմանաւոր, մեզի եկած բոլոր տարազներէն ամենէն աւելին կը խտացնէ անտարակոյս հանգուցեալի արժէքներէն:

Կ'ըսեն թէ Հայրենի աշխարհամար ուր ծնաւ ու սնաւ, իր բնագրական, քաղաքական, ընկերային կազմաւորութեամբ եղած ըլլալ ներշնչարանը, կերտելու իր մէջ բացառիկ տարողութեամբ Հայրենասէրը: Թերևս, եւ սակայն անհրաժեշտ արտաքին պայմաններու դիմաց՝ զսպանկաւորումն է ներքին, հոգեկան վիճակներուն, որը կը կենսաւորէ նախ ինք իր մէջ գուպարը մեծ ապրումներուն և ապա անոր փրկարար վարակումին ենթարկել կուտայ որքան կարելի է լայն տարածքով իր շրջապատը: Արուեստագէտը առանց ներքին այդ զսպանկաւորման չի կրնար ստեղծագործել, ինչքան ալ ըլլան ձեռնտու շրջապատող արտաքին ազդակները:

Գարեգին Վեհի մէջ Հայրենասիրութիւնը սովորական հասկացողութիւններէ վեր խկութիւն մըն է, տեսակ մը արուեստագիտական իրագործում, կապուած արտաքին պայմաններէ անդին՝ ներքին հոգեկան արժանիքներու: Ահա թէ ինչու Հայրենասիրութիւնը իր մէջ իրաւն է, բացառիկը ու աչքառուն կարգին իր շատ մը գեղեցիկ ուրիշ յատկութիւններուն:

Ան արուեստագէտն է մեծ հայրենասիրութեամբ:

Գարեգին Կաթողիկոսի մէջ հայրենասիրութիւնը չեղաւ լոկ ներքին ապրումներու յորդում մը, այլ արուեստագէտի մը վայելչութեամբ վերածուեցաւ շարժումի:

ամբողջապէս: Կայծերով սկսած ու ջահ դարձած կեանք մը որ կը շիջի ահա, իր մեծարժէք գործին վրայ, եղերական անկումով:

Կեանք մը ամբողջ, իր արշալոյսէն մինչև շիջումը Հայ մշակոյթով խանդավառուիլ, անով լեցուիլ՝ ինքն իր մէջ մեծութիւն մըն է արդէն:

ԶՍԻՆ ԱՅՂ. ԶԻՆԶԻՆԱՆ

գործի, արդիւնարար ստեղծագործութեան որուն միակ նշանաբանը եղաւ իր ժողովուրդին մեծ բարին:

Այս յայտարարին միայն կարելի է վերածել իր գիտական, բանասիրական, պատմական, գրական ստեղծագործութիւններու հոկայ գումարը, ուր գարեւու փոշիին անթեղուած ամբողջ անցեալ մը իր իշխանական տուներով, իր վանքերով, վանականներով, մեծ ուսուցիչներով, դպրատուներով ու գրչագրական մեծ արուեստով ողի և շունչ կ'առնէ, ըլլալու համար ապրող ու ներշնչող ամբողջութիւն մը: Ինչպէս բացատրել անչափելի իր փարուսը, նուիրումը այս բոլորին մինչև բոպէն իսկ հոգեւարքի իր վայրկեաններուն, եթէ ոչ պաշտամունքի անչափելի խանդ մը արժէքներուն որ իր ժողովուրդինը եղաւ, եթէ ոչ՝ ճիգը, գտնելու ինչ որ բարին ու գեղեցիկն է իր ժողովուրդին, որպէսզի սիրէ այդ ժողովուրդը իրաւամբ, սիրէ՝ վերքերելով զայն իր մեծ արժէքներուն ընդմէջէն: Ու աւելին՝ սիրցուց այդ ժողովուրդը զայն կոթողելով իր արժէքներուն մէջ ու հրիտակելով յաւիտեաններուն իբրև հպարտանքի առարկան իր ժողովուրդի ներկայ ու գալիք բոլոր զաւակներուն: Ահա իսկական ու մեծ Հայրենասիրութիւնը որ ի յայտ կուգայ իր մէջ, ոչ միայն իբրև ապրում, զգացում, այլ նաև իբրև ոյժ ու մղում տաղանդաւոր ստեղծագործութեան մը Գիւլսը Հայ մեակոյթի մէկ երեսին:

Գարեգին Կաթողիկոս իբրև մեծ հայրենասէր զգաց ու շնչեց սերտօրէն իր ժողովուրդի անցեալէն ասդին նաև ներկան, անոր թէ տաղնապի և թէ խաղաղութեան օրերուն: Գեղեցիկ գրուագումներ պիտի մնան իր կեանքէն, չըջանը Սարտարապատի ու Կարսի կռիւներուն՝ ուր հայր կեանքի և մահուան կռիւը կը մղէր իր թշնամիներէն ամենէն անագորոյնին դիմաց: Ու հոն է մեծ երէցը իր ժողովուրդին ու անոր արժէքներու գէն ի ձեռին պաշտպանութեան ի խնդիր. կռուելու, քարոզելու, ներշնչելու, մինչև վերջին այն բոպէն ուր կը խլրտի դաւը կռուող հոգիներէն ներս, լքելու ճակատն ու բազմահազար ժողովուրդը, որոնք կը մնան ապաւինած քաջարի ու աննահանջ երէցի փէշերուն որ գերագոյն նուիրումի մը խոյանքով գնդակներու տե-

ղատարափին տակ, կ'ընէ բերդէն, ապահովելու գութը յաղթողին ու հաղարաւոր անմեղներու կեանքն ու պատիւը:

Այս է ահաւասիկ գնացքը նուիրումին անոր կեանքի բոլոր էջերուն մէջ, ուր ան զեղուն հայրենասիրութեամբ երբեմն խնամատարն է Հայ Որբին ու արկածեալ-թըշուառին, երբեմն մեծանուն առաջնորդը մտքի և ուսուցումի տան մը և կամ թեմի մը՝ ուր իր հոգին կը դառնայ հուր կիզիչ, սրբելու հոգիները խանդովը եկեղեցիին ու ազգին: Այդ հրաշքը իր գեղեցիկ ազգեցութիւնը ունեցաւ նոյնպէս Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ ուր իր տաղանդը գիտցաւ առաջ բերել, կազմակերպել ազգային ու եկեղեցական տնականացման բոլոր կարելի օժանդակներն ու արդիւնքները:

Իսկ Անթիլիասի կաթողիկոսութեան իր շրջանը եղաւ մշակութային, տնտեսական, կրօնական կազմակերպումի շրջան մը, աննախընթաց այդ Աթոռի պատմութեան մէջ:

Հայրենասիրութիւնը մեր օրերուն շատերուն համար դարձած է պիտակ մը, իր խորութենէն պարպուած ձրի տարագ մը, զուրկ հոգեկան բարձրագոյն մղումներէ, իբրև սակարանը նիւթապաշտիկ ըմբռնումներու և անոնցով առաջնորդուած ամբոխային հիւանդկախ տրամադրութիւններու, որոնք այսօր, աւելի քան երբեք, Հայ սփիւռքը վերածել կը փորձեն Քաոսի մը, վաճառքի հանելով՝ մեր ցեղային միութեան և հոգեկան բարձրագոյն իրազորութեան կռուան եղող սրբութիւններ, եկեղեցի, Մշակոյթ և Հայրենիք:

Գարեգին Կաթողիկոս այս տրտում տուեալներու ընդմէջէն յայտնուող Հայրենասիրութեան լուսաւոր ըմբռնումը եղաւ, որուն խորագոյն թափանցումը պիտի ըլլայ բարիք մեր հոգմակոծեալ օրերուն: Դըժբախտաբար խեղ հոգիներ չուզեցին հասկընալ զինք իր զգացումներու պայծառութեանն ու ամբռնութեանը մէջ:

Գլխաւորաբար Հայրենիքի և սփիւռքի Հայութեան փոխ յարաբերութեան հարցը, որ իր ետին ունեցաւ թեր ու գէժ խմբաւորութիւններ մեր ժողովուրդին, եղաւ ցաւոտ կնճիւղ մը որ դառնացուց վերջին օրերը Հայրապետին, անոր համար որ ան գիտցաւ ճշդել իր կեցուածքը որ անվարան իբրև մեծ հայրենասէրի պիտի ըլլար այն ինչ որ

շահն է Ազգին ու Եկեղեցիին: — Թրքահայ եղեռնը զրկեց մեզ մեր ազգային գոյութեան կոռուանը եղող Հայրենի հողի մը, ու կեդրոնի մը շուրջ զօրաւոր ազգային միութեան մը բախտաւորութիւնէն: Այս պայմաններու տակ ցրուած մեր ժողովուրդին համար ապրումի ու ներշնչումի ի՞նչ խոր տուեալներ են Հայրենիքին ու անոր ծոցին Հայաստանեայց Հայրապետութեան մը իրողութիւնները: Ոչինչ է մնացեր մեր անցեալի փառքերէն, ու եթէ պիտի կտրուինք այս վերջին միւլթարութիւններէն, այլևս չենք գիտեր թէ ինչ արժէքներով պիտի փոխարինենք զանոնք, տաքցնելու համար հոգին մեր ժողովուրդին: Եթէ կան իսկ տրտմութիւններ Հայրենիքի ու Հայրապետութեան իրականութիւններուն գուցեմ, կ'անցնին անոնք, բայց կը մնայ Եկեղեցին, Հայրենիքը, ժողովուրդը իր մեծ ոգեկանով ու ստեղծագործութիւններով:

Հայրապետութիւնը ու Հայրենի աշխարհին ժողովուրդը ինչ պայմաններու տակ ալ ըլլան, արտասահմանի Հայութիւնը պարտի ըլլալ անվերապահօրէն հետը իր հղբայրներու հոծ զանգուածին, ու հոգեծին մօր՝ Հայաստանեայց Հայրապետութեան, կանգնի անոնց քաջալեր, զօրավիգ և բաժնէ ցաւն անոնց եթէ ունին, ինչպէս հաւատարիմ զաւակը՝ որ պիտի չի լքեր մայրը իր ցաւի-անկարողութեան օրերուն: Իսկ եթէ հակառակին հաւատարիքովը կրնանք յուսալ և երաշխաւորուիլ, այն ատեն ոչ միայն զուր ջանք ու վատտակ կը դառնան հանգէպ Հայրենիքին, որոշ մարդոց կեցուածքը ու տրամադրութիւնը, բաժնելու Հայութեան երկու մեծ զանգուածները, Հայրենիքն ու արտասահմանը, այլ և մեր աւելորդ վիճակներով մեզ կասկածելի դարձնել պիտի տան հիւրընկալ կառավարութիւններու աչքին: Որքա՞ն պատշաճ պիտի ըլլար մեր օրերուն՝ արտասահմանի Հայութեան անաղմուկ աշխատանքը ներքին ազգային, եկեղեցական, մշակութային կազմակերպման ի խնդիր, առանց կտրուելու մեր հոգեկանութեան ներշնչարանը եղող Հայրենիքի և Հայց. Հայրապետութեան իրողութիւններէն: Ապահովաբար ա՛յս պիտի ըլլար նախընտրելի՝ բոլոր մեր հատուածական, աւերիչ պայքարներէն, որոնք տկարացուցած են սփռւոքը, իր Ազգային-Եկեղեցա-

կան-մշակութային գետններու վրայ, ու աւելին՝ առիթ տուած որպէսզի հայանուն օտարազաւաններ նետեն իրենց մարդորութեան ուսկանները աւելի լայն տարածքներու վրայ:

Կարեզին կաթողիկոս չունեցաւ ոչ մէկ քաղաքական, հատուածաւորում, ու որպէս ճշմարիտ ազգասէր ու հայր, բաղձաց իրագործել ամէն քաղաքական տեսարանութիւններէ անկախ՝ հոգեկան-ազգային-կրօնական միասնականութիւնը իր զաւակներուն, Հայրենիքէն ներս թէ դուրս: Սըրտառու իրողութիւններ պիտի մնան 1945-ին կաթողիկոսական ընտրութեան, յանուն միասնականութեան, իր ամենէն յառաջացած տարիքին իսկ իր երկարատեւ ճամբորդութիւնը զէպի Հայրենիք ու անկէ յետոյ, մինչև իր հոգեարքի օրերուն, յանուն այդ միասնականութեան իր անկաշառ ու արի կեցուածքը:

Իր մահով կը գերեզմանուի մեր ժողովուրդի ու եկեղեցւոյ մեծագոյն զաւակներէն մին՝ ձգելով Ազգն ու Եկեղեցին տաքնապի մը առջև: Աղօթենք որ Աստուած երանաշնորհ Հայրապետին արի ու անվանդ, հոգեւէր ու Հայրենանուէր հոգիովը լեցնէ բոլոր զաւակները Հայց. Եկեղեցիին, ու մենք անգամ մը ևս տեսնենք այնքան փափաքելի ու սիրելի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն ու ժողովուրդին միասնականութիւնը, վերականգնուած ու յաղթական, ընդդէմ բոլոր չարաշահութեանց:

ԿԻՒՐԵՂ ԱՐԵՂԱՅ

Քրիստոնէութեան համար աշխատանքը նուիրական զաղափար է և ծուլութիւնը մահացումը քերից մէկը: Քրիստոնեայ մարդու կեանքի սկզբունքներից մէկը պէտք է լինի աշխատանքի զաղափարը:

Գործն է կեանքի և շարժման նշանը:

***

Ձի կարելի հին ազգերի կեանքի վերջապետին և նոր ազգերի ծագման և զարգացման ամբողջ ընթացում հոգեւոր-բարոյական-քաղաքականութեան որեւէ վսեմ շարժում ցոյց տալ, որ ի կէտէ Քրիստոսի հոգու ներգործութիւնը: Եւրօպական ներկայ նշանաւոր ազգերի քաղաքակրթութեան, զորի և զգրականութեան ծագումը կապուած է Քրիստոնէութեան հետ:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Մ ՈՒՐԱՑՈՂ ԿԱՂՆԻՆ

Քիւին ներել Մայր Տանարին
Անթիլիասի,
Ձայնն է նորէն մահասարսուն
ձակասագրի մութ թոչունին:
Մովն այն գիւեր հազար խորձով
Շուռաններու,
Հեծկլալէն գալար, գալար,
Աւազներու սիրտին վրայ
Թել կը բանար:

Աւազանին մէջ խեղդուող,
Մանուկ մ'ինչպէս,
Լուսնակն հեռուն լուռ կ'ընկղմի,
Լոկ ճառագայթ մը բացխփիկ,
Ամպի փէշին,
Ճրագն ինչպէս լուած հիւղի,
Դեռ կը վառի:

Մանինն մէջ,
Անբաւութեան դէմ միայնակ,
Վեհն է ինկած,
Ա՛լ աւարած
Կեանքի գնացքն իր երկրաւոր,
Նայուածքն սեւեռ՝
Իրմէն անդին,
Երկինքներուն աստղափայլ:

Բայց պատկերէ իր աչքերուն,
Ու իր հոգին կը սաւառնի
Դէպի օրերն այն սիրալի,

Որոնք երբեմն կը թուէին
Իրեն անվերջ:

Ահա սարերն իր հայրենի,
Դաշերն զմրուխտ,
Եւ այգիներն արեալոյսի
Յօղով օծուն:
Թուխսի նըսած թոչուն մ'ինչպէս,
Դիւղն է անա լեռան ոսփն,
Հիւղն ընտանի,
Ուր կը շողար, մինչեւ երէկ
Կենդանութեան խորհրդանիւ
Բոցն օնախին:

Ահա մայրն իր,
Հեզ ու բարի,
Պատկերն որուն,
Մեծ օրհասին իր օրերուն,
Մնաց միշտ բարձ ու կենդանի:

Ու պատկերէ իր աչքերուն,
Երկիրն անուշ մեր հայրերուն,
Որուն արտին՝
Կառոյցներ ձոյլ մեր վանքերուն:
Վէտերն ի վար արեւաշող
Իր երազին,
Պատկեր մ'ինչպէս խոր ու զեղուն
Էջմիածինն:
Ու շուրջն իրեն, մանեակն աղբուր
Ժամանակէն անխաղի,
Հոխիսիմէն եւ Շողակաթ

Եւ Գայանէն.

Նայուածքն որոնց կ'իյնայ խոժոռ
Բեկորներուն Զուարթնոցի,
Փերուած քազն մեր արուեսին:

Ահա Տիկոր, ահա Գեղարդ,
Ահա Տաթեւն ու Հաղարծին,
Քիչ մը անդին,
Պալասներու, Տանարներու
Անհուն կողին,
Հակասագրէն դեռ հերժուած
Մըռայլ Անին,
Որուն իղձէն կ'արցունքոսին
Ահա նորէն
Աչւրներն իր:

Ու կը քրփ,
Թէ կ'երկարին մասներն իրեն
Մասեաններուն մագաղաթեայ,
Գանձերուն սուրբ մեր անցեալին:
Մահիճին մէջ,
Կ'երեւայ ձեռքն իր դողդոջուն,
Ա՛հ, ո՞վ գիտէ
Որ մագաղաթն է դողացող
Իր մասներուն:

Իր հոգիէն քուխալ ու մռայլ,
Ամպէ, կ'անցնի.
Հեռուն, հեռուն, հորիզոնին՝
Թեւն է փրքքեր կարաւանին.
Ա՛խ, Տեսարան արակեղեք,
Մանուկներուն եւ կիներուն,
Կսոր կսոր հալածական,
Գայլերու կեր հօտի նման:
Աչերն անոնց՝ բացուած անդունդ,
Փորուած ֆաղցի, փորուած մահուան
Մասըներով:

Վերջալոյսի բոցերուն մէջ,
Պասկեր մ'ինչպէս հովի բերնին,

Սարսառապաս, Ղարափխէն:

Ապա հեռո՞ւն,
Ժամանակի կամարին սակ
Արիւնագոյն,
Ամբոցն ահա,
Գրոնին սակ քրքնամիին:
Ու կը դողան ոսկորներն իր,
Այնքան ուժգին սարսափն անոր,
Պասկերին դէմ այդ չարաւոյ:

Ան հետը չէ մահիճին մէջ
Պառկող կմախքին այս մահադէմ.
Փակ են աչերն,
Բայց քրքներուն՝ դեռ կը դողայ
Բառը վերջին,
Իր օրերու առեղծուածին:

Ահա Մասիսն,
Լեռն հայրենի,
Երազներուն մեր անմասոյց,
Դրած գլուխն ոսկի շէմին
Երկինքներու:
Ու դէմ առ դէմ ան կը կենայ
Նահապետին այդ դարաւոր,
Համակ կարօս, համակ երազ,
Իր քրքներուն՝
Բառն անմասոյց, կախարդական,
Բաղձանքներուն մեր դարաւոր:

Ու դէմ առ դէմ ան կը կենայ
Նոյի լեռան,
Դէմքին զայրոյթ,
Աչւրներուն շիթեր կրակ,
Որոնց մէջէն ան կը Տեսնէ,
Ինչ որ օրերն
Զեն խոսանար մեզի սալու:

Լուսադէմին,
Լոյսը կապոյտ

Կիլ Կ'իյնար դէմքին
 Սոս Աստուածարեալ Հայրապետին,
 Դըն Դընելով հոն փառքը մահուան,
 Փառ փառքը կեանքին,
 Հաւ Հաւաքելով իր աչքերէն
 Յաւ Յաւն օրերուն անմարսելի:

Շա ժամանակի անիւին տակ
 Լնը Անգիմադիր, մահաթաւալ,
 Եմ Նման ջահին որ 'կրսպառէ
 Վե Վերջին ցունցով բոցն իր ամբողջ,
 Սա Սաղաղաղօրէն կ'անւարժանան
 Երբ Երբունքներն իր,
 Ի իցի իցերուան մէջ աղօթասաց
 Ննջ Ննջող մանկան մը հանգունակ:

✱

Սա Սաղաղութիւն իր հոգիին,
 Որ Որուն սրտին, մրտին վրայ
 Մի Միջեւ երէկ կը ծանրանար
 Մեր Մեր օրերու խոստումն ոսկի:

Հանգիստ անոր,
 Որ հոգիսէն մեր այս մըքին,
 Եղաւ լոյսի ձոյլ աւաճանակ,
 Խառնոյկ անմեռ,
 Նըսեմանիս իմաստութեան,
 Որուն հոգին,
 Ոսկի կոչնակն մեր օրերուն,
 Հսպասին մէջ հայրենիքին
 Ու Աստուծոյ,
 Եղաւ արի ու աննահանջ,
 Քալելով իր պարսփի համբէն,
 Որ կը տանի կաւը մարդուն
 Փառքին ըսոյց:

Բերնին անոր բառն էր կրակ,
 Նետուած ընդդէմ մեծ ու պզտիկ

Նանրանքներուն ու դաւերուն:
 Հուրքն այդ խօսքին,
 Պիտի փրբէր
 Սկիհն աղուոր իր հոգիին,
 Պողոթկումին մէջն իր ահաւոր:

Հանգիստ խոնջած ոսկորներուն,
 Հայրապետին եռամեծար,
 Որ ցոյց տուաւ, տարիներ ձիգ,
 Դուռը մութին ու աւերին,
 Օտարութեան համբաներուն,
 Նենգ մըլուրին, պիղծ հաւելին
 Հսպասարկու,
 Զաւկըներուն իր սիրելի,
 Մնալով միտս հաւատարիմ,
 Մեծ տարազին,
 Թէ մեղքերէն սրբուած հոգին
 Ունի միայն թելեր հերմակ,
 Սաւառնելու իր երազին:

Լուսադէմին՝
 Կը հնչէին զանգերն ուժգին
 Արցունքներու ծովին դիմաց
 Ժողովուրդին:
 Լուսադէմին՝
 Գերեզմանի երախն անհուն
 Կը յօրանջէր
 Հսպասումին մէջն անհամբեր.
 Ու ձայնն է խոր, համատարած,
 Միտքերուն մէջ թել արձակող
 Թէ պիտ' թաղեն
 Մեծ Հայրապետն աստուածարեալ,
 Միջօրէին:

— Մեծեր չունին հողին մէջ տեղ,
 Կ'ըսէր ուրիշ ձայն մը հընչեղ:
 Ի զուր կ'երգուին մահուան երգեր,
 Ի զուր կազմած հըսկայ թափօր,

Կայքերէ կայք կը փոխադրենք
Ա.փ մը փոքի, բուռ մը ոսկոր — :

Ո՞վ է ըսեր թէ կը թաղուի,
Ամբօութեան, զոհողութեան,
Սիրոյ, յոյսի, լոյսն անըսուեր,
Ո՞ր ամբարիւսն կրնայ խորհիլ,
Թէ մեր իղձերն ու երազներ,
Կրնան օր մը հուսկ մոխրանալ:
Թէ խորս մը մութ,
Կրնայ լափել ու ընկլուզել
Խորն իր ալիքն հոգին անոր,
Որ տեսիլք էր ու գաղափար,
Պսակն աննիւթ հիւսուած այսպէս,
Մեզմէ անդին կեանքին համար:

Զանգերն ի զուր կը դողանջեն
Հոգիներուն ցաւին դիմաց:
Յոսոսումն անհուն
Երկինքներուն,
Մահն է գլեր լեռնէն ասդին,
Մեր օրերու մոռալ ետին:

Ան որ մեզի ցոյց տալ ուզեց,
Հոգեդաւեսերն մեր հայրերուն,
Հողն ու երկինք,
Ու ժողովուրդն Հայաստանեայց.
Ան որ մեզի թողուց իբրեւ
Կտակ անմեռ,
Իր էութեան մասն աղամանդ,

Որ շունչն եղաւ մեր անցեալին,
Որուն ձայնէն մեռելականչ,
Շիրիմներէն մեզի եկան
Հազար գրիչ, հազար իշխան,
Որ փառերէն, փոքիներէն,
Ժամանակէն ալ հերժուած,
Կտոր կտոր, եւ լոյս առ լոյս,
Հիւսեց պատկերն մեր հոգիին
Մշուեաթաղ,
Ան չի կրնար մահուան շունչէն
Անէանալ:

Պէտք ունէինք դեռ իր հոգւոյն,
Պարսփի, զոհի ու գիտութեան
Սուրբ նամբայէն՝
Մեզի ռահորդ,
Յաւերժօրէն մեզ խրախոյս
Մեր օրերու մութերուն դէմ,
Մահէն ալ վեր, մահէն ալ վերջ:

Բայց լուրթիւնն,
Մահն է կ'անցնի,
Զեռներուն մէջ ափ մը մոխիր:
Ալ մի՛ խօսիք,
Տանարին մէջ թողուցէք զինք,
Դազաղն իրեն նաւ է մահուան
Որ կը տանի լոկ մարմինն իր:

Ե Ղ Ի Վ Ա Ր Դ

«ՕՐՆ ԷՐ ՈՒՐԲԱԹ, ԼՈՒՍ Ի ՇԱԲԱԹ»

Ուրբաթ, 20 Յունիսի 1952, կէս գիշեր:
Իրական կէս գիշեր:

Ո՛րքան ատեն է որ ոտքի եմ վեհափառի մահիճին քով... Մահամերձ է վեհափառը, իր մէկ բազկերակը բժիշկին ձեռքն է: Հիւանդապահուհին կը օրբէ մահամերձ վեհափառին ճակտի քրտինքը: Բաց են պատուհանները, ուրկէ կ'երևան ծանր հովէն խոնարհող ու կանգնող ծառերու շուքերը...

Բժիշկը կ'ըսէ. «Դեռ մէկ երկու ժամ ևս կրնայ տեսիլ»: Ի՞նչ... չէ՞ք լսեր, վեհափառ, թէ ի՞նչ կ'ըսէ բժիշկը:

Սենեակին մէջ դարձեալ կը տիրէ լուսթիւնը: Կը լսուի միայն վեհափառի շնչառութիւնը, անկանոն ընդհատներով...

Ոտքերս չեն յոգնիր, հակառակ օրուան ծանր յոգնութեան ու տառապանքին: Քաղցած եմ ու չեմ զգար... ոչինչ կը զգամ: Յառած եմ աչքերս վեհափառին: Ես ինձմէ հեռացած եմ: Ես կամ ու չկամ: Կարձէք սենեակին մէջ չեմ: Մահուան այդ սենեակին մէջ կարձէք ձգած եմ միայն իմ աչքերս, օրոնք յառած են վեհափառի աչքերուն: Վեհափառի աչքերը... անոնք բաց են ու սառած... Ի՞մ աչքերս սառած են... Ու երկու զոյգ սառած աչքեր իրարու յառած են, իրարու կապուած են անբեկանելի մագնիսականութեամբ:

Կը յորդի լուսթիւնը: Թերևս ես խաղացած եմ:

Բնազգաբար աչքերս կ'իյնան պատի օրացոյցին: Վեհափառի օրացոյցը... կը կարդամ 20 Յունիս, Ուրբաթ: Արդեօք այլևս այդ օրացոյցին թերթերը պիտի մնան հոն, այդ էջին վրայ... Կը նայիմ թեւի ժամացոյցիս. ժամը 12ը կ'անցնի 5 րոպէ: Ուրեմն կարելի է թերթ մըն ալ փրցնել այդ օրացոյցէն:

Իմ ներսս կը սկսի մեղմ ու վսեմ երաժշտութիւն մը: Անանուն դաշնակ մը կը նուագուի: Երգի մը սկիզբն է: Ու ապա կը սկսի ինքը՝ Երգը.

«Օրն է՛ր Ուրբաթ,

Լուս ի Շաբաթ...»:

Կը բարձրանայ երաժշտութիւնը, կ'ողողէ զիս, կը վառէ զիս. կ'այրիմ քաղց-

րութեամբ մը: Կոմիտասի «Մոկաց Միրզե»ն է: Այդ երկար երգէն միայն այս տողերը կը նուագուին ու կ'երգուին: Ո՞վ է երգողը: — Անանուն ու մեծ երգիչ մը: Օ՛, ներսս ո՛րքան ազմուկ, մահամերձի այս սենեակին վեհափառ լուսթեանը մէջ: Երգի՛չ, երգէ՛, մի կտեր թեւը: Թող քու երգը նմանի յաւիտեան դարձող այն սկաւառակին, որուն առանցքին շուրջ ազօս ուսած ըլլան միայն:

— «Օրն է՛ր Ուրբաթ,

Լուս ի Շաբաթ...»:

Ու երգը կը դառնայ իմ մէջս: Այդ երգը չի՛ դադարի իմ մէջս: Անվախճան երգ, մի՛ կանգ առներ, ես քու հլու ունկընդիրդ եմ:

Բայց, կանգ կ'առնէ «Մոկաց Միրզե»ն... որովհետեւ բժիշկը կը խօսի և կ'ըսէ.

— Տաքութիւնը 42 եղաւ: Քիչ ետք կրնայ 43 և 44 ըլլալ...

Կը սթափուի: Կը նայիմ ժամացոյցիս. ժամը 1ն է: Սըր արգէն Ուրբաթ չէ, այլ.

— «Լուս ի Շաբաթ...»:

Կը սկսի նոյն երգը, բայց այս անգամ միայն անանուն ու մեծ երգիչը կ'երգէ:

— «Լուս ի Շաբաթ...»:

Կ'ողողուիմ երգով: Իմ ներսս վեհափառն ու Մոկաց Միրզէն կը տեսակցին... Անանուն ու մեծ երգիչը որ իմ մէջս կ'երգէ, նոր տող մը ևս կ'աւելցնէ.

— «Հազա՛ր ափոս Մոկաց Միրզե»:
Կը նայիմ վեհափառին, այսինքն կը նայիմ Անոր աչքերուն... Սառած են. ճառագայթ մը հոն ծիլ է արձակեր: Միտքիս մէջ տող մը կ'իյնայ՝ «Ճառագայթը չի՛ քաղուի...» ու կը ստանայ արձագանգ՝ «Մե՛նք չենք քաղեր ճառագայթը»:

Վեհափառը շարժում մը կ'ընէ: Վեհափառը երկար չունչ մը կ'առնէ: Վեհափառը կը շնչէ. ի՞նչ երջանկութիւն: Վեհափառի աջ ձեռքը կը սկսի շարժիլ: Վեհափառը կը... զրէ՛, ինչպէս ԱՅՆ օրերուն: Անշուշտ հիմա վեհափառը կը նկարագրէ մանրանկարչական ձեռագիր մը. հա՛հա, Կեռան թագուհիի Աւետարանը, մակ ոսկեգրուագ, անթիւ մանրանկարներ, թռչնադրեր, լուսանցադարպեր, երփնե-րանդ գլխատառեր կը տողանցեն իր առջևէն: Զարմանալի... Կը յիշեմ Կեռան

Թագուհիի Աւետարանին թիւը-նումէրը, ինչպէս կը հնչէր Վեհափառը... Նոմէր 2563, ձեռագիր Երուսաղէմի...:

Վեհափառ կը գրէ իր ա'ջ ձեռքով. որքա՛ն նկատողութիւններ կ'արձանագրէ...: Կարծէք հիմա պիտի ըսէ ինծի.

— Պարո՛ն Արմոնեան, արտագրիր յիշատակարանները, դասաւորիր ծանօթագրութիւնները: Սա կ'իլիկեան մանրանկարչութեան գլուխ-գործոցն է: Նկարչի անունը չի տրուած, բայց ես կ'արծում եմ Թորոս Ռոսլինը պիտի լինի...: Աւետարանի օսկերչական կազմը հրաշալի է, բայց ուշ դարու գործ է...:

այդ ձեռագիրն ալ. Երուսաղէմի No. 2 ձեռագիրն է, Հեթում Սեւաստոսի Բժշըրանը: Ու կը յիշեմ այդ բժշկարանէն, տեւալ խօսքերը, զորս Վեհափառ գիւշ, անոյշ օրօրումներով և ա'յնքան յուրս կերպով կը կրկնէր.

— «Յիսուս Քրիստոս, որ բժիշկը ն. հոգեոց եւ մարմնոց, բժեկեա՛ վերս հոգան եւ մարմնոյ ծառայից քո...»:

Նոյնիսկ բժշկարանի մէջ, հին հէք բժիշկը իբրև գերագոյն դեղ կը հայցէ, Յիսուսի՝ բժշկութիւնը: Յիսուս, բժշկէ՛ Վոհի հափառի վէրքերը: Բայց Վեհափառ ի՛նչ տառապիր վէրքերէ. Վեհափառի վէրքերի

Յուլարկաւորութեան քափօրէն տեսարան մը:

Այժմ, կը յիշեմ թէ ինչպէս 1947 թուի ամբան, Երուսաղէմի մէջ Վեհափառ ժամեր յուզուած մնաց Կեռան Թագուհիի այս Աւետարանի առջև. ապա զայն գրկեց, ու իր սուրբ կուրծքին վրայ պահեց երկար, ինչպէս մայր մը իր անդրանիկ մանչը, առաջին գիեցումին...:

Կանգ կ'առնէ Վեհափառի աջ ձեռքը: Դէմքը դաժան պրկում մը կ'ունենայ. ծնօտը անմասն կը մնայ պրկումէն: Նորէն կը հանդարտի Վեհափառը. աչքերը միշտ բաց են ու սառած: Աջ ձեռքը լայն բայց հանդարտ շարժում մը կ'ընէ նորէն: Անշուշտ նոր ձեռագիր մը կը թերթէ: Դիտեմ

կը գտնուին մարդոց հոգիներուն մէջ. Աստուած, բժշկէ՛ ա'յդ մարդոց վէրքերը:

Վանկանները կը մտնեն Վեհափառի սենեակը. բարի ու երիտասարդ միաբաններ, որոնք կ'արծէք կ'ապրին որբացման նախաժայրկեանը...:

Վեհափառի մահուան մահիճը կ'արծէք նաւահանգիստի մէջ նաւ մըն է, որ քիչ ետք պիտի քաշէ իր խաբիսիները և պիտի հեռանայ դէպի բա՛ց ծով: Կեանքէն դէպի՛ Մահ: Ա՛հ, այս որքա՛ն կ'արծ միջոց Կեանքի ու Մահուան միջև: Կեանքն ու Մահը փա՛ռ կած են իրարու:

Բաւական ժամանակ է անցեր, արդէ՛ն Կեանքը

Հաստաբեւտ մեծ կաղնին, նման երբեմնի Լիբանանի դարաւոր մայրիներուն, յեղակարծօրէն կ'իյնայ և ահաւոր ու մեծ բաց մը կը ձգէ իր ետին:

Որքան խոր և անչափելի եղաւ Հայրապետին մահուամբ գոյացած կորուստը, նոյն համեմատութեամբ ալ համազգային և համայնական եղաւ հայ ազգին վիշտը: Դժուար է Հանգուցեալ Վեհ. Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին կեանքը պատկերացնել: Բազմահմուտը, հայրենասէրը, բեմքասացը, մեծ ուսանողը, Հայ Եկեղեցւոյ Միասնականութեան Առաքեալը, միացած և ի մի խառնուած էին Վեհ. Գարեգին Կաթողիկոսին մէջ, կազմելով ճշմարիտ և իսկապէս հայ հոգեւորականը:

Իր անձը համակ հոգիի, հաւատքի, սիրոյ, նուիրումի միւլոնարոյր օծութիւն մը, աստուածային շնորհք մը ու լուսեղէն կառույցք մը ունէր: Եթէ ուզէինք բարացուցել նոսրեմեծ Հայրապետին անձը, պէտք է ըսէինք անվարան՝ Հայ Եկեղեցւոյ Միասնականութեան Առաքեալը, որ միութեան արդիւն եկեղեցականը եղաւ ամենուրեք: Ան՝ մեր օրերուն իրական և ճշմարիտ տեսանողն էր, մարգարէական հզօր և շանթահարող շունչով, որ կուգար մեր երանաշնորհ Հայրապետներէն:

Հարապաղցի (Արցախ) էր, ժառանգած հայ լեռնաշխարհի ազատութեան շունչը, իսկ Ս. Էջմիածինը անոր սրտին և հոգիին մէջ հրդեհած էր հայրենիքին սէրը, անկիւզելի մօրենիին կրակովը վառուած:

Հանգուցեալ Հայրապետը, իր ծննդավայրին մէջ (Ջիւանշիր դաւառին, Չարտախլու գիւղը) իր նախնական կրթութիւնը ստանալէն վերջ, մօրեղբօրը Անտոն Վարդապետին հոգածութեամբ կը մեկնի Ս. Էջմիածին և կ'աշակերտի Գէորգեան Ճեմարանին, ուր՝ բոլորին ուշադրութեան առարկայ կը դառնայ: 1888ին Աւագ Սարկաւազ կը ձեռնադրուի և Օրմանեան Սրբապանին հնարամիտ կարգադրութեամբ կը յաջողի 1892ին Գերմանիա մեկնիլ: Ան՝ Լայքցիկի, Պերլինի և Վիէննայի գերմանական համալսարաններուն մէջ մօտ 5 տարիներ, իր երիտասարդական կրակոտ և աշխոյժ տարիներուն մէջ, ուսաւ աստուածաբանութիւն և փիլիսոփայական պատմութիւն և ապա իբրեւ աւարտաճառ (Thèse) գրեց «Մի կամքի

վարդապետութեան ծագումը, Հայ և Յոյն աղբիւրների քննադատութեամբ» աշխատասիրութիւնը և ստացաւ Փիլիսոփայական Տօքթորի աստիճանը (1897):

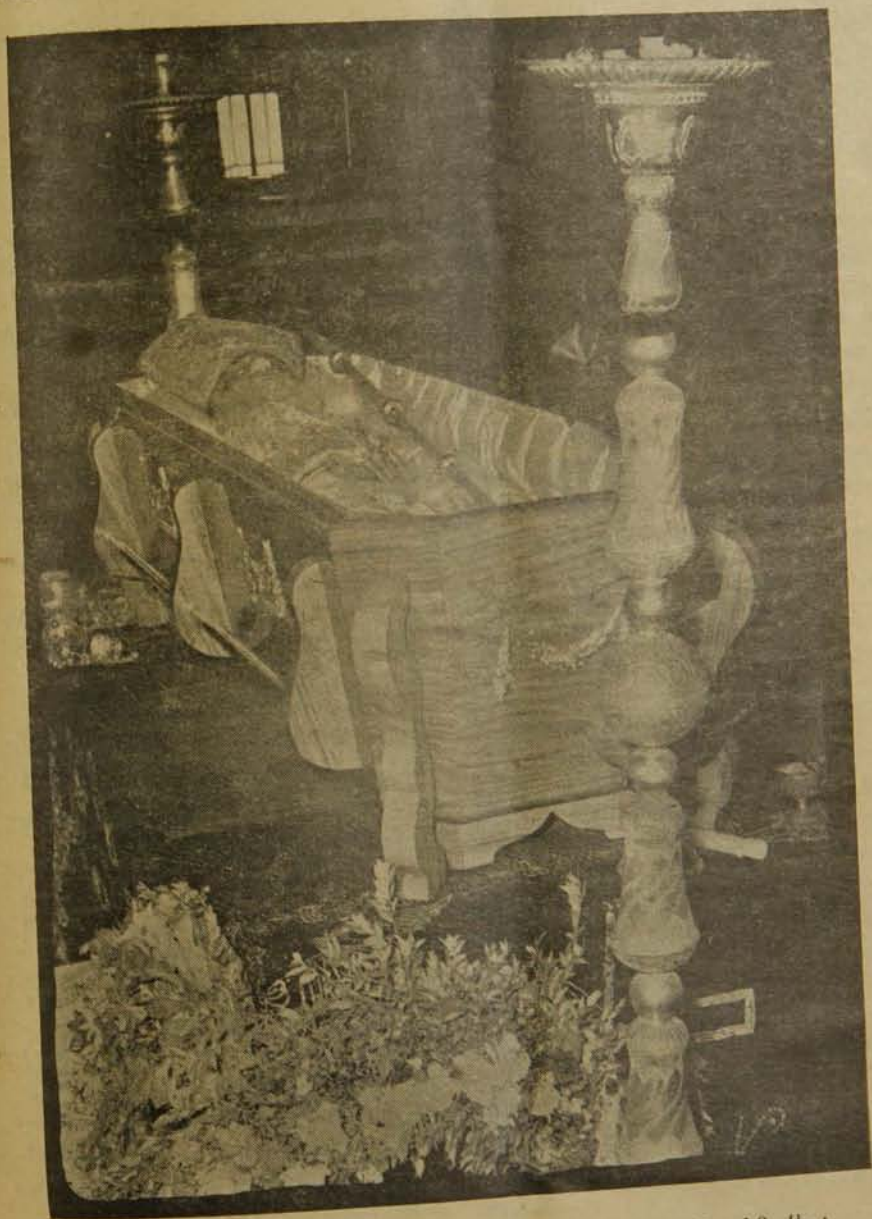
1897ին Գերմանիայէն Ս. Էջմիածին կը վերադառնայ. նոյն տարին, Ս. Գայիանէի վանքին եկեղեցիին մէջ արեղայ կը ձեռնադրուի պահելով իր աւագանին անունը և Գէորգեան Ճեմարանին մէջ ուսուցիչ կ'անուանուի, ուր կ'աւանդէ Հայ Հին Մատենադրութեան և Աստուածաբանութեան դասընթացքները: 1900ին կ'ընտրուի Թիֆլիսի Հայոց Առաջնորդական Փոխանորդ: Ինչպէս որ Կ. Պոլիս Արեւմտեան Հայերու մտաւորական և հարուստ դասակարգին մշակոյթի կեդրոնն եղած էր, նմանապէս Արեւելեան Հայերու մտաւորական և հարուստ դասակարգին մշակոյթի կեդրոնն էր Թիֆլիսը: Հոգելոյս Հայրապետը, Թիֆլիսի մէջ ազգային և մտաւորական մեծ գործունէութիւն մը կ'ունենայ. հակառակ իր կամքին 1905ին կը վերադառնայ Ս. Էջմիածին և իրեն կը յանձնուի Գէորգեան Ճեմարանին վերատեսչութիւնը և Ս. Էջմիածնի պաշտօնաթերթ «Արարատ» ամսագրին խմբագրութիւնը: Այդ թուականէն սկսեալ, Վեհափառ Հայրապետը կը խորացնէ իր գիտական, բանասիրական, գրչագրական հետազօտութիւններն և ուսումնասիրութիւնները և ինքզինքը կը նուիրէ Հայ մանրարուեստներու և բանասիրութեան: Կ'ընտրուի իսկական անդամ Ռուս Կայսերական Հնագիտական Ընկերութեան: Երեւանի համալսարանին հնագիտական ամպիոնի ղեկավար կը նշանակուի, նոյն ատեն Երևանի գիտական հետազօտութեան անդամ կ'ընտրուի, նկատի ունենալով իր բազմաբեւ և գիտական ուսումնասիրութիւնները: 1911ին Երուսաղէմ կ'այցելէ ուխտաւորութեան և ձեռագիրներու ուսումնասիրութեան համար: 1917-ին եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի, իսկ 1927-ին արքեպիսկոպոս: 1927-ին Խրիմի, Նոր-Նախիջևանի և Ռուսաստանի Առաջնորդ կը նշանակուի: Հոգելոյս Հայրապետը, իբրեւ յարատեւ ուսումնասիրող և վերձանող, դուրսէն դադար չունեցաւ և իբրեւ այդ կոթողական և մագիստրոսական աշխատութիւններ արտադրեց: Հոգելոյս Հայրապետին միակ տեսլականը եղաւ իր ժողովուրդին տալ մեր անցեալին մեծ և անկորնչելի արժէքները:

գրքեր գրչագիրները և անոնց յարաբերական
ազատագրումը յընթացս դարերու, անոնց
վիճելով գրական, պատմական, գիտական և
սոցիալական ուսումնասիրութիւններ, մէկ
ընթացով ցոյց տալ հայ ժողովրդին անցեալի

և խրախուսեց հայկական բանակը և հայ-
րենասիրական բողոքունչ խօսքերով հրա-
զինեց հայ հոգիները:

Կարսի անկումը խոշոր վէրք մը՝ բացաւ,
ինչպէս բովանդակ հայութեան նոյնպէս և

Վեհ. Հայրապետին դագաղը Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ:

արուեստը իբրեւ ստեղծագործող և շինարար
մի մեծ ժողովուրդ... Ան՝ Սարտարապատի
պատերազմին (Հոկտ. 1920) մասնակցեցաւ
և այդ պատմական հերոսամարտին նախըն-
թաց օրը, իբրեւ մեր օրերուն Նոր Ղեւոնդ
երէցը, խաչ և սուր ի ձեռին, քաջալերեց

Հայրապետին որտեղ մէջ: 1934-ին, Լու-
սահոգի և երջանկայիշատակ Վեհ. Խորէն
Ա. Կաթողիկոսին կողմէն հայրապետական
լիազօր նուիրակ նշանակուեցաւ և Սփիւռ-
քի բովանդակ հայութեան մէջ, իր հայ-
րապետական առաքելութիւնը, մեծ խան-

ՊԱՏՄԻՉԸ՝ ՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԻՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹԻՆ

Պարտաւոր եմ իմ վերնագիրին յանդգնութիւնն ու յաւակնութիւնը մեղմել Գ. Յովսէփեանին իսկ բառերովը որոնք զմայլելի պարկեշտութեամբ մը, գիտակցութեամբ մը կը մնան աւելի ասդին քան համադրութեանց արտօնած արծակութիւնները:

Սոսեցայ խաղբակեանէն, հոն մուտք ունեցող իրաւ մատենագիրներուն առիթով: Ու հազիւ թելադրեցի թէ այդ մեծածաւալ գործին տիրական նկարագիրը կերպրեցաւ արուեստի յիշատակարաններուն մեզի մատուցումովն էր պայմանաւոր: Գիտենք որ մանրակարգութեան անտիպ աշխատասիրութիւնը նոյն ոգիով մատուցումներու հանդէս մըն է: Կարգացէք Նիւրքեր եւ ու-

սումնասիրութիւններ հայ արուեստի եւ մշակոյթի պատմութեան ընդհանուր վերնագրին տակ լոյս տեսած գործերը:

Ով որ այցելած է Վեհափառին ու կախած յոգնած նայուածք մը անոր դարաններուն հասակին, որոնց իւրաքանչիւր խորշին — աչքին — մէջ այս անունները մատուցող նախանիւթերը, մեծ պահարաններու մէջ կը քնանան, սպասելով յարութեան կոչին, ալ չի կրնար մոռնալ զանծին հարցատուեան չափով, հաւաքողին անհուն աշխատանքը:

... «Կը յաջողուի՞ մեզ ամբողջական դարձնել գործը, Աստուծոյ կամքն է, մեր կեանքի տեւողութեան եւ գիտական աշխատանքներով զբաղուելու յարմարութիւն-

դաժառութիւն ստեղծեց հանդէպ հայրենիքին եւ Ս. Էջմիածնին: 1938-ին, Հիւսիս Ամերիկայի առաջնորդ ընտրուեցաւ, ուր, մօտ 5 տարիներ պաշտօնավարեց:

10 Մայիս 1943-ին, Անթիլիաս գումարուած Պատգամաւորական Ժողովը գրեթէ միաձայնութեամբ զինքը Կիրիկիոյ Կաթողիկոս ընտրեց, իբրեւ արժանաւոր յաջորդ եւ գահակալ Շնորհալիներու աստանդական Աթոռին: Իրապէս ինք եղաւ ազգընտիր, արժանընտիր եւ արժանավայել Կաթողիկոս մը: Իր ընտրութենէն 1945-1952 ըման եօթը տարիներ գահակալեց, իսկ վերջին մէկուկէս տարին անկողին ինկաւ, իբրեւ հիւանդ:

Հոգելոյս Հայրապետին թաղումը եղաւ համազգային, եւ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը 5 անձերէ բաղկացեալ պատուիրակութիւն մը նշանակեց թաղման հանգիստութեանց ներկայ գտնուելու համար:

Իրեն համար, իբրեւ արուեստագէտ եւ մշակուած միտք, գրչագիրները, ուր ցուցած եւ հայելիացած կը մնան հայ ստեղծագործ հանճարին գանձերը, մեր պատմութիւնը եւ արուեստի նուաճումները, նըւիրական եւ թանկարժէք սրբութիւններ էին:

Իր կողմէն աշխատասիրուած բոլոր

գործերը կոթողական գործեր եղան, մին միւսէն գեղեցիկ, մին միւսէն հմտալից եւ թանկարժէք:

Իրական մեծութիւն մը, հանճարափայլ անձնաւորութիւն մը իր ամբողջ ունեցածը Հայ ազգին եւ Հայ եկեղեցիին տալով մեզմէ կը մեկնի, կոթողական յիշատակներ ձգելով մեզի:

Պատմական, բանասիրական իր գործերը, ի մասնաւորի մեր բազմահազար զբրջագիրները, որոնց մեծ մասը իր կողմէն հանգամանօրէն եւ գիտնականօրէն քննուած եւ ուսումնասիրուած են, փոքր մասով միայն հրատարակուած են: Հոգելոյս Հայրապետը, թանկարժէք ժառանգութիւն մը եւ կտակ մը կը թողու Հայ ազգին, Հայոց եկեղեցիին եւ ի մասնաւորի Մեծի Տանն Կիրիկիոյ Միաբանութեան, որպէսզի՝ անոնք մաս առ մաս տպագրուին եւ հրատարակուին, ասով միայն իր երազը կ'իրականանայ եւ Հոգելոյս ու մեծ Հայրապետին հոգին կը հրճուի երկնային ու յաւիտեական օթեւանէն:

Սուրբ ու արցունք իր անթառամ յիշատակին եւ անունին:

ՆԱԲ ՆԱԽԻՋԵԻԱՆՅԻ

Երուսաղեմ

ներից կախում ըստ աշխատում ենք այդ ժրգրով» (ՊԼԱԿ Գ. առաջաբան, 1914, Ն. Երթ)։

Այդ թուականէն առկին գրական-գիտական առ «աշխատանքներ» վրայ աւելցուցած է Գ. Յովսէփեան

ա) — Կարողիկոսութիւն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ,

բ) — Անքիլիասի Դպրեմանը,

գ) — Կազմակերպութիւնը հրատարակելի գործերուն։

Տուած եմ, նամակէ մը առնելով, մինչև 1952 տարին հասնող աշխատանքներու կարգացոյց մը, Մարգը գլուխին մէջ։

Այս ամենուն միտք բանի՞ն։

— Ան որ Գ. Յովսէփեան չարաչար կը վարուի իր հարստութեան հետ։

* * *

Պարտքը կը զգամ ընթերցողին մտքին մէջ նորոգելու իմ փորձին տարողութիւնը որ չի կրնար ծաւալիլ ընդգրկելու համար նայ մշակոյթին տիրական համայնապատկերը, ինծմէ, ինչպէս նիւթէն բխող պայմաններու իբրեւ հետեւանք։ Գրական վերլուծումը, երբ իր կալուածէն դուրս գետիններու վրայ կը փործուի, յաճախ բառ մատուցանելու մարզանք մը կը դառնայ, նոյնիսկ ամենէն հանգամանաւոր, «պատրաստուած» տեսարանի մը գրչին տակ։ Ծանօթ էք թերեւս հիմնական մէկ պահանջն որ գրական քննադատութիւնը կը տեսակաւորէ, զայն ենթարկելով փառքերու թափանցումին (այսինքն անոր մերժելով ինքնիրմով գոյ գեղագիտութեան մը օրէնքներէն ղեկավարում մը) կամ պատմութիւն ընելու պարտքին։ Այս տեսակէտէն քննադատը որ վէպ մը չէ կարող լատակերտել, պարկեշտ բան մը կ'ընէ... լռելով վէպի մը մասին։ Ու ասիկա այսպէս միւս սեռերուն ալ համար։ Ասոր զեղծանումը մենք կը հաստատենք հայ ճարտարապետութեան վրայ ծնունդ առած գրական լայն շահասիրութեամբ։ Այս տողերուն հեղինակը ոչ հնագէտ մըն է, ոչ բանասէր մը, ոչ ալ ճարտարապետ մը։ Գրականութեան պատմութեան իր դերը կը հաւատայ թէ կարող է արժեքներ գրական գործերու վրայ։ Գ. Յովսէփեանին գործը առաւելագանց աստիճանով մը պատմա-գիտական, հնագիտական,

անոր մատչելի է ուրեմն իր այն մասերով որ կան գրական կենդանագիրներ, մեր ժողովուրդին համայնապատկերը թելադրող իրացումներ։

Երկրորդաբար կայ հայ մշակոյթի եւ արուեստի պատմութիւն ինքնին քիչ մը խոշոր տարազին տակ, այսօրուան մեր գտածին, դրածին նկարագիրը։ Այլէ անցուցէք Գ. Յովսէփեանի գործերուն ցուցակը։ Ձեր ուշադրութիւնը կը գրաւեն անուններ որոնք առաջին անգամ ըլլալով գրեթէ կը մատուցուին մեզի, տոհմերէ, գործերէ, անծերէ։ Յետոյ ուրիշ ալ նկատողութիւն։ — Այդ գործերը կերպընկալ արուեստի իրագործումներուն շարքին մէջ կը մտնեն։ Տաճար մը, ոգի, խորհուրդ, գեղեցկութիւն եւ յոյզ ըլլալէ առաջ նիւթեղէն մըն է, որոշ կերպարաններու հանդէս մը, ու իբր այս մեզ կը դնէ պարտքերու դիմաց։ Առնուազն, ընդարձակ աշխարհ մը կայ անոր ետին, ժամանակին մէջ հետզհետէ կերպափոխող։ Այդ փազերուն իւրաքանչիւրին կը պատասխանէ մասնաւորուած զգալու դրութիւն մը, նոր բառով մը մշակոյթ մը։ Բայց տիրականը այդ դրութեանց մէջ պայմանաւոր է քարին վրայ գործադրուած աշխատանքով մը։ Ձեռագիր մը տաճար մըն է, աւելի պզտիկ չափի վրայ։ Մանրակար մը՝ աշխարհ մը։ Ու շարունակելով մտածումը կը գտնէք որ Սասանեան կերպասի կտոր մը, ոսկերչական արուեստէն առարկայ մը, կարասիներէն, սեֆորաքի իրագործումներէն իսկ՝ նմոյշներ մշակոյթէ պահեր են, աւերակները կանգուն կամ կործան խաչքարերը, գերեզմանական կոթողները, բոլորը, իրենց կարգին, անշուշտ ունին արուեստին հետ յարաբերանք, միւս կողմէն ունենան զիւցազնալէպ մը, քնարական քերթուած մը, բերնէ բերան մեզի հասած մեղեդի մը, մը, բերնէ բերան մեզի հասած մեղեդի մը, քանդակներ, նկար մը այդ յարաբերանքը կը հաստատեն աւելի յոտակ թելադրանքը (չեմ գործածք օրէնք բառը որ արներով) (չեմ բռնազօս բան մը կը ստեղծէ)։ ունենին մէջ բռնազօս բան մը կը ստեղծէ)։

Ահա թէ ուրկէ՞ իմ դժուարութիւնը.

— Այս ամէնը համադրելու, այս ամենէն հայ արուեստի եւ մշակոյթի հոլովոյթ մը մտաւտեսելու։ Աւելի՛ն։ Կրնայ ըլլալ որ վախճանէ աւելի տարիներ նման նիւթերու վրայ իր սիրտը պարպող, միտքը մարզող աշխատաւորը, Գ. Յովսէփեան, որեւէ երկ-

որդէ մը աւելի ուժով մտատեսութեամբ մը ըլլայ ապրած այդ մշակոյթին հրապոյրը, հզօր ձգողութիւնը: Բայց այդ ամէնը, դուրսէն մարդու մը համար կը դառնայ մօայլ ճնշում մը: Մտքին ճիգը(*), անոնց մէջ նոյնութիւններ, կանոններու ուրուագիծ մը ճշդելու, կը վերածուի ամուլ ցաւի մը, ինչպէս կը զգանք երբեմն մթին անտառէ մը ներս, կամ՝ հերձափշուր մարմարաստանի դիմաց, կուշտին, անհեթեթին, խորապէս տգեղին ու անասնականին այնքան յայտարար տեսարանէ մը ձեր մէջ արթնցող արդար զգայութիւնները առաջնորդելու համար ուրիշներու որոնք մերն էին, են, այս անգամ այդ փայտէն ու այդ քարէն բխած բայց հանճարին միջամտութեամբը հսկայական յիշատակարաններու, շլացուցիչ ապարանքներու գեղագիտական խռովքին փոխակերպուած, հիմնովին մեր

(*) Սիրարփի Տէր Ներսէսեան, վենետիկի Միտիթարեան հայրերու ձեռագիրներէն խումբի մը վրայ (ԺԲ - ԺԴ. դարերու պատկանող) գործադրած է մեթոտի նմանող եղանակ մը ուսումնասիրութեան: Պատմել ձեռագրին կերպարանքը (թուղթ, գիր, կազմ, կողք յիշատակարաններ, մեծութիւն, կեանքը), մանրանկարներուն բովանդակութիւնը փոխադրել մեր օրերու թուղթին, այսինքն մանրանկարը նկարագրել, խօսիլ զարդէն, գրիէն, գոյնէն, ոգիէն: Այս ամէնը ի վերջոյ կը դառնայ յոգնութիւն եթէ ոչ տառապանք: Այս տառապանքը գինն է միութիւն, օրէնք, մշակոյթ տեսնելու եթէ ոչ փառասիրութեան, գէթ պարկէշտ յաւակնութեան մը: Արդ արուեստի մեծ ուղղութիւնները, գէթ մեր տեսածէն հետեւցնելով, ամենէն շատ երբեք սերունդի վրայ կը կերպարանեն իրենք զիրենք, ու կը փոխուին, ճիշդ կեանքին նման, երբեք հարիւր տարիներու վրայ, զանազան միջավայրերէ այդ հաւաքուններուն համար ճարել ուղղուած սանմանութիւնները, աւելի ճիշդ բառով մը հանգիտութիւնն է հեղինակը մեր մտքին սա առհանգստութեան: Գ. Յովսէփեան մանրանկարներ ուսումնասիրելու իր եղանակը տուած է պատմա-հնագիտական հասոյցներուն մէջ, իր յայտարարութիւնը, այս արարքը նկատելու փրկութեան արարք մը միայն, նիւթ՝ ապագայ արուեստի մը պատմութեան, կ'արժեքստ լայն պատրաստամտութեամբ մը: Անտիոյ իր գործը, յայ մանրանկարչութիւնը, անշուշտ ունի խօսելիք յաճախուող երեւոյթներէ: Սիրարփի Տ. Ներսէսեան 1947ին ուրիշ աշխատանքի մը մէջ (Համառոտ ուսումնասիրութիւն մը հայկական արուեստի եւ Բաղրամյապետի) սկիզբը կ'ընէ այդ մշակոյթի պատմութեան նախափորձերուն, իմ ձեռնհասութիւնը հոս ալ չի պաշտպաներ զիս:

միտքէն ու ջիղերէն փարատելով անտառներուն մռայլանքը եւ քարահանքին դեւատեսիլ ծամածռութիւնները, վայրագութիւնը:

Արուեստներու պատմիչին գերագոյն հեշտանքը պիտի ըլլար խորանալ Գ. Յովսէփեանով մթերուած նախանիւթէն ներս, ճշդել անոնց վրայ փորձուած աշխատանքին կշիռը: Տեղը եկած է յայտնելու որ այդ աշխատանքներէն ոմանք կատարուած են օտար լեզուներով (Գերմաներէն եւ Ռուսերէն) ու կը պատկանին բարձրորակ մասնագիտութեան մը, չափազանց յարգի, բանի որ պետութիւններու գիտական, պատմագիտական եւ հնագիտական հիմնարկներու պաշտպանութիւնը կը վայելն: Մատենագիր եւ հնախոյզ: Ինչու չէ, երբ գիտենք որ զիրքէն առաջ է գիրը, թուղթէն առաջ՝ քարը:

Բայց ունի՞ր գոյութիւն, «այսպէս ասած», պատմութիւն հայ արուեստի եւ մեակոյթի անունով կրթանք մը, իր փաստերը արթնեւորած, քաղաքացիութեան իրաւունքին տիրացած:

Թէ այս հարցումին, դժուար է պատասխանը, համակարծիք եմ ձեզի: Բայց կը փորձեմ հարցումը հայոց պատմութեան ալ վրայ: Ու պիտի գտնենք որ հոն ալ դեռ աշխատանքը չէ արդիւնաբերուած:

Նորութիւն,

— Հայ մեակոյթի պատմութիւնը:

Այնքան, որքան է թերեւս քիչիկ մը աւելիով, հայ ազգային, այսինքն քաղաքական պատմութիւնը:

Գաղտնիք չէ՞ որ հայոց պատմութիւնը խանձարուրի մէջ է տակաւին: Անցողակի խօսեցայ Խորհրդային Հայաստանի մէջ կատարուած նուաճումներէն (Մանանդեան, Աղոնց, նորագոյն դպրոցը որ հինքը շարունակելու արարքը չէ վերածած տրտմութեան, ինչպէս կը պատահի յաճախ մանաւանդ գրական գետնի վրայ ուր նորերուն առաջին փառասիրութիւնն է հինքը կործանել), պատմական ու լեզուաբանական, բանասիրական աշխատանքներու մէջ: Մեթոտի փոփոխութիւնն մը:

— Այնքան դարձեալ, որքան կարասիկա արեւելահայ բանասիրական դպրոցին ընդհանուր ուղղութեան մէջ:

1700էն առդին մեր մտաւորականու-

թիւնը — այսօրուան իր իմաստէն աւելի ընդարձակ առումով — առաւելագոյն իր ճիշդ գործածեց ազգային զարթոնքին որ քառանկյունի դարու կշռոյթով քիչ մը տըժ-
գոյն, բայց երկու դար առաջ ընդարձակ, տարօրէն լեցուն յղացք մըն էր: Կ'անցնիմ: Զարթօնքին շուրջ մեր կազմած սա մտա-
պաշտկերը, այդ դարուն, հարկադրաբար քիչ ջրանու համար հազիւ տեղ մը կրնար
տալ հայ մեակոյթ տարագով ընդգրկելի
այնքան հարուստ, բայց այնքան ալ քիչ
բացուած արարքներու, իրագործումներու,
սեւեռումներու (արդէն 1900էն առաջ բառն
իսկ հանդիպելի չէ, այդ մշակոյթին կեղ-
րաններուն մէջ): Զարթօնքին բոլոր բան-
ւորները, գիտակցաբար թէ ոչ, — հարցը
ի փոխուի, — իրենց ուժերուն լաւագոյնը
յատկացուցած էին հետազօտելու հայոց
լեզուին պատմական հարազատութիւնը,
կենսաբանութիւնը, աւելի թեթեւ կիրքերով
մօտենալով հայոց պատմութեան, աշխար-
հագրութեան, հնախօսութեան պարզ պո-
ստին: Հսկայական ճարտարագետը Ալիշան
շատ լրջութեամբ, խանդավառութեամբ իր
ալքին լոյսը պիտի չխնայէ իր պատմական
կառոյցներուն ու Հայապատմութեան մէջ միայն
չկամ, այսինքն ոչ տիրական մղումով մը,
հայոց պատմիչներուն վրայ պիտի ընէ կեն-
սագրական ամփոփոյններ, երբ ոչ ոք իրմէ
աւելի հանգամանաւոր կը ներկայանար
հայոց գրականութիւնը պատմելու: Հայ մը-
շակոյթին հանդէպ սա այլամերժութեան
զգացող կեցուածքը գուցէ պատճառ՝ որ-
մօտեցող անոր մտադրացքը շատ ուշ թանձ-
րանայ: Գ. Յովսէփեան 1880ին զայն գտաւ
ազգագրական հետաքրքրութիւններու ձե-
ւին տակ: Իր Փերսոնները, Սասմայ ծուր
ատոր փաստը կուտան: Բանասէրներն ու
պատմիչները, մինչեւ 1900 անշուշտ ըրին
արդիւնաւոր աշխատանք: Ասիկա արժե-
զոկել կամ ուրանալ թէ՛ չտեսութիւն, թէ՛
սրբապաշտութիւն: Բայց թող ներուի ինծի
միւս կողմէն անվերապահ ցաւն ալ յայտ-
նելու, այդ ճիշդէն ներս հիմնական պակասի
մը, — ԱՐՈՒԵՍԻ զգայաբանիքին:

Արուեստը, սակայն, սա տողերուն վրայ,
ծեքծեքուն ու արհամարհելի մենաշնորհը
չէ կարգ մը իմաստի ճարտարագետներուն:
Ձեմ ալ ակնարկէր անոր աղաւաղուած
միւս թելադրանքին որ դժբախտութիւնը

պիտի կազմէր արեւմտահայ նորասկիզբ
գրականութեան, Վենետիկին գէշ ճաշակովը
պատուաստուած պոսեցիներուն անդրա-
նիկ-գրական սերունդին: Արուեստը խո-
րունկ, պարզագոյն իրականութիւնն է, ան-
կըշտելի, անտարագելի ապրումներու: Մեա-
կոյթը: Բաղդաւոր, — աւելի յաւակնոտ
այս բառն ալ Գ. Յովսէփեան հետը չէր
բերած անշուշտ Գերմանիայէն ուր զառա-
ծումը ահաւոր էր անոր վարկին: Կը ըզ-
գուշանամ պատմական շրջափոխութենէն:
Հիմա աւելի մեղմած են տարագին ետին
մթերեալ թելադրանքներուն արժէքը, յար-
գը: Գումար մըն է մշակոյթը ու իբր այդ
իւր միութիւններուն կը մնայ ինքզինքը
պարտական: Ու կոտորակներն ալ կրնան
միաւոր կազմել: Հայ մշակոյթի միութիւն-
ներէն ոմանց տիրական մասնագէտն է Գ.
Յովսէփեան: Զինքը գերազանցող չունինք
մէկէ աւելի կալուածներու վրայ (դուք
գիտէք որոնք): Անիկա Տաշեանին համա-
պատիւ երախտիք է, ձեռագիրներու, յիշա-
պատիւ երախտիք, նախանիւթերու իբրեւ հա-
տակարաններու, յարգարիչ: Իրմով կը
ւաքիչ, դասաւորիչ, յարգարիչ: Իրմով կը
սկսի երրորդական նկատուած տուներու,
տոհմերու մենագրական վերարտադրումը,
խստապահանջ կերպով մը — արքայական
եղանակի մը մէջէն որուն արդար է մեքոս
բառը գործածել: Ձեմ ի վիճակի, վճռապէս
բառը գործածել: Ձեմ ի վիճակի, վճռապէս
կէսէն աւելին չեն իջած հրապարակ), բայց
տպուածին համար որակէ ու բանակէ բազ-
մազանութիւն, նորութիւն առաւել բան
տպաւորիչ կը հանդիսանան: Տակաւին ու-
նիմ խօսելիք

— հիմնական ձգտումէն որ մարդու
կեանքը կը տեսակաւորէ: Ու Յովսէփեան
այդ հիմնականը տարագած է

— պատմութիւն հայ մեակոյթի եւ ար-
ուեստի արտաքինապէս խոշոր, բայց ներք-
նապէս արդար յորջորջումով մը:

Մեր, այսինքն պարզ մահկանացունե-
րուս հասկացողութեամբը, այս ձգտումը
արտայայտութեան հետազօտումն է հայ
սեղծագործ ոգուն: Ու տարակոյսը, որ
չ'ուշանար երբ դէպքերը, մանաւանդ մեր
ազգային պատմութիւնը դնենք քննութեան
սեղանին:

Հայ մեակոյթը: Օ'ն, անդը: Ու իր պատ-

մաքիւնը: Ու ասոնցմէ անդին հայ ստեղծագործ ոգուն համադրուեմը:

— Մի ամապարէք: Ձեզի ըսուած է որ Գ. Յովսէփեան առարկայօրէն գործող, հաստատ գետնի վրայ յառաջացող, առանց ապացոյցի — այսինքն նիւթեղէն վկայութեան — իրողութիւնները չընդունող աշխատաւոր մըն էր, այսինքն ամէն արկածախնդրութեան հանդէպ ինքզինքը պաշտպանել ուզող մէկը: Ուշագրաւ է որ տեսութեան, վարկածին, անդրիրական հետեւութիւններուն նշմարները չափազանց քիչ ըլլան իր կառոյցներուն մէջ: Գ. Յովսէփեան այս կերպ իմացական ախորժակներ երբեք չէ պարզած ոչ անշուշտ միայն անոր համար որ ինքզինքը գերմանական պատրաստութեամբ գիտուն մը կը դաւանի, այլ նիւթեղէնի անբաւ առատութենէն ալ հաւանաբար զգաստութեան կանչուած: Ինչ կարիք ենթադրութեան, երեւակայութեան, յերիւրանքի կամ նորոգ յօրինման նոյնիսկ, երբ համոզուած է որ իր նման տասը մարդոց ութսուն տարինքն իսկ քիչ կուզան մեր պապերուն մեզի ծգածը ցուցակագրելու: Կը հասկնա՞ք այս փաստը: Միւս կողմէն Գ. Յովսէփեան, իր մատներուն ապահովութեան չափովը, գիտէր հայոց պատմութեան — տպուած մասը, այսինքն մեր բոլոր մատենագիրներէն հրատարակուածը — ու ձեռագիր հայ մթերքին մէջ — ինք կը ճանչնայ գրեթէ բոլոր հայ ձեռագիրները — երեւցած մեծ ու պզտիկ, մէկ անգամ միայն յիշուած բոլոր անունները: Կը մըտածեմ Ալիշանին, իր յիշողութիւնը մօտեցնելու համար կշիռի: Միսթարեան վարդապետը կը շարունակուի էջմիածնական վարդապետին մէջ, կրթանքներու ու կարողութեանց մերձաւոր հանգիստութեամբ մը: Գիտէ՞ք թէ հայագիտութեան, Գ. Յովսէփեանին տարագովը՝ հայրենագիտութեան մէջ աստիճանները տարբերացման որո՞ւ ի նպաստ կը խօսին: Ահա թէ ինչու չեմ վարանիր ծանր յուզումով դիմաւորել Յովսէփեանի եւանդը որ վատնուած է այդ հայրենիքին գիտական գիտութեան, եթէ չէք նեղուիր բառէն: Հայոց զբաւոր արտայայտութիւնը չունի ատոր համար ոչ մէկ անայց կողմ, անկիւն նոյնիսկ: Ու հայոց աշխարհին ամենէն բանաստեղծական մէկ մասը անոր կողմէ ենթարկուած է

մանրամաղ, ամբողջական սպառիչ ուսումնասիրութեան մը, ամբողջութեամբ մը տրամադրելի միջոցներու, — մատ, ոտք, ալք, հոգի, գործիք (նկարելու): Անցեալին եւ ներկային սա մշտական փոխանցելիութիւնը, ուսումնասիրութեան մէջ հիմնական ծրագրին ներկայութիւնը փոխադարձ պաշտպանութիւն մը կ'ընծայեն: Այս պաշտպանութիւնը գիտութեան, փաստին, տօնի մէնսին ապահովութեամբը միայն չերաշխաւորուիր: Անիկա մանաւանդ կը սնանի ներքին սրտառուի հուրքէն: Ալիշանի պատկառոտ հիացումը, Սրուանծտեանցի փրօձկուն տարփանքը այդ հայրենիքէն՝ Յովսէփեանին մէջ կը ստանան ցանկալի դաշնութիւն մը, ընտանութիւն մը, պարզ ու քաղցր հպարտութիւն մը, մեր օրերու մեր նահանջէն, սուգէն, կորուստներէն մեզ ազատագրել ծգտող: Յետո՞յ: Այսինքն յաւակնութիւնները՝ այս ամենուն վարդապետական, գեղագիտական, պատմա-իմաստասիրական զրահանքներ ճարելու, որպէս զի պատրանքներ ստեղծէ մտածողի, դիտարանի:

— Ոչ իսկ փշրանք մը:

Մեր պապերուն զովքն իսկ անիկա վերածած է հանդարտ, տրտում երախտագիտութեան մը: Ու մեծ բան է ասիկա: Մեր օրերուն, շատ քիչերու պիտի ներէինք սա յաւակնութիւնները, հայոց մշակոյթը եւրոպական տեսութիւններու մեթոտով համադրելու: Գ. Յովսէփեան, իր անհուն աշխատանքին զոհացած է տալով պարզագոյն տարազը

Նիւթեր հայ առուեսի եւ մօակոյթի պատմութեան, զմայելի համեստութեամբ մը, պէտք է կրկնել:

Շատ ու շատ՝ վիթխարի աշխատաւորը, սա պարկեշտութեան մղող պատճառները: Ձեմ բացուիր: Կը կենամ ամենէն կարեւորին առջեւ,

— Գ. Յովսէփեանին իմացական կագմութիւնը իրեն ծանրութեան կեդրոն ունէր, ունեցաւ գիտական, ամեն բան ճանչնալու, ամեն բան սորվելու իր ախորժակը որմէ եթէ չոր հաւաքիչ մը, ստերջ, ինքնաբաւ բանասէր մը չաճեցաւ մեր զխոսն, այս բարիքը շնորհն էր այդ միտքին միւս մասերուն, ասոնց յօրինուածութեան: Գիտե՞նք մը: Անտարակոյս: Գրագէ՞ս մը: — Ատոր

ալ կան վկայաթուղթերը որոնց կը մօտե-
նամ քիչ անդին :

Հիմա, ունեցէ՛ք սա ցուցակը, մեծածա-
ւալ անոր գործէն առնուած, ընտրովի,

1. — Սասմայ Մուր,
2. — Փերանգներ (ժողովրդական բանա-
հիւսութիւնից)
3. — Ռոսում — Զալ,
4. — Զագավանից ժողովը,
5. — Խոսրովիկ Թարգմանիչ,
6. — Ստեփանոս Սիւնեցու «ՄԵԿՆՈՒ-
ԹԻՒՆ ԶՈՐԻՅ ԱԻՆՏԱՐԱՆԻՅ» անտիպ :
7. — Մեծոփեցի, Օրմանեան, Նահա-

պետեան, Գաւիթ Հարադի եւ Պիտից գիրք,
Ս. Էջմիածնի պատկերագրութիւնը Սիմեոն
կարողիկոսի ժամանակ, պատմութիւն Յով-
նանու Մայրագոմեցու, Էջմիածնի մեծ խո-
րանի ասեղնագործ վարագոյրը, Սասանեան
կերպասի կտոր, նիլիէ Թագեոսեանի երկու-
սուցանանգէս, Ագապի հաստաւորութիւնը
Հայոց եկեղեցւոյ մէջ, Հին հայոց դրամներ,
Հայկական ձեռագիրներու ցուցակին աւա-
սը (Ստրիկովսքի), այսինքն բոլոր կարեւոր
հանդէսներու մէջ լոյս տեսած գրութիւն-
ներէն ընտրուածներ որոնցմէ ոմանք այս
տարի հատոր կազմեցին 'Էֆայի Լոյս եւ
Կեանք վերնագիրին տակ :

8. — Մխիթար Սասնեցի, Մխիթար Այ-
րիվանցի .

9. — Հայ մանրանկարչութեան լիակա-
սար փաթեթ (անտիպ),

10. — Հայ ձեռագրաց յիշատակարան-
ներ (հինգ հատոր, անտիպ)

11. — Նիւրեհ հայ մեակոյթի եւ ար-
ուեստի պատմութեան (եռահատոր)

12. — Խաչքալեան (եռահատոր)

13. — Ազիզբէկեան

14. — Զ. դարու հայ արուեստի լուսա-
բանութիւնը (Գ. պրակը՝ Նիւրեհ եւ ու-
սումնասիրութիւններ)

15. — Արագածի կասարին, կեանքիս ա-
մենեկն դժբախտ օրը,

16. — Հաւուց Թառի Ամենափրկիչը :

Ու հարցուցէ՛ք դուք ձեզ :

— Ո՞ւր է այս ամէնը իրարու ընծա-
յող միութեան զիծը :

Այս հարցականին բազմաթիւ են ազ-
դակները, հետեւանքները : Ամենէն առաջ
սա զանազանութիւնը արդար հեղինակ մըն
է քեզ կասկածի մղող : Կասկած՝ բանասէ-

րէն ու ասոր զուգորդ ամուլ հաւաքապա-
սէն : Կասկած՝ ամեն բանի հետամուտ որով՝
ծանձաղ շատարան մունեիկէն : Կասկած
նոյնիսկ շառլաբանէն, չգիտցածէն խօսողէն,
նետող-բռնողէն :

Ուրախ եմ ու հպարտ ըսելու համար
որ ձեր կասկածները, թերեւս արդար, ձեր
ներսը, դառնագոյն փորձառութիւններով
գոյացած, անհարկի, անիմաստ են Գ. Յով-
սէփեանի գործին դիմաց որուն միակ մեղքը
թերեւս իր չափազանց նորութիւնն է, հը-
նազիտական, պատմագիտական, գեղար-
ուեստական գեղեցիկներու վրայ ու կար-
գացուիլը՝ տպաւորապաշտ էջերու վրայ :
Այսքան հմտութիւն ոչ մէկ տեղ կը վերած-
ուի բէտան հետաքրքրութեան, աւելորդ բա-
նալէճի, վարկածային փչողաբանութեան :

Կանխող գլուխին մէջ, ԽԱՂԵԱԿԵԱՆՔ,
Գ. Յովսէփեանի ամենէն խնամեալ ու ամ-
բողջական աշխատասիրութիւնը, ու իբր
այդ, առ այժմ իր գլուխ-գործոցը (բանի
որ լոյս տեսած գիրքերու փաթեթ մը չեմ
կրնար ապառիկ չ'արձանագրել), փորձը
ըրած եմ Գ. Յովսէփեանի եթէ ոչ մեթոտը
վերլուծելու, գէթ թելադրելու այն տիրա-
կան զիծը որով կը յատկանշուին իր անունը
կրող բոլոր երկասիրութիւնները : Անհուն
բաւիղին մէջէն, Արիանի թելին նման անց-
նող միսքի ուղղութիւն մը որ մեր անհան-
գիստ, շուարուն հետաքրքրութիւնը կը
պաշտպանէ զառածուկ : Հարստութեան,
յորդութեան զգայութիւնները իրենց կար-
գին կը դառնան անվտանգ, բանի որ հոռետո-
րական, արկածախնդրական ոչ մէկ փա-
փաք հատորները կ'ուռնեն : Այնքան շատ,
այնքան տարբեր տարրերէ, այնքան հեռու
շրջաններէ կտոր կտոր փարուած սա խը-
ճանկարային (Mosaïque) արդիւնքը քաջա-
ւերիչ չէ անշուշտ, ոչ ալ նուաճող, ինչպէս
կըլլան մեծ արուեստի որմանկարները, լիա-
ւոր նկարները : Բայց չի դադրիր դարէ մը,
ոգիւ մը խօսելէ, նոյնիսկ վկայելէ : Ման-
րանկար մը երբեմն, յուզիչ է, թելադրիչ է
լման պալատի թեւ մը ներկող նկարի ա-
տիման, մանաւանդ երբ առնէք նկատի ըն-
կալուչ մտքին տրամադրութիւնները : Այս
մէկը պիտի խանդավառուի խոշորով, պո-
ռոտով, մեծղիով : Ան միւսը՝ նուրբով, թե-
թեւով, վախով :

Վերի ցուցակով նուաճուած նիւթին,

ծգտուած ձգտումներուն, վատնուած սիրտին բաժինները առանձին առանձին վերլուծել

— կը նշանակէ հայ պատմութիւնը, արուեստը, հոգեբանութիւնը, ամբողջական զգայնութիւնը, միտքն ու սիրտը բերել ընկալածան լոյսին: Ինչ որ արեւելահայ Զարթօնքին մեծ գործաւորները նկրտեցան իրագործել, Գ. Յովսէփեան ընդունեց իբր հանգանակ ու... աւելցուց ԻԲԸ: Անոր պատկանածը դժբախտաբար յստակ կերպով չըզագծելի իրականութիւն մը է: Չէր կրնար ըլլալ: Բայց է թանկագին, թերեւս աւելիով իսկ, որքան մեծ այդ դպրոցին իրագործումները եղան դարու մը հասակով: Ես չունիմ ժամանակ, ու ձեռնհասութիւնն ալ, այդ աւելին բացատրելու համար կշիռի զարնելու ուրիշներէ կատարուածը: Ու ներեցէք ինծի որ մնամ զգոյշ, վերի ամփոփ ցուցակէն այն միութիւններուն վրայ ուր Գ. Յովսէփեան, իրմով առաջին անգամ սեւեռուած փշրանքներուն տեղեկարներն է դարձած, վատնելէ վերջ, որոնք գտնելու համար ծանր, սպաննող սպառում հայոց պատմութեան հնախօսութեան, կերպրնկալ արուեստի այնքան բազմազան, ընդարձակ հարցերը լուսաւորել ձգտող հարցերը: Ոչ ոքի մօտ, մեր բանասէրներէն՝ արուեստի նիւթերու շուրջ սա յուզիչ տազնապը: Համաձայն էք ինծի: Բայց դարձեալ ոչ ոքի մօտ, մեր բանասէրներէն տաքուկ, սրտամօտ հաւատաւորութիւն մը այդ արուեստին արժէքէն, մանաւանդ դերէն: Գերու-

թեան շրջանի բանուորներուն նկարագիրը կ'ըլլայ աւելորդ, նոյնիսկ խորանարդեալ հպարտութիւն: Գ. Յովսէփեան մեր նախնիքը գոհացնելու համար է՛ր որ ձեռնարկեց իր գործին (Ալիշան): Ոչ ալ Ռաֆֆիին նման ունէր աւելի արդիական, ծանր մտահոգութիւններ, մեր ներկայ տազնապանը դիմաւորել ձգտող: Գիտուն մըն էր, բայց ոչ աստեղային: Իւմանիստ մըն էր, բայց ոչ անցելապաշտ: Գրագէտ մըն էր, բայց ոչ սնապարծ փառասէր մը, կամ կատաղի մարգարէ, գալիքներով խենթեցած: Այս վերագրումները կը դադրին գրական այսինքն ճարուած ըլլալէ, երբ անդրադառնանք անոր օրերուն: Գտաք զայն, վաթսունէ աւելի տարիներու վրայ, եկեղեցականի իր կոչումին հաւատարիմ: Գտաք զայն հոն ուր ամենէն աւելի դժուար կ'երեւան մեր եկեղեցականները երբ մասնաւոր կիրքով մը չեն մղուած այդ տեղուանքը (Սրուանձտեանց): Ու կ'ունենանք տարօրինակը: Այսինքն գործը որ կը խօսի բարձրագոյն հետաքրքրութեանց ինչպէս նախնական հոգիներուն: Իրերանցիկ, անձնանալէ, խորանալէ աւելի լայնցող, ընդհանրացող սա եղանակին (գրելու) բարիքը թերեւս նուազ կիրքով մը գնահատուի մասնագիտացած գիտունէն կամ պատմիչէն, ու չհասնի միջին ընթերցողին որ առատութեան դիմաց շատ շուտ յոգնող արարած մըն է, մանաւանդ երբ այդ առատութիւնը նիւթեղէնին գետինէն կը ճարուի, գործօնութեան քիչ բաժինով մը:

Հեղինակին՝ «Արեւելահայ Բանասիրութիւնը եւ էջմիածին» գործէն:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

***

Այսօր ևս, երբ Լուսաւորչի հոգին մեր եկեղեցու վերապայծառութեան հրաւէր է կարգում, մենք ուրիշ ճանապարհ չունինք ընտրելու, բայց եթէ կրօնական, հոգեւոր վերածնութեան ճանապարհը: Ազգերի վերակենդանութեան ճշմարիտ ճանապարհը կրօնական վերակենդանութեան ճանապարհն է, փրկչի խօսքը՝ «Եթէ ոչ քեզ ծնցի վերստին, ոչ կարէ տեսանել զարթոյնութիւնն Աստուծոյ կարելի է և ազգերին ուղղել, կրօն է ճշմարիտ կեանքի աղբիւրը, ուրեմն և կրօնական վերածնութիւնը մի նոր և ճշմարիտ կեանքի սկիզբ: Մեր ներկայ կեանքը լի է վէրքերով, Մեր կեանքը լի է հիւանդ երեւոյթներով, որոնք իրենց կողմից ամենածանր հետեւանքներ են յառաջ բերում: Հոգեւոր են այդ վէրքերը, հոգեւոր զէնքերով էլ պէտք է զօքա ապաքինուին:

ԳԱՐԵԳԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

41.

P.

A.R.A.R.@

տը անհատին, ուղղութեան եւ մարդկութեան դէպի յաւիտենականութիւն է տանում: Ով չի հաւատում յաւիտենականութեան, նա մեռած է արդէն. մեռած է ոչ միայն մարմնով, այլ այն հոգեւոր եւ երանալէտ կեանքի համար, որ բարոյական կատարելութեան ծգտում է կոչում, անսահման տարածութեան հորիզոնների վերայ, երկնքի եւ երկրի մերձեցումը, սիրոյ համբոյրը փոխադարձաբար:

Մեր հին ծեռագիրների մէջ անյայտ մի հեղինակի բանաստեղծութիւն ունինք, նոյն իսկ ժողովրդական բանահիւսութեան անցած, գուցէ եւ ժողովրդականից զբաւորին: Մենք հրատարակել ենք այն մօտաւորապէս 45 տարի առաջ էջմիածնի «Արարատ» ամսագրի մէջ, առանց կրկին անդրադառնալու առիթն ունենալու, ուստի եւ մանրամասնութիւնները թռել են յիշողութիւնից եւ միայն ընդհանուր բովանդակութիւնը մնացել: Երկնքի եւ երկրի վէճն է այն:

Երկինքը պարծենում է մի առ մի թրւելով իւր առաւելութիւններն ու գեղեցկութիւնները. այնտեղ են արեգակը, լուսինը, անհամար աստղերը, առաքեալների եւ սուրբերի դասերը, հրեշտակները: Այնտեղ է ի վերջոյ Աստուծոյ աթոռը: Երկիրն էլ պատշաճ պատասխաններով իւր գեղեցկութիւններն է յիշում. իւր ծոցից են բուսնում երփներանգ եւ անուշահոտ ծաղիկները, դալարագեղ եւ ակնապարար մարգագետինները, պտղատու ծառերն ու խորհրդաւոր անտառները, իւրն են լեռներն ու ձորերը, զովարար աղբիւրներն ու կարկաչուն վտակները, գետակներն ու գետերը, որոնք իրենց շուրջը կենդանութիւն են սրբաբանում, ծովերն ու ովկիանոսները... Առաքեալներն ու սուրբերն էլ երկրի ծնունդ են եւ միայն իրենց գործով եւ սրբութեամբ երկինք բարձրացել եւ հրեշտակներին խառնել: Աստուծոյ աթոռը, ճշմարիտ է, երկնքումն է, բայց պատուանդանը երկրի վերայ հաստատուած. վերջապէս, եթէ Աստուած երկնքումն է, նորա Որդին երկիր իջաւ, մարդկանց մէջ ապրեց, որպէս զի նրանց երկնքի ճանապարհը ցոյց տայ:

Վէճը վերջանում է հաշտութեամբ, փոխադարձաբար իրար առաւելութիւններն ու գեղեցկութիւնները ընդունելով: Երկինքը խոնարհում է դէպի երկիրը, եւ երկիրը

բարձրանում դէպի երկինք իւր լեռների սպիտակափառ գագաթներով զրկում են իրար եւ սիրոյ համբոյրը տալիս (հորիզոնի գծերով):

Ահա պատկերաւոր կերպով կեանքի էութիւնն ու իմաստը, կատարելութեան հոգու եւ հոգեւորի անմահութեան ուղին, անհատների, ազգերի եւ մարդկութեան համար, երկիր դէպի երկինք բարձրացել եւ իրար կապել: Հաւատով լցուած անձնաւորութիւններն են, որ աստուածամեծն են դառնում, ներշնչում իրենց այդպիսի կոչման եւ առաքելութեան մէջ: Դրանք մեծ կրօնների հիմնադիրներն են, մարգարէներն ու առաքեալները: Տիեզերապարփակ բանաստեղծներն ու արուեստագէտները, մեծ քարոզիչները, որ ոտքերը գետնի վերայ, բայց հաւատով եւ սիրով լցուած, սաւառնել են երկնայինի ոլորտներում, իրենց յետեւից տանելով բազմութիւնները: Դրանք մեծ գիտնականներն են, որոնք անսահման աշխատութեամբ թափանցել են անցեալ դարերի խորքը, այնտեղից մարդկութեան փորձառութիւնից լոյս եւ ջերմութիւն բերելու նոր սերունդների համար: Այդպէս են մեծ փիլիսոփաներն ու բնագէտները, որոնք խորասուզուելով տիեզերական առեղծրւածների եւ բնութեան երեւոյթների վերլուծութեան մէջ, մերձեցել են անսահման ամբիւնի եւ ժամանակի թաւալման խորհուրդներին, սքանչացել նրանց գեղեցկութեան եւ իմաստուն կարգաւորութեամբ, եւ վերանալով, ծունկ չոքել Աստուծոյ փառքի եւ մեծութեան առաջ, երկրորդ Ս. Գիրք տալով, որ բնութեան մեծ գիրքն է, հանրամարդկային նշանակութեամբ: Ահա հաւատոյ այլ եւ այլ երեւոյթները մարդկանց հոգիների մէջ, հաւատոյ անարիւն մեծ պատերազմը պատմութեան մէջ:

Գ.

Այսօր Թարգմանաց, Հայ լեզուի, գրականութեան, արուեստի եւ մշակոյթի մեծ վասակաւորների յիշատակն ենք կատարում, որոնք նման դեր են կատարել Հայ ժողովրդի նկատմամբ, մեր մեծ երախտաւորների եւ լուսաւորիչների յիշատակը: Անցել են հազարաւոր տարիներ, բայց նոքա չեն մեռնում, կենդանի են եւ կենդանի պի-

պատուոյ տեղն ունի Ղեռնդ Վարդապետ Փիրղալէմեան, որ ջանք է խնայած հաւաքելու մեր ձեռագիրներուն յիշատակաւորները և ի լոյս հանելու զանոնք: Բայց հազիւ փոքրիկ հատոր մը կրցած է հրատարակել, որովհետեւ պակասած է անիրաւ մամոնան: Իր զամբանին բեմէն զէպի Որմեան Հայրիկ իր կտակային ձիւին — զերկոցս վաստակ ի լոյս հան ի լոյս —, Սրտնի հովերը միայն ունկնդիր եղած են, դժբախտաբար: Գարեգին Կաթողիկոսն ալ հազիւ իր կեանքի վերջալոյսին գտաւ Տատուրեան աղնիւ ամուլը, որ բազմավաստակ հեղինակին հայթայթեց միջոցը իր բազմաթիւ տարիներու քրտինքին պատուը վայելելու իր աչքերը այս աշխարհին զէմ վերջնականօրէն չփակած:

Լուսահոգի հայրապետին կոթողական այդ գործին առաջին հատորն է որ լոյս կը տեսնէ, մինչդեռ նման երեք հատորներ ևս պէտք է գան ամբողջացնելու իր բազմամեայ տքնութեանց հոյակապ յուշարձանը:

Գարեգին Կաթողիկոս, գիտակից իր մեծ գործի բարձր արժէքին, ըրաւ հոգեկան հզօր ճիգեր, որպէսզի իր աչքերը չը փակուին նախ քան իր երկարամեայ երկունքներուն արդիւնաւորումը, որպէսզի իր ձեռքերը չօշափեն այն թանկագին գանձարանը, որուն ճարտարագործման համար իր ժիր մատները այնքան յոգնութիւններ էին կրած: Եւ սակայն հակառակ իր բուռն փափաքին բաժնեւեցաւ իր գործէն առանց զայն բոլորովին աւարտած ըլլալու:

Գործը. — Յիշատակարանք Զեռազրաց տիտղոսով մեզի ներկայացող հատորը կը բաղկանայ աւելի քան հազար երկու հարիւր յիսուն սիւնակներէ: Այն կը պարուենակէ չորս հարիւր եօթանասուն և երկու յիշատակարաններ, մեծ ու պզտիկ, տարածուած ու թ ու կէս դարերու երկարածիգ միջոցի մը վրայ, և դասաւորուած ժամանակագրական կարգով:

Յիշատակարաններու շարքին կը գլտնուին նաև այլապէս արժէքաւոր պատմական և մատենագրական հատուածներ: Ահաւասիկ փունջ մը անոնցմէ: 1. — Պատմութիւն Սրբոյ Նշանին Նունէի, Ահարոն Վանանդեցի, էջ 9: 2. — Նշանագիր Կարգաց Բանից, Եղնիկ երէց, էջ 19: 3. — Գիւտ Նշխարաց Սրբոցն Հոխիսիմեանց, էջ

29: 4. — Պատմութիւն Յոհաննու Մայրագումեցոյ, էջ 31: 5. — Սրատք Վարուց Յովհաննու Մայրավանեցոյ, էջ 37: 6. — Պատմութիւն Ս. Կենսաբերին և Ս. Նշանին, էջ 169: 7. — Հանգէս Բանի Վան երանեալ առնն Աստուծոյ Սարկաւագին Կենաց և Մահուան, էջ 335: 8. — Հարցմունք Վրաց Եպիսկոպոսի ի Հայոց Վարդապետէ Սարկաւագէն, էջ 343: 9. — Յիշատակ սուրբ Հայրապետացն Գրիգորիսեանցն և Պետրոսեանցն, էջ 417: 10. — Ժամանակագրութիւն ՌՃԶԹ-ՌՅԼԸ, Քրիստոսի Թուականով, էջ 523-531: 11. — Պատմութիւն Վարուց Ներսեսի Եպիսկոպոսի Երզնցս Սաղմոսիս Քննողի, էջ 541: 12. — Լամբրոնի Իշխաններուն ծագումը, էջ 551:

Յիշատակարաններու այսպիսի ստուար հաւաքում մը կ'ենթադրէ բազմալի զժողովութիւններ, որոնք կրնան հասկնալ ըլլալ անոնց միայն որ զբաղած են նման աշխատանքներով:

Այս Հաւաքածոյին ուշագրաւ և արժէքաւոր մէկ մասը կը կազմեն այն բազմաթիւ ծանօթութիւնները, որոնք կցուած են յիշատակարաններուն, դիւրացնելու համար անոնց հասկացողութիւնը, վեր հանելու անոնց արժէքը և օժանդակելու անգրագոյն հետազօտութեանց:

Առանձնապէս պէտք է յիշել Անճնանուններու Ցանկը, որ մօտաւորապէս հարիւր յիսուն սիւնակներ կը զբաւէ: Ատիկա պատրաստուած է ամենայն մանրամասնութեամբ և մեծ խղճատութեամբ, որպէսզի ըլլայ ըստ կարելւոյն ճշգրիտ և լիակատար: Անցողակի ըսենք որ եթէ իւրաքանչիւր սիւնակի վերև յիշուած ըլլար տրուած անունը, ցանկը աւելի դիւրութեամբ պիտի օգտագործուէր:

Այս հաստատիւոր հատորին պատրաստութիւնը և հրատարակութիւնը ինքնին համազօր է մեծագործութեան մը, և մտածել որ ատիկա տակաւին միայն մէկ չորրորդն է հրատարակելի երկին: Այսպիսի հսկայական գործ մը ապահովաբար կոչուած է անմահացնելու իր հեղինակին անունը:

Գործակիցը. — Գարեգին Կաթողիկոս կրնայ դարձեալ բախտաւոր համարուիլ որ իրեն օժանդակ աշխատակից մը ունեցաւ յանձին Տիար Սիմոն Սիմոնեանի, որ լուրջ յարատեւութեամբ ըրաւ իր կարելին Վեհա-

փառի ցուցմունքներուն համաձայն պատ-
րաստելու այս հատորը: Իր աշխատանքի
բաժինը մեծ է այս գործին մէջ և յոյժ
գնահատելի: Առանց իր ժրաջան նուիրու-
մին չատ կասկածելի է որ ներկայ հատորը
այսպիսի խնամեալ ձեով կարենայինք ու-
նենալ այսօր մեր սեղաններուն վրայ:

Հիմա, երբ յաւէտ ողբացեալ մեծա-
նուն Հեղինակը մեկնած է այս աշխարհէն,
թերևս լին բայց անդառնալի կտակով
մը, որ իր գործակիցը նոյն եռանդով հե-
տեի մնացեալ հատորներու ալ հրատարա-
կումին, Տիար Սիմոնեան և Անթիլիասի
Պատուարժան Միաբանութիւնը կը սիրենք
յուսալ որ պիտի ընեն իրենց կարելի լաւա-
գոյնը, փրկելու համար հայ մշակոյթի
պատմութեան այս թանկագին ատաղձները
և հրճուեցնելու հոգին անոր, որ այդ մշա-
կոյթին բոցավառ ջահը պտտցուց երկրէ
երկիր վաթսուն տարի շարունակ, և ի վեր-
ջոյ իր կեանքը սպառեց Անթիլիասի Դըպ-
րեմանքը մշակութային կեդրոն մը դարձ-
նելու իր վսեմ տեսլիքին մէջ:

Տիար Ս. Սիմոնեան իրաւունք ունի
ակնկալելու հայ ժողովուրդի բոլոր գիտա-
կից տարրերէն որ ընծայեն իրենց բարոյա-
կան և նիւթական լիաբուն օժանդակու-
թիւնը, կառուցանելու համար զրական այս
փառապանծ և անխորտակելի յուշարձանը,
իբրև յաւերժական կոթող անգուգական
Գարեգին Կաթողիկոս Յովսէփեանի անմա-
հական յիշատակին:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Երեւան, 27 Յունիս 1952

Գեր. Տ. Նղիւէ Ս. Արքեպս. Տէրտէրեան

Պատրիարքական Տեղապան

Ս. Նուսադէմի

Նորին Սրբութիւն Գարեգին Ա. Կիլի-
կիոյ Կաթողիկոսին մանր ի խոր խոցեց
զմեզ, մեր Միաբանութիւնը եւ հաւասացեալ
ժողովուրդը: Հանգուցեալին կորուստը ան-
փոխարինելի է հայ ժողովուրդին համար:
Կիլիկիոյ Արքոք կը կորսնցնէ իր պայծառ
աստղը, Հայ եկեղեցին իր հաւասարիմ եւ
նուիրեալ ծառան, հայ ժողովուրդն ու Հայ-
րենիքը իրենց հայրենասէր ու սիրելի զա-
ւակը եւ հայ մեակոյթը իր մեծ մեակը:

Աղօթենք ի արեւ որ յաւեհ անաղօս մնայ
յիշատակը հանգուցեալ Հայրապետին, մեր
Կաթողիկոսարաններու, Պատրիարքարաննե-
րու եւ առաջնորդական քեմերու բոլոր ներ-
կայացուցիչներու նոգիներուն մէջ, հաւա-
սարիմ մնալու միասնական Հայ եկեղեցւոյ
խորհուրդներուն, դաւանութեան, ազգային
Միութեան եւ եկեղեցեաց անկախութեան
սկզբունքներուն եւ գաղափարներուն, որոնք
մեզի եկած են մեր երանեալ Ս. Հայրապետ-
ներէն եւ նախնիներէն, եւ որոնց հաւա-
սարիմ մնացած ըլլալու շնորհիւ է որ կը
շարունակենք մնալ իբրեւ ազգ եւ եկեղեցի:

Այսու կը հրահանգենք մասուցանել Ս.
Պատարագ եւ կատարել հոգեհանգստեան պաւ-
տն ի հանգիստ իր պառնակեան եւ յաւեհ
անմոռաց հոգւոյն: Ինչպէս նաեւ պատշաճ
դաւբանականով վեր հանել իր բազմեքեռ
արժանիները, անգամ մը եւս ի յուշ եւ ի
գիտութիւն մերազն հաւասացեալ ժողովրդին:

ԳԵՈՐԳ Զ.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Երևան, 28 Յուլիս 1952

Նորին Ս. Օծուբին Տ. Տ. Գեորգ Ձ.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Սազանք Ձերդ Ս. Օծուբեան հեռագիրը:
Ս. Յակոբեանց բովանդակ Միաբանութիւնը
եւ Յորդանանի հայ գաղութը դառնագինս
կ'ողբայ մանր Գաբեգին Կաթողիկոսի: Եկե-
ղեցին եւ ազգը յանձինս հանգուցեալ վե-
հափառին կ'ունենան անդամանելի կորուստ
մը, անոր՝ որ մեր մեակոյքի մեծ եւ նուիր-
եալ մեակներէն մին կը մնար:

Համաձայն Ձերդ Սրբութեան հրահան-
գին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ
կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան հանդիսաւոր
պատարագ, Նորին Ս. Օծուբեան հոգւոյն ի
հանգիստ: Գեր. Տեղապահ Սրբազանը անմի-
ջապէս Պէյրութ մեկնեցաւ, մասնակցելու
յուզարկաւորութեան:

Կ'աղօթենք որ ամենաողորմած Տեր
պահէ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին, զՄայր
Արքուն Էջմիածին, եւ Ձերդ Սրբութեան
պարգեւէ երկար եւ արդիւնեաց տարիներ:

ՍՈՒՐԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԵՄԷԱՃԵԱՆ
Վասն Պատրիարքական Տեղապահի
Ս. Երևան

Պէյրութ, 1 Յուլիս 1952

Գեր. Տ. Սուրեն Եպս. Քեմիանեան

Վասն Պատրիարքական Տեղապահի

Ս. Արքուն

Երևան

Հանդիմանումն ունինք տեղեկացնելու Ձեզ Կա-
թողիկոսական Տեղակալի ընտրութիւնը յան-
ձինս խաղ Արքեպիսկոպոսի:

ԶԱՐԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ասեմապետ Միաբանական Ընդհ. Ժողովի

Երևան, 2 Յուլիս 1952

Գեր. Տ. Խաղ Արքեպս. Աջապահեան

Հայոց Կաթողիկոսաւորան

Անքիլիաս

Կաթողիկոսական Տեղապահի Ձեր ըն-
տրութեան առթիւ, Ս. Յակոբեանց Միաբա-
նութիւնը կը ներկայացնէ իր ջերմ շնորհա-
ւորութիւնները Ձերդ Գերաւորութեան եւ
կ'աղօթէ Ամենազօրին որ պարգեւէ Ձեզ զօ-
րութիւն եւ յաջողութիւն Ձեր նոր պատաս-
խանատւութեանց մէջ:

ՍՈՒՐԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՔԵՄԷԱՃԵԱՆ
Վասն Պատր. Տեղապահի Ս. Արքուն

Հետեւեալ ցաւակցական հեռագիրը դըր-
կուած է Պ. Այրես:

Երևան, 11 Օգոստոս 1952

Արսաբին Գործոց Նախարարութիւն

Պուէնոս Այրես

Հանեցեք մեր յարգալից ցաւակցութիւն-
ները հաղորդել Նորին Վսեմութիւն Նախա-
գահ Բերոնին, իւր ազնուափայլ Տիկնոջ ան-
դամանելի կորստեան առթիւ, որու օրհնե-
ալ յիշատակը տեւապէս պիտի յարգուի Հայ
Համայնքին կողմանէ: Հոգեհանգստեան մաս-
նաւոր Ս. Պատարագ մատուցինք մեր Ս. Յա-
կոբեանց Մայր Տանարին մէջ ի հանգիստ իւր
հոգւոյն:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐՏԷՐԵԱՆ
Տեղապահ Ս. Արքուն

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ո Կ Ա Ն Բ - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Բ

● Կիր. 22 Յուլիս. — Տօն Կաթողիկէ եկեղեց-
ւոյ Ս. Էջմիածնի: Հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մա-
տուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ,
Պատարագեց Տ. Միւսոն Վրդ. Կրճիկեան: Հոգ-
ւայրը, ի մխիթարութիւն ժողովրդեան, խօսե-
ցաւ քաղաք մը օրուայ տօնին խորհուրդին շուրջ,
չեշտելով Ս. Էջմիածնայ կատարած դերը մեր ազ-
գային ու եկեղեցական կեանքին ներս: Ապա
տուաւ կենսագրականը նորոգ հանգուցեալ Տ. Տ.
Գաբեգին Կաթողիկոսի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, Հոգ-
ւայրը թուեց հանգուցեալ վեհափառի մեր ընկե-
րային՝ ինչպէս նաեւ մշակութային կեանքին մէջ
կատարած մեծ գործերը: Ապա, նախագահու-
թեամբ Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպս. Մանասեանի,
կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսաւոր
պաշտամունքը, հանգուցեալ վեհի հոգւոյն ի հե-
ղիստ: Ս. Քաղաքիս հայապատկան սրբավայրե-
րու մէջ եւս կատարուեցան հոգեհանգստեան ա-
րարողութիւններ:

● Կիր. 29 Յուլիս. — Բարեկեցեալ Ս. Լուսա-
ւորչի պահոց: Ս. Պատարագը՝ Ս. Յարութեան Տա-
ճարի Բ. Գողգոթայի մեր վերնայարկ մատրան
մէջ մատուց՝ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Արք. Գաբիկեան:

● Ուր. 4 Յուլիս. — Երեկոյեան ժամերգու-
թեան նոք, Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարին մէջ
մեծափայլեալ կերպով կատարուեցաւ Ս. Գրիգոր
Լուսաւորչի նախատօնը, Հանդիսապետն էր Գեր.
Տ. Սուրեն Սրբազան:

● Շր. 5 Յուլիս. — Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի
Լուսաւորչին (Գիւս Նեխարաց): Հանդիսաւոր Ս. Պա-
տարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր
Տանարին մէջ, իւր անդրանիկ պատարագը մա-

Յոյն լեզու. Տ. Գեորգ Արղ. Նազարեան, որ քա-
նառու օրերէն ի վեր կը մնար Ս. Յարութեան
հանրին մէջ:

● Կիր. 6 Յուլիս. — Ս. Պատարագը՝ Ս. Յա-
կոբանց Մայր Տաճարին մէջ մատոյց՝ շագ. Տ.
Միսոն Կրդ. Կրճիկեան, Վարժիչն ու ուսուցիչը
եղբնձայ Գեորգ Արզ. Նաղարեանին:

● ԴԷ. Գ Բուլիա. — Երեկոյեան Ժամերգութիւնն ու լիազուան տօնին հանդիսաւոր նախատնոր պաշտօնեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, նախագահութեամբ Դեր. Տ. Տորալը Եպս. Ղզարեանի:

● ԵՆ. 10 Յուլիս. — Սրբոց Թարգմանչաց Վարդգեսացն մեռոց, Սանակայ եւ Մեսոպայ: Հանգիստւոր Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Ըստ սովորութեան այսօր Ս. Պատարազը կը մատուցանէ Ս. Սիմոնայ Սրբոց Թարգմանչաց Վարդաբանի Հոգեշնորհ Տեսչիը Ռատի՛ Ս. Պատարազը մատուց նորընտիր Տեսչի՝ Հոգ. Տ. Կիւրեղ Աբղ. Դարբինան:

Օրուան տունին ու խորհուրդին շուրջ քառ-
 անգ չեղ. Տ. Հայկազունն Վրդ. Աբրահամյանն, որ
 անգրագետանալով գրոշ գիւտն է Ս. Թարգմանիկ-
 ներուն գործին, պարզեց անունը հետագայ մե-
 ինանքին վրայ ձգած շանակուծիւնն ու արժեքը:

● Եր. 12 Յուլիս. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու լիազուման տօնին նախատօնակը պաշտօնեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ։ Զանգերստն էր Դեր. Տ. Սաւրէն Եպս. Քէմաճեան։

● Կիր. 13 Յուլիս. — Գիւն Տիւղ Ս. Աստուածածին: Առաւօտեան ժամը Տիւն, Միաբանութիւնը, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեանի գլխաւորութեամբ, իջաւ Գեթեանիի Հայոց պարտէզը ու քանի մը վայրկեաններ վերջ՝ Ս. Աստուածածնայ Տաճարը, Ս. Պատարագը՝ Ս. Կոյսի Գերեզմանին վրայ մատուցց՝ Հոգ. Տ. Հայկազուն վրդ. Աբրահամեան:

● Ուր. 18 Յուլիս. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուսն տօնին նախատօնը պաշտօնեցաւ Ս. Թաղերեանց Մայր Տաճարին մէջ, նախադասութեամբ Գեր. Տ. Եսոբյւր եպս. Պօղարեանի:

● ԵՐ. 19 ԶԵՆԻԽ. — Որոշոց երկուսաման Առաքելոցն Բիւսոսոսի եւ Պոզոսի երեւսաաներորդ Առաքելոյն : Ս. Պատարագը՝ Ս. Պողոս - Պետրոս Վերնայարկ մատարան մէջ ի Ս. Զահար մատուց՝ Հօգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան :

● Կիր. 20 Յուլիս. — Բարեկենդան վարդավառի
Պանոց։ Ս. Պատարաբը։ Ս. Յարութեան Տաճարի
Բ. Գողգոթայի մեր վերնայարկ մատրան մէջ մա-
տոյց՝ Հոգ. Տ. Միւռն վրդ. Կրճիկեան։

● Ուր, 25 Յուլիոս. — Երեկոյան ժամերգութեան ետք, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին կից Ս. Իլմիածնայ մատրան մէջ կատարուեցաւ վաղ-ուան տօնին նախատօնակը, Գեր. Տ. Սուրէն եպոս. Բէմհանեանի հանդիսապետութեամբ:

● Եր. 26 Յուլիս. — Տօ՛ն Տապալանկին: Ս. Գա-
տարազը՝ Ս. Էջմիածնայ մատրան մէջ մատոյշ,
Հոգ. Տ. Եակոբ Վրդ. Վարդանեան, Յետ միջօրեի
Ս. Եակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ կատարուե-
ցաւ Վարդապետի հանդիսաւոր նախատօնը, Գեր.
Տեղապալ. Ս. Հօր զխաւարութեան, Իսկ իրիկ-
ուան, Ս. Եակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ դար-
ձեալ, կատարուեցան «Եկեցեցէի և շնչիման» ա-
րարողութիւնները, որոնց կը նախագահէր Գեր.
Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան:

● Կիր. 27 Յուլիս. — ՎԱՐԴԱՎԱՐ, Տօն Այլա-
կերպութեան Տեառն: Հանդիսաւոր Ս. Պատարագի՝
Ս. Բակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ մատոյց՝ Գեր.
Տ. Սաւրէն Եպս. Բէմահանեան, իւկ զպրաց դասը,
Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպս. Մանասեանի ղեկավա-
րութեամբ, կ'երգէր եկամելեանի դաշնաւորած
բազմաձայն սուրբ պատարագը: Սրուան քարո.
զինէ էր պատարագին Սրբադանը, որ խօսեցաւ
հետեւեալ բնարանով. «Հաւարածին զաչս իւր-
եանց և ոչ որ տեսին, բայց միայն զՅիսուս»:

● Բշ. 28 Յուլիս. — Յիսուսակ Մեռեղց: Ս. Պատարագը՝ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին Ս. Դուլիսադրի մատրան մէջ մատոյց՝ Հոգ. Տ. Զաւէն Արզ. Զինչինեան, Ապա, Կատարուեցաւ օրուան յատուկ հոգեհանգստեան կարգը, որ կրկնուեցաւ երանաշիրտի Տ. Կիւրեկ Բ. Ս. Պարտիսկիւք Հօր չիրմին, ինչպէս նաեւ իրն կրտսեան և Զամ-Թաղի հոտազամբանին երեսն վրայ:

● Ուր. 1 Օգոստոս. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան տօնին հանդիսաւոր նախատօնակը պաշտօնեացան Ս. Զահրեանց Մայր Տաճարին մէջ, Հանդիսապետն էր Գեոր. Տ. Նորայր Ս. Եպս. Պօպարեան:

● ՇԲ. 2 Օգոստոս. — Ս. Թադևոսի առաջ. մերթ
եւ Սանդղեսոյ կուսին: Ս. Պատարագը մատուցուե-
ցաւ ի Ս. Գլխադիր: Պատարագեց Հոգ. Տ. Օշա-
կան Աբեղայ Մինասեան:

● Կիր. 3 Օգոստ. — Ս. Պատարագը՝ Ս. Յա-
րուսեանն Տառաբի Բ. Գողգոթայի մեր Վերնայարկ
մատրան մէջ մատոյց՝ Հագ. Տ. Կիւրեղ Արեղայ
Գաբրիէանն

● Կիր. 17 Օգոստ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրէշտակապետ: Պատարագեց շող Տ. Պարգև Վրդ. վրթանէսեան: Յաւարտ Ս. Պատարագի, Գեր. Տ. Նորայր Սրբազանի հանդիսապետութեամբ տեղի ունեցաւ շաղաղօրհնէքի արարողութիւնը:

● ԿԻՐ. 24 Յոսս. — Բարեկենդան Սուրբ Աստուածամկն պանոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի մեր Բ. Դոդգոթայի վերնալարիկ մատան մէջ, Պատարագիչն էր Նոյ. Տ. Զաւէն Արեւուայ Զինչիւնեան:

ՀՈՒՆԷՊՈՆԵՐՍԵԱՆ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻՆԵՐ

ՎՍԵՄ. ՏԻԿ. ՆՈՒԱՐԴ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ

● Եր. 9 Օգոստոս. — Այսօր մատուցուեցաւ հոգեհանգստեան Ս. Պատարագ Ս. Բակորեանց Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատրան մէջ, Ս. Աթոռոյ մեծ բարերար Վսեմ. Գալուստ Պէյ Կիւլպէնկեանի տիկնոջ, Ազն. Տիկնոջ Նուարդ Կիւլպէնկեանի մահուան քառասուն քին առթիւ: Պատարագեց շոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան: «Տէր Ողորմեա՛ն առաջ, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան խօսեցաւ Վսեմ. Տէր և Տիկին Կիւլպէնկեան ամուլին կեանքին և բարեօրական գործունէութեանց շուրջ, վերբերելով Տիկ. Նուարդ Կիւլպէնկեանի նկարագրին ազնիւ գծերը, Գեր. Սրբազանը խնդրեց Աստուծոյ օր նման ազդանուէր ու եկեղեցաւէր հոգիներ յարուցանէ ազգին մէջ, Գաւարտ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ հոգեհանգստեան արարողութիւն: Կը նախագահէր Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Բէմհանեան:

ԵՐԱՆԱԾԵՆՈՐԸ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱՅՈՂԵԿՈՍ

● Կիր. 10 Օգոստոս. — Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Տ. Տ. Գարեգին Ա. ի մահուան քառասուն քին առթիւ, Ս. Բակորեանց Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ կատարուեցաւ եպիսկոպոսական Ս. Պատարագ: Պատարագեց Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պօղարեան: Գեր. Սրբազանը քարոզեց, զրուատելով Երանաշնորհ Հայրապետին գրական, գիտական, եկեղեցական ու հայրենասիրական արժանիքները մեր ժողովուրդի կեանքէն ներս: Հոգեհանգստեան արարողութեան նախագահեց Գեր. Տեղապահ Սրբազան Հայրը: Ս. Բաղաքիս բոլոր միւս հայապատկան ՍՐՐ-բաւայրերու մէջ ևս կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Բ

● Բշ. 23 Յունիս. — Կ. ա. ժամը 8.30ին, Գեր. Տ. Սուրէն Ս. Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ շոգ. վարդապետաց, բացումը կատարեց Ս. Թ. Վարժարանի Ամալթրէի բնութեանց: — Կ. վ. ժամը 3.30ին, Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արքեպս. Մանասեան, օգային գծով մեկնեցաւ Պէյրութ, ներկայ գտնուելու Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսի թաղման հանդիսութեանց:

● Դշ. 25 Յունիս. — Կ. ա. ժամը 10ին, Ի զիմաց Գեր. Տեղապահ Ս. Նօր, Գեր. Տ. Սուրէն

Ս. Եպս. Բէմհանեան և շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեան, ներկայ գտնուեցան ձերմակ Հայր. Բու Տ. Anne եկեղեցւոյ մէջ, տեղւոյ Ֆրանսա. կան Ընդհ. Հիւպատոս M. René Neuville-ի յուզարկաւորութեան:

● Դշ. 2 Յունիս. — Կ. վ. ժամը 6ին, Դամասկոսէն օգային ճամբով քաղաքս ժամանեց Ս. Աթոռոյ Միաբան շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պարման, շոգ. Հայրը Դամասկոս զրկուած էր վարչական կարգ մը գործերու կարգադրութեան համար:

● Ուր. 4 Յունիս. — Կ. վ. ժամը 6ին, Ի զիմաց Գեր. Տեղապահ Ս. Նօր, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի, շոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պարմանի և Տիար Կ. Հինդլեանի, ընդառաջելով տրուած հրաւերին, ներկայ գտնուեցան Միացեալ Նահանգաց անկախութեան 175րդ տարելիցին առթիւ քաղաքիս Ամերիկեան Ընդհանուր Հիւպատոսարանին մէջ սարքուած ընդունելութեան:

● Բշ. 14 Յունիս. — Կ. ա. ժամը 11ին, Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Բէմհանեան, ընկերակցութեամբ շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Տիար Կարպիս Հինդլեանի, ներկայ գտնուեցան քաղաքիս Ֆրանսական Ընդհանուր Հիւպատոսարանին մէջ Ֆրանսայի ազգային տօնին առթիւ սարքուած ընդունելութեան:

● Դշ. 15 Յունիս. — Կ. վ. ժամը 7ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը և Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արք. Մանասեան վերադարձան Անթիլիասէն ուր գացած էին յատկապէս ներկայ գտնուելու շոգեւոյ Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսի վերջին օժան և թաղման արարողութեանց մասնակցելու:

● Եշ. 17 Յունիս. — Կ. ա. ժամը 11.30ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը ընդունեց այցելութիւնը Պելճիքական Ընդհանուր Հիւպատոսին օր իրեն ներկայացուց նորընտիր Փօս-Հիւպատոսը:

● Բշ. 21 Յունիս. — Կ. ա. ժամը 9ին, Ի զիմաց Գեր. Տեղապահ Ս. Նօր, շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեան ներկայ գտնուեցաւ Ֆրանսիական կրօնաւորներու եկեղեցւոյն մէջ կատարուած զահարանական մաղթանքին, Պելճիքայի ազգային տօնին առթիւ:

— Կ. ա. ժամը 10ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը ընդունեց այցելութիւնը Ֆրանսական նորընտիր Ընդհանուր Հիւպատոսին:

— Կ. վ. ժամը 3ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը ընկերակցութեամբ շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Տիար Կարպիս Հինդլեանի, ներկայ գտնուեցան Պելճիքական Ընդհանուր Հիւպատոսարանին մէջ սարքուած ընդունելութեան, Պելճիքայի ազգային տօնին առթիւ:

● Դշ. 23 Յունիս. — Կ. ա. ժամը 10ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ շոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի և Տիար Կարպիս Հինդլեանի, ներկայ գտնուեցան Հայէջ Հիւպատոսարանին կողմէ Ալ-Ջահրա պանդոկին մէջ տրուած

ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԵՍ

Ս. Յ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆԻ ԲԱԺԵՆԻՆ

Կիր. 20 Յուլիս 1952 Յ. Մ. Ժամբ 4ին, Ե. 2. Բարեխրախան Միտեթեան արանին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Թ. Վրժ. Ի. ամալեթի հանդէսը, նախագահութեամբ Գեր. Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրաէրեանի, Հանդէսը կատարուեցաւ մեծ շուքով և ի ներկայութեան Ս. Գալորեանց Միտարանութեան և Ժողովուրդի խառն բաղմութեան, Վարագոյրի բացումին՝ երգուեցաւ յոտնկայս «Որք զարգաբեցին Տնորինարար» Թարգմանչաց շարականը, յորմենեակ տեղի ունեցան արտասանութիւններ, երգեր, և տրամախօսութիւն մը Յ. Օշականի «ԱՅՆ ՕՐԵՐՈՒՆ» նորընտիր Հոգ. Տեսուչը, կարգաւ տարեկան տեղեկագիրը, Ստորեւ կը զնենք զայն ամբողջութեամբ, Ստորի խորունկ գոհունակութեամբ մը կ'արձանագրենք այստեղ թէ, այս տարի ևս Ս. Թ. Վարժարանը ազգային ու կրօնական ոգիով լեցուն ու ինքնագիտակից 33 ընթացաւարտներ կը նուիրէ ազգին:

Տեղեկագրի ընթերցումէն վերջ տեղի ունեցաւ վկայականաց բաշխումը Զեռամբ Գեր. Տեղապահ Սրբազան Հօր, որ իր փառման խօսքին մէջ ի միջի այլոց ըսաւ. — «Սիրելի ընթացաւարտ սան ու սանուհիներ, Զեղմէ շատերուն համար և թերևս ըստ ինքեան ալ, այս վկայականները մեծ արժէք մը չեն ներկայացներ յարաբերաբար ուրիշ վկայականներու: Բայց այս թուղթերը սկիզբն են այն մեծ գործին որ սկսած էք: Այս պահուս միտքս կուգայ իտալացի այն լեռնագնացը որ կը մտադրէ Ալպեան լեռներուն գագաթը բարձրանալ. բայց իր հայրենիքին ի պաշտպանութիւն հարկադրուած կ'ըլլայ պատերազմի երթալ: Հոն կը կորսնցնէ իր մէկ սրունքը: Սակայն չի կորսնցնէ իր յայտը: Տարիներ ետք, փայտէ սրունքով մը կը բարձրանայ լեռան գագաթը, ու իր փայտէ սրունքը ցցելով իտալիայի կ'ըսէ. — Ես փայտէ սրունքով ալ կրնամ գագաթը բարձրանալ, բաւ է որ ուզեմ: Ես Զեղի, Սիրելի աշակերտներ, յաջողութեան գագաթներ բարձրանալու կարողութիւն ու յարատեւութիւն կը մաղթեմ»:

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ՎԱՐժԱՐԱՆԻ

1951-1952 ՏԱՐԵՇՐԱՆԻ

Գերաշնորհ Տեղապահ Սրբազան Հայր,
Գեր. Սրբազաններ, Հոգ. Հայրեր
և Գարգելի հանդիսականներ.

Խոնարհաբար կուգամ ներկայացնել Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի տարուան մը կեանքին մեր տեղեկագիրը: Խորունկ գոհունակութեամբ կը ներկայացնեմ այս տեղեկագիրը անոր համար որ հակառակ Երուսաղէմի աղէտին ու մեզ չըջապատող մանաւանդ տնտեսական անըր-

պաստ պայմաններուն, մեր վարժարանը ինչպէս նախորդ՝ նոյնպէս աղէտին ներկայ չորրորդ տարին՝ կը փակէ նշանակելի արդիւնքներով:

1951 Հոկտեմբեր 1-ին կը վերաբացուէ թարգմանչաց վարժարանը 510 երկսեռ աշակերտներով որոնցմէ 260-ը հետեւեցան Մանկապարտէզի, իսկ 250-ը Նախակրթարանի դասընթացներուն: Այս թիւին վրայ տարւոյս ընթացքին հետզհետէ աւելցան 40 նոր փոքրիկներ, որով վարժարանիս բովանդակ աշակերտութեան թիւը ներկայ տարեփակին կը յանգի 550-ի:

Մանկապարտէզի աշակերտները ըստ նախընթացի բաժնեւած էին հինգ դասարաններու, իսկ Նախակրթարանը վեց դասարաններու:

Պատշտեալութիւն եւ ուսուցչական կազմ. — Տարեւորէնք մինչև Մարտ, վարժարանին տեսչական պաշտօնը վարեց աշակերտութեան և ուսուցչական կազմի լայն համակրանքը վայելող ու մեղր շատ սիրելի Հոգ. Տ. Սերոբէ վրդ. Մանուկեանը, սակայն Հոգեշնորհ Հայրապետը Զեղ Սրբազանութեան և Պատուաբաժան Տնօրէն Ժողովէն նշանակուած ըլլալով նուիրակ Ս. Աթոռոյ Հարաւային Ամերիկայի, ցաւ ի սիրտ պիտի ըսեմ որ զորոցն ներս իր ետև կը Զեղը զգալի բաց մը, այդ բացը զոցել վեր էր մեր ուժերէն և սակայն Զեղ Սրբազանութեան հրամանին ընդառաջելու մեր որդիական պարտքը կը ստիպէր մեզի մեր ուժերէն վեր յանձնառութեան մը, կը մաղթեմ որ չուստով մեր մէջ ունենանք մեր սիրելի Հայր Սերոբէին, ու մեր վարժարանը անգամ մը ևս վայելէ անոր խնամքն ու սէրը:

Գալով ուսուցչական կազմին, Մանկապարտէզը ունեցաւ հինգ ուսուցչուհիներ, որոնք մեր փոքրիկներու լաւագոյն դաստիարակութեան համար ըրին իրենց կարելին գլխաւորութեամբ բազմամեայ Մանկապարտիկ պանուհի Օր. Տիգրանուհի Նալպանտեանի: Մանկապարտէզի ուսուցչական կազմին համար ընդհանուրն ունիմ գնահատանքի և շնորհակալութեան պարտք, և մասնաւորի Օր. Տիգրանուհի Նալպանտեանին որ իր փորձառու, խղճամիտ ու աշխիւ աշխատանքով գիտցած է լաւագոյն գլխաւորել ու կազմակերպել Մանկապարտէզի դաստիարակական գործը:

Նախակրթարանի ուսուցչական կազմը կը բաղկանայ վեց եկեղեցական և ութ աշխարհական ուսուցիչ (5) ուսուցչուհիներէ (3): Անոնց ջանասիրութիւնն ու խղճամիտ աշխատանքը մեծապէս նպաստեց մեր վարժարանի բարեօրէն զարգացման: Ու այս առթիւ անոնց նկատմամբ ես ունիմ միայն գնահատանքի ու ջերմ շնորհակալութեան խօսքեր:

Կրթական մակարդակ եւ ոգի. — Անվարան կրնամ վկայել Սրբազան Հայր որ Թարգմանչաց վարժարանի աշակերտը երբեք չէ կրնար դաւաճանել մեր եկեղեցական ու Ազգային ոգիին, շնորհի

ազգային բարոյական և հոգեկան այն առողջ
լատիարականութեան որ կը ջամբուէր այդ յարկէն
նոր, ու մանաւանդ շնորհիւ բարոյական հոգե-
կան տնտեսական այն սիրելի հովանաւոր հմայքին
որ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեանն է հան-
դէպ այս վարժարանին, ինչպէս նախորդ տարի-
ներուն այս տարին ևս ոչ մէկ տկարացում ունե-
ցածք այս ուղղութեամբ, ու տունը էին որ
խորհին էր պատրաստելու համար մեր վարժա-
րանի տղաքը որպէս ազգասէր, կրօնասէր ու մա-
քուր նկարագրով հայիւր, Ասոր համար մեր ժո-
ղովուրդի քաղաքական - եկեղեցական պատմու-
թիւնը, լեզուն, կրօնքը ուսուցումեցան անթերի,
ու ասիկա ոչ միայն վարժարանիս աշակերտու-
թեան այլ նաև կարելի չափով անկէ դուրս
գտնուող մեր նախկին աշակերտներուն, մասնա-
ւորապէս անոնց որոնք անդամներ են վարժա-
րանիս Նըջանաւարտից Միութեան, կազմակեր-
պելով զաստիճանութիւններ, վիճաբանական զե-
ղարկեցողական հանդիսութիւններ և այլն, կրօ-
նական նախանձախնդրութեամբ Ս. Զատիկի տօնին
մասնաւոր շրջաբերականով հրաւիրեցինք երկ-
րորդական օտար վարժարաններու հարիւրի մօտ
աշակերտները կատարելու իրենց կրօնական
պարտաւորութիւնները, մասնաւորապէս Ս. Զա-
տիկութեան իրենց մասնակցութեամբ, և ուրախ
ենք որ մեր կողմէն պատասխանեց անոնց բա-
ցարձակ մեծամասնութիւնը:

Իսկ դպրոցին կրթական մակարդակը ինչպէս
միշտ, այս տարին ևս զուգընթաց էր օտար նա-
խաթմարաններու կրթական մակարդակին, այն-
պէս որ մեր վարժարանէն ելլող շրջանաւարտ
մը առանց ընկերակցութիւն կրնայ հետևիլ օտար երկ-
րորդական վարժարաններու Ա. դասարանին, իսկ
ուշիմ շրջանաւարտուհիներն նոյնիսկ Բ. դասա-
րանին, Այս տարին կը զաստանդուէին չորս լե-
զուներ, Հայերէն (Գրաբար և Աշխարհաբար),
Անգլերէն, Ֆրանսերէն և Արաբերէն, Լեզուական
հիւղին մէջ միակ թերութիւնը որ ունեցանք
Արաբերէնի տկար ուսուցումն է եղած, ինչպէս
միշտ նոյնպէս այս տարին, վերջին երեք ամիս-
ներուն միայն բարձրագոյն երեք դասարաններու
Արաբերէնի ուսուցչին փոփոխութեամբ դիտուե-
ցաւ որ նոր ուսուցչուհին Օր. Շուշան Պապիկեան
զորացուցիչ արդիւնք յառաջ բերաւ, Յառաջի-
կայ տարուան համար, բարձրագոյն դասարան-
ներու Արաբերէնի ուսուցման համար պիտի ու-
նենանք կարող ուսուցչի մը, իսկ Մաթէմատիք
ու գիտական դասեր զաստանդուեցան անթերի
նախանձախնդրութեամբ:

Մեր դպրոցի Ազգային, Կրթական, բարոյա-
կան լաւագոյն աշխատանքին համար, Սրբազան
Հայր, ունիմ նաև վկայութիւնը օտար վարժա-
րաններու տնօրէններուն: Մեր բոլոր տղաքը
գրեթէ առանց բացառութեան Սրբոց Թարգման-
չաց Վարժարանը աւարտելէ ետք, օտար երկ-
րորդական վարժարաններու մէջ յայտնաբերած
են շանտեր ոգի, բարոյական բարձր նկարագիր,
ազգային ու կրօնական ամուր կեցուածք, և այս

ձեռք անոնք Ս. Աթոռին, Զերդ Գերապատու-
թեան և բաւանդակ Միաբանութեան հիգն ու
զօհարեցութիւնները իրենց նկատմամբ ի թերե-
հէն հանած:

Մարզական կեանք. — Անոնք որ ներկայ եղան
անցեալ կիրակի ժառանգաւորաց Վարժարանի
դաշտին՝ մեր տարեկան մարզահանդէսին, իրենց
համար աւելորդ պիտի ըլլար այս տեղեկագրին
մէջ մեր մարզական շարժումին համար արձա-
նագրութիւնը գնահատական խօսքերը, Սրբազան
Հայր, մեր զաշտահանդէսը կատարուեցաւ ի ներ-
կայութեան Միաբանութեան, օտար կրօնական
և կառավարական ներկայացուցիչներու և ժո-
ղովուրդի շատ խումբ քաղմութեան մը: Անոնք
բոլորը միաբերան ունեցան միայն գնահատանքի
արտայայտութիւն, մարդիկներու յայտնաբերած
օգիտ, հիգն, կարգապահութեան ու մարզական
արդիւնքին, յիշատակները մեր մարզահանդէսին
արդիւնքը եղաւ շատ խանդավառիչ, ու ասիկա
շնորհիւ այդ մարզին մէջ թափուած աշխատան-
քին, Զորս տարիներու մարզական կեանքին մէկ
բաղդատականէն գտանք որ իւրաքանչիւր տարի
հետզհետէ վարժարանիս մարզական ճիւղը բարե-
լաւուած է, տղաք դարձած են աւելի ճկուն և
ընդունակ, այս տարուան արդիւնքը անշուշտ
բարձրագոյնն է, հակառակ քաղաքիս տնտեսա-
կան անկումին արդիւնք՝ իրենց ճշունդի պակ-
սութեան: Մարզական գործը յանձնուած է վար-
ժարանի ուսուցիչներէն Պր. Կարպիս Օհանեանի,
որ այս մարզին ինչպէս նաև կրթական միւս
մարզերուն մէջ ալ, հանդիսացաւ լաւագոյն օժան-
դակ մը վարժարանի տեսչութեան, հետեւաբար
այս առթիւ ունինք իրեն համար գնահատանքի
և շնորհակալութեան խօսք:

Սկսնակական շարժում. — Տարեշրջանի վերջին
ամիսներուն ձեռնարկեցինք վերակազմել վար-
ժարանիս սկսնակական խումբը: Տղոց բաժինը
կ'ընթանայ զանգաղ կարգ մը թէքնիք պատճառ-
ներով որոնք յառաջիկայ տարեկիզբին պիտի
ըլլան հարթուած: Սկսած ենք սակայն զաստիճա-
նութիւններն և սկսնակական արշաւները որոնց
կը հետևին եռանդով մեր սաները:

Բալորովին նորութիւն մը եղաւ Արեւուայլից
և Արժուիկայից խումբերու կազմակերպումը
ազգայնաց բաժնին համար: Այժմ մեր խումբը
քաղաքիս միակն է և ամենէն ստուարը, քաղա-
քած 80 Արժուիկեներէ և Արեւուայլեներէ, Այս գոր-
ծին մէջ իրենց օժանդակութիւնը բերին նաև,
Ս. Թ. Շրջանաւարտից Միութեան կարգ մը ան-
ժուարկուած էրևկա պատասխանատու զվարժար-
նէրէն: Շնորհակալութիւն թէ իրեն և թէ իւր
ազնիւ օժանդակ օրիորդներուն:

Ս. Թ. Շրջանաւարտից Միութիւն. — Մեր աշխա-
տանքներու կարգին կարճէ յիշատակել նաև զի-
րենք, անոր համար որ անոնք կը գործեն վար-
ժարանէն ներս, տեսչի անմիջական հսկողութեան
ժարանէն ներս:

տակ ու այնպէս սերտիւ միաձուլուած վարժարանի ընդհանուր զրուծեան հետ, որ կարծես ըլլան վարժարանի եօթերորդ դասարանը: Եռամսեայ կանոնաւոր ժամանակացոյցներով անոնք մէկէ կերակրի կ'ունենան դասախօսական, վիճաբանական, գեղարուեստական, արշաւային հաւաքոյթներ, այսպէս առիթ ընծայելով մեր չէրջանաւարտ սաներուն ինքիւնքին միշտ զգալու զպրօցէն ու անոր ազգային ու կրօնաշունչ ոգիէն ներս: Անոնք նոյն ատեն (թէ և փոքր չափով մը) կ'աշխատին օժանդակել աղքատ ուսանողներու գրեական պիտոյից, անշուշտ իրենց կարելիութեան սահմաններուն մէջ: Անհրաժեշտ է որ տեսութեան կողմէ յատուկ ուշադրութիւն նուիրուի այս կազմակերպութեան, որովհետեւ լայն կարելիութիւններ կան այս կազմակերպութիւնը օգտագործելու ի շահ մեր վարժարանի ոգեկանին, բարոյականին և ընդհանուրն մեր ազգային-կրօնական ազգեցութեան տեականացման մեր վարժարանէն դուրս գտնուող երիտասարդուն մէջ:

Տնտեսական.— Նուազ խանդավառիչ է մեր վարժարանի տնտեսական կացութեան վերաբերող այս զուգը: Մեր աշակերտութեան հազիւ 1/2 վճարովի է. քանի մը բացառութիւններէ զատ մնացեալները բացարձակ մեծամասնութեամբ 1/3 կամ 1/4 նուազեցուած սակերով, ու այդ ալ կը դանձնէ հազարումէկ զօտարութիւններով և ըսի-ըսաներով: Կարելի է առարկել մերազնից չբաւարարութիւնը, և Ս. Բաղաբէ ուր է օր առօր տնտեսական զփախտութիւնը, և սակայն կարելի է մատնանշել պարագաներ ուր մարդիկ հակամէտ են աւելի օգտուիլ քան իրենց տարեթոյականերու կանոնաւոր վճարումներով օգնել այս փառաւոր Հաստատութեան որմէ այնքան լայնօրէն կ'օգտուին իրենց զաւակները: Մեր հաւաքած տարեկան ամբողջ վճարումները նաեւ կրնան փակել վարժարանիս երկու ամիսներու ծախքը միայն: Մեզի համար խղճի նշխարական պարտք կը սեպենք մեր կարօտ ուսանողներու ձրի դաստիարակութիւնը, և սակայն կը սպասենք որ նիւթապէս ինքնաբաւ մեր ազգայինները մտածեն աւելի լայն ու պատրաստակամ չափերով օժանդակել մեր կրթական գործին: Գիտցէք որ այդ օժանդակութիւնը ձեզմէ, ձեզի է որ կը վերադառնայ նոյնութեամբ օգտագործուելով միայն ու միայն Ձեր զաւակներու կրթական, բարոյական, ֆիզիքական բարեկեցութեան:

Դուրսէն մեր ստացած նպաստները չնչին բաներ են. Ս. Ն. Ր. Վ. Ա. էն կը ստանանք ամսական 15 տինար, ամիս մը առաջ միայն մատուար զիմուսի մը վրայ այդ գումարը բարձրացուցինք 8. Տ. 20ի, Դարձեալ ստացած ենք 50 ձեռք նոր զգեստ և բաժնած մանկապարտէզի փոքրիկներուն: Իսկ Ամերիկահայ աղքատ ուսանողաց բարեկամներու Միութիւնը մեր բազմաթիւ կարօտ ուսանողներէն ստանձնած է 10 աշակերտներու տարեթոյականերուն ու գրեական պիտոյից ծախ-

քը: Անոնց բոլորին կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնները:

Իսկ մեր տարեկան պաշարէն ունեցանք 100 տինարի մուտք մը:

Այս չնչին մուտքերէն դուրս սակայն մեր վարժարանը ունի եւքի խոշոր պիւտոնէ մը տարեկան մօտ 2000 տինարի, (Պաղեստինեան պատերազմի ընթացքին ուսմանը, և վարժարանէն ներս բանակող զինուորներէն աւերուած են մեծ մասը վարժարանի կահերուն և մանկավարժական պիտոյքներուն որոնք հետզհետէ կը նորոգուին) որ ամբողջութեամբ կը ծանրանայ Ս. Յակոբեան Միաբանութեան ուսին: Ու մենք Սրբազան Հայր, այս հանդիսաւոր առիթով ի զիմաց Սաղիմայ հաստատութեան միայն ու միայն շնորհակալութեան ու խոր երախտագիտութեան խօսքեր ունինք Ձերդ Սրբազնութեան և բովանդակ Միաբանութեան նկատմամբ, որ հակառակ վանքի տնտեսական ամենէն ընկճուած կացութեան ու մէկ բան կը խնայէք չի նուազեցնելու համար փայլը մեր լոյսի հաստատութեան:

Երուսաղէմահայութիւնը հիացումով միայն կրնայ զիտել թէ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը ինչ գուրգուշոտ սէր ու խնամք ունեցած է իրենց զաւակներու դաստիարակութեան ու այս մեծ դաստան նկատմամբ, անոր հաստատութեան մինչև այսօր, ու իրաւ ալ մեր վարժարանի բոլոր այցելուները կը մեկնին անկէ խոր գոհունակութեամբ՝ ի տես անոր փառայիշչէն քին, մաքրութեան, կարգապահութեան, դասաւանդութեանց կանոնաւորութեան, ջանքած ոգիին, ուսման բարձր մակարդակին, և էն:

Ուրախ եմ յայտնելու նաև Սրբազան Հայր, որ մեր աշակերտները ի թերեւ չեն հանած Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան այս սէրն ու զոհերութիւնը, որովհետև մեր վարժարանէն դուրս ուր ալ գտնուած ըլլան անոնք օտար թէ չալ վարժարաններու, պաշտօնատուներու և կեանքի զանազան ասպարէզներուն մէջ, անոնք յիշատակուած են զօվետով ու գրաւած բացառիկ դիրքեր:

Այժմ Ձերդ Սրբազնութեան կը ներկայացնեմ մեր վարժարանին թիւով 33 ընթացաւարտ սաները որոնք կուզան աւելնալ վարժարանէն մեկնած հարիւրաւոր ընթացաւարտներու փաղանգին:

Անոնցմէ հետեւեալ 13ը կը վկայուին վարժարանիս Պատուոյ վկայականով:—

1. Աննա Գեորգեան	8. Դուիք Գալպանեան
2. Հայկանու Տրաւաւեան	9. Խաչիկ Տիգրայիկեան
3. Հովսէփմի Կարապետեան	10. Հայկազ Ազատեան
4. Մարի Տ. Մարտոսեան	11. Յարութիւն Յակոբեան
5. Մելիքէ Եղիսեան	12. Յարութիւն Չաղրեան
6. Սաբեմիկ Պապիկեան	13. Սարգիս Շնորհաւորեան
7. Վեհանու Ուրմայեան	

Իսկ մնացեալ 20ը կը ստանան աւարտական վկայականներ:

Կը խնդրեմ Սրբազան Հայր, որ անոնց վերաբերյալ անհետ թողնուին հետ օրհնէք նաև զիրենք, որոնք Զեր օրհնութեանց ընդմէջէն անոնք զառնան արգասաբեր ու պողպարեւ, ըլլալով համար հպարտանքի առիթ զիրենք կերտող ու լեցնող մեր սիրելի Ս. Աթոռին և Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանին:

Փակելէ առաջ իմ տեղեկագիրը կը յայտնեմ իմ շնորհակալութիւններս վարժարանիս յարգելի և սուսցնական կազմին, որ նուիրումով, սիրով ու զօնողութիւններու գինով զօրավիշ կանգնեցաւ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի դաստիարակական մեծ աշխատանքին:

Ի վերջոյ շնորհակալութեան խոշոր բաժին մ'ունիմ Զեր Սրբազանութեան նկատմամբ, բոլոր անքաջաբեր օժանդակութեանց համար որ երբ և իցէ չի զլացաք մեր նկատմամբ: Պաշտօններու իրագործումը յաճախ նիւթական շատ մը աղակներէ անդին արդիւնք են տրամադրութեանց, հոգեկան վիճակներու, ու դուք Սրբազան Հայր, ըրիք Զեր կարելին ի հաշիւ այդ տրամադրութեան, հոգեկան արդիւնարար վիճակներուն, ընթացք տալով մեր բոլոր խնդրանքներուն, ու ամէն անգամ մեզ զիմաւորելով Զեր հայրական բարի ժպտովն ու հոգիին ազնուութեամբը, որ մեզի համար բարձր է ամէն գնահատանքէ: Ու թոյլ տուէք Սրբազան Հայր, ըսելու որ ատով օկ Զերն է ինչ որ կը գտնէք մեր տեղեկագրէն իբրեւ լաւ ու բարի — Զեղմէ Զեղի վերադարձումը:

Իսկ եթէ կան թերիւներ հաճեցէք զանոնք վերադրել մեր անձին տկարութեան որուն համար եղէք ներողամիտ:

ԿԻՒՐԵՂ ԱՅԵՂԱՅ ԴԱՐԻԿԵԱՆ
ՏԵՍՈՒՑ Ս. Թ. ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

Երասպէմ,
20 Յուլիս 1952

ՆՈՐ ՊԱՇՏՈՆՆԵՐ

Ս. Աթոռէն ներս, Յուլիս ամսոյ ընթացքին, հետեւեալ վարչական փոփոխութիւնները կատարուած են:—

Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան Տարեկան Ընդհ. Ժողովը, Տնօրէն Ժողովոյ վիճակաւ զադարեալ անդամներուն տեղ ընտրեց Հոգ. Տ. Միւսնի վրդ. Կրէնիկեանը և վերընտրեց Հոգ. Տ. Հայկազուն վրդ. Արարահամեանը և Հոգ. Տ. Պարզե վրդ. Վրթանէսեանը:

Ս. Աթոռոյ Միաբաններէն Հոգ. Տ. Սերոբէ վրդ. Մանուկեան, նշանակուած ըլլալով Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետի Պատուիրակ եւ րոպայի թեմին, և առաջնորդ Բարիկի եւ Նրջակայից, Ս. Աթոռոյ Պատ. Տնօրէն Ժողովը իր փոխարէն ժառանգաւորաց Վարժարանի և Ընծայարանի տեսուչ կարգեց Հոգ. Տ. Հայկազուն վրդ. Արարահամեանը:

Դարձեալ Հոգ. Տ. Սերոբէ վրդ. Մանուկեանի տեղ, Ս. Աթոռոյ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի տեսուչ ընտրուեցաւ Հոգ. Տ. Կիրեղ Արդ. Դարիկեան:

Ս. Աթոռոյ Տպարանի տեսուչ նշանակուեցաւ Հոգ. Տ. Զաւէն Արդ. Զինչիւնեան:

Ս. Աստուածածնայ Տաճարին, Ս. Փրկչի վանուց և Կիւլպէնկեան Մատենադարանի տեսուչ նշանակուեցաւ Հոգ. Տ. Անուշաւան Արդ. Զըղ-Ջանեան:

Ս. Հրեշտակապետաց վանուց առժամեայ տեսուչ նշանակուեցաւ Հոգ. Տ. Վարուժան Արդ. Դապարահեան որ նոյն ատեն պիտի վարէ նաև Ս. Աթոռի չորատան տեսութիւնը:

Հիայոյս ենք որ վերոյիշեալ բոլոր Հոգ. Հայրերը իրենց նոր պաշտօնները պիտի կատարեն անթերի խղճմտութեամբ ի փառս Ս. Աթոռին և մեր Ժողովուրդին:

Յաջողութիւն կը մաղթենք իրենց:

ՆՈՒՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ

ԼճՏՈՒՆԻ հոգեւոր հովիւ Հոգ. Տ. Պապ վրդ. Թումանյանի նախաձեռնութեամբ, ԼճՏՈՒՆԻ հոգեւոր Տէր եւ Տիկին Եղուարդ եւ Եղեմիկի Պէնիտան ամօք, իրենց ամուսնութեան 25-ամեայ արծար յոբելանի ճոխարմարութեան առիթով, օրհնակելի եւ գեղեցիկ գաղափար ունեցած են օրհնելով Ս. Արարոյս ժառանգաւորաց վարժարանէն սան մը:

ՍԻՈՆ այս առիթ իր օրագին ճանաչակալութիւնները կը յայտնէ ազգասէր եւ դպրոցամօտ ամօքին, եւ մաղթէ որ Տէր երկու եւ երջանիկ արիւնք պարզեւ, հասցնելով զիրենք իրենց աղամանդեայ յոբելանի ճոխարմարութեան, եւ հայ կրթութեան ի նպատակ իրենց տուած մէկի փոխարէն հազարապատիկ վարձահասոյց ըլլայ:

Ժառ. Վարժարանէն ժամիս եւ քաղաքային փոքրիկ Սողոմոն Էլիենեան յետ այսու պիտի կոչուի Պէնիտան Սան:

անգ ան
բր բր
մ մ

Երկու ամիսներ առաջ ցաւով կը լսէինք բերքերէն մահը Ս. Աթոռոյս մէջ մեծ բարեբար Գալուստ Կիւլպէնկեանի եղբօր՝ Գառնիկ Կիւլպէնկեանի, որ տեղի ունեցած իր փառիկի մէջ:

Իսկ 2 Յուլիս 1952 ին, Գեր. Տեղապահ Սրբազան Հօր ղրկուած հեռագիր պիտի մը կը գուժէր մահը Վսեմ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի Տիկնոջ՝ Տիկ. Նուարգ Կիւլպէնկեանի:

Այս կրկնապէս իստուր առիթներով, 4 Յուլիս 1952 ին, Ս. Յակոբեանց շանց Մայր Տանարին մէջ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսաւոր Ս. Պատարագ: աղ: Իսկ Կիր. 6 Յուլիսին Միաբանութեան սեղանասան մէջ տեղի ունեցաւ հոգեհանգ: ս:

Ողբացեալ Տիկնոջ մահէն շաբաթ մը առաջ, հեռագիր մը եկած էր խնդրեալ իրեն ինչ որ Տէր եւ Տիկ. Կիւլպէնկեաններու ամուսնութեան 50րդ տարւոյ յոբելանք անց տօնով: Սակայն բազմին մէկ խաղովը, հանգուցեալին մահը տեղի կ'ունենար:

Տիկ. Նուարգ դուստրն էր Էստեան վրժ.ի հիմնադիր եւ ազգային բարեբար շարժ. Էստեանի: Իր նախակրթութիւնը ստացած էր ծննդավայրին մէջ, փորձառու ու ուսուցիչներու խնամքին ներքին: Շնորհիւ իր սուր իմացականութեան եւ ազնիւ զննականութեան, յարգանք կը ներշնչէր ամենուրեք եւ ամենուն:

Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներէն շատեր կը յիշեն հանգուցեալին Տիկնոջ այցելութիւնը Ս. Աթոռ, եւ բարեպաշտիկ եւ ջերմ վերաբերմունքը ազգապարծան այս Հաստատութեան նկատմամբ: Իր մահուան իստուր առիթով մխիթարական յուշ մըն է այս, մեզ բոլորս սփոփող:

Սիմոն, յանուն Գեր. Տեղապահ Սրբազան Հօր եւ բովանդակ Ս. Յակոբեանց շանց Միաբանութեան, իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Կիւլպէնկեան Գերդասանի սգաւոր պարագաներուն, խնդրելով Տիրոջ օրհնութիւնը եւ պահպանութիւնը Կիւլպէնկեան Տան բոլոր ի կենդանութեան եղող անդամներուն վրայ:

Տէրը թող լուսաւորէ հանգուցեալներու հոգիներ:

Բանասէր - Հայկաբան - Պատմաբան՝ հանգուցեալ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԳԱԲԻԿԵԱՆԻ

ԲԱՌԳԻՐՔ ՍԵՐԱՍՏԱՀԱՅ ԳԱԻԱՌԱԼԵԶՈՒԻ

Երկասիրութիւնը, պսակեալ իզմիրեանց Գրական Մրցանակաւ

Ա. — Զայնաբանութիւն եւ Զայնախօսութիւն Սեբաստիայ բարբառի.
Բ. — Բառգիրք Սեբաստիայ Գաւառալեզուի. Գ. — Ժողովրդական առածք,
հանելուկներ, վիճակ, բաղդասելութիւններ, շուտասելութիւններ, բառախաղեր,
աղօթքներ, մանիներ, սաղեր, պարերգներ, օրերգներ, անէքոսներ, առակ-
ներ, ճէֆիաքներ, տեղական անուններ, ցանկ՝ յատուկ անուններու եւ Սե-
բաստիայ մականուններու եւայլն, եւայլն:

Յ. ՕՇԱԿԱՆԻ

ՀԱՄԱՊԱՏԿԵՐ ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

Ե. ՀԱՏՈՐ

“ԻՐԱՊԱՇՏՆԵՐԸ,”

(Մուտք, Արիիար Արիիարեան, Լեւոն Բաբայեան, Գրիգոր Զօհրապ,
Հրանդ, Տիգրան Կամսարական, Արեւիկ Զօպանեան, Սիպիլ,
Հրանդ Ասատուր, եւ վերջաբան մը):

ՀՐԱՒԻՐԱԳԻՐ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻ

Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան իրաւասու անդամներէն կը խնդրուի ներկայ գտնուիլ Ընկերութեան ԼԹ. Տարեկան Ընդհանուր Ժողովին, որ պիտի գումարուի Շաբաթ օր. 22 Նոյեմբեր 1952, առաւօտեան ժամը 9.30ին, Միութեան Կեդրոնական Գրասենեակին մէջ, 295 Fifth Ave., New York N. Y.

Միեւնոյն ատեն կը ծանուցուի թէ, վերոյիշեալ թուականին օրինական մեծամասնութիւն չգոյանալու պարագային, ներկայս պիտի նկատուի իբր երկրորդ հրաւեր եւ ըստ այնմ ժողովը պիտի գումարուի 1952 Դեկտեմբեր 6 ին եւ 7 ին, Շաբաթ եւ Կիրակի օրերը, ժամը 9.30ին, Essex House-ի մէջ, 160 Central Park South, New York.

ՕՐԱԿԱՐԳ

1. Ընդհանուր Տեղեկագիր 1951 Տարեշրջանի :
2. Ընդհանուր Հաշուետուութիւն 1951 Տարեշրջանի :
3. Ընտրութիւն Կեդր. Վարչ. Ժողովի վիճակաւ դադարեալ անդամներու տեղ :
4. Վաւերացում բարեփոխեալ Հիմնական Կանոնագրի :
5. Զեկուցում Միութեան Դպրոցաշինութեան ձեռնարկին մասին :
6. Առաջարկներ եւ Թելադրութիւններ :
7. Ուղերձներ :

Նիւ Եօք, 11 Օգոս. 1952

Ի զիմաց ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉ. ԺՈՂՈՎԻ
ԱՏԵՆԱՊԵՐ ԱՏԵՆԱՊԵՏ
Մ. Մ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ Ա. ԳԱՐԱԿԷՉԵԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

Ստանալու համար դիմել

Հեղինակին

Հետեւեալ հասցեով. —

Righ Rev.

Father Barkev Vertanessian

c/o Armenian Patriarchate,

P. O. Box 4001, Old City

Jerusalem, Via Amman (Jordan).

ՊԱՐԳԵՒ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

ԵՂԻՇԷ ՊԱՏՄԱԳԻՐ

Ե Ի

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

(1500-ԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵՆԵԱՆԻ ԱՌԹԻՒ)

Էջ՝ 224 • Գին՝ 300 Լիւ

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՑԱԿՈՐԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԵՄ

1951